

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ

ΚΑΙ Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΣ

ΕΚΔΟΣΗ Γ'

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ
ΠΥΛΩΝ

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ

**ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ
Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΟΥ ΡΟΛΟΣ**

Μετάφραση: Νίκος Παπαδόπουλος

ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ

ΤΙΤΛΟΣ : "Τό Κράτος καί ο Ιστορικός του Ρόλος"
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ : Νίκος Παπαδόπουλος
ΕΚΔΟΣΕΙΣ : ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ
Βαλτετσίου 53 Αθήνα
τηλ. 3602040

© 1985 γιά τήν ελληνική μετάφραση: "ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ"

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

"Τὸ Κράτος κι ὁ Ἱστορικός του Ρόλος" εἶχε ετοιμαστῆ γιὰ ἓνα λόγο που θὰ διαβαζόταν τὸ Μάρτη τοῦ 1896 στὴν αἴθουσα Μιλ Κολόν στὸ Παρίσι σ' ἓνα πιθανὸ ακροατήριο 5.000 ἀτόμων. Θὰ ἦταν μὰ ἀπὸ τίς διαλέξεις που εἶχε οργανώσει ὁ Ζάν Γκράβ εκδότης τοῦ αναρχικοῦ περιοδικοῦ "La Revolte". Ὁ Κροπόταν ὅμως δὲν παρέδωσε τὸ κείμενο γιατί φτάνοντας στὴ Διέπη, στὸ δρόμο γιὰ τὸ Παρίσι, τὸν σταμάτησαν καὶ τοῦ εἶπαν ὅτι εἶχε ἀπελαθεῖ ἀπ' τὴ Γαλλία κι ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ φύγει μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο. Σὲ περίπτωσι ἀντίστασης θὰ φυλακίζόταν. Σ' ἓνα γράμμα στὸν Γκαγιώμ, ἕξι χρόνια ἀργότερα τὸ 1902, ὁ Κροπόταν περιγράφει τί συνέβηκε:

Ἐνας αστυνομικὸς μὲ κλησίασε. "Κύριε Κροπόταν πρέπει νὰ σὰς πῶ δυὸ λόγια. Εἶμαι αστυνομικὸς." "Πολὺ καλά." Παρουσιάστηκε σὰν Κύριος Merdes¹ ("Ἰσπανικῆς καταγωγῆς" πρόσθετε κάθε φορὰ που ἐπαναλάμβανε τὸ ὄνομά του.)

Μοῦ διάβασε ἓνα γράμμα ἀπ' τὸν Bourgeois² (Γάλλο υπουργὸ) που περιλάμβανε πάνω κάτω τὰ ἀκόλουθα: "Σὲ περίπτωση που ὁ Κροπόταν ἀποβιβαστεῖ, πληροφορήστε τον ὅτι ἔχει ἀπελαθεῖ κι ὅτι πρέπει νὰ φύγει μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο. Ἄν ἀντισταθεῖ, φυλάκιστε τον."

"Ἐντάξει" ἀποκρίθηκα. "Θὰ τηλεγραφήσω στὴ γυναῖκα μου καὶ τὸν Γκράβ." Καὶ αὐτὸ ἔκανα.

Ὅσο γιὰ τὴν ἐπιστροφή μου, εἶχα φτάσει μὲ τὸ δεῦτερο ημερήσιο πλοῖο, ἡ θάλασσα ἦταν φουρτουνιασμένη — τόσο ἄγρια που ἂν καὶ δὲν εἶχα υποφέρει ποτὲ ξανά ἀπὸ ναυτία ἀναγκάστηκε νὰ ξαπλώσω (Μόλις ἀρχίζα νὰ ἀναρρώνω ἀπ' τὴ γρίπη). "Θὰ φύγω αὐριο τὸ πρωί", ἀπάντησα, "μὲ τὸ πρῶτο πλοῖο".

"Ὅχι", ἀπάντησε ὁ Κύριος Merdes, Ἰσπανικῆς καταγωγῆς, μὲ μὰ γκριμάτσα. "Πρέπει νὰ γυρίσετε ἀμέσως μὲ τὸ νυχτερινὸ πλοῖο. Ἀλλιῶς θὰ πρέπει νὰ σὰς στείλω στὴ φυλακὴ. Τὸ κελὶ σας εἶναι ἤδη ἔτοιμο."

Μετὰ τηλεγράφησαν σ' ὅλη τὴ Γαλλία... γιὰ νὰ μάθουν ἂν μπορῶ νὰ μείνω στὸ διπλανὸ ξενοδοχεῖο (μὲ δυὸ αστυνομικοὺς στὸ διπλανὸ δωμάτιο) ἢ θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφερθῶ στὴ φυλακὴ. Ὁ Υποδιευθυντῆς τῆς αστυνομίας δὲν δέχτηκε νὰ ἀναλάβει αὐτὴ τὴ μεγάλη εὐθύνη. Οὔτε ὁ διευθυντῆς. Τηλεφώνησαν ἀκόμη καὶ στὴ Νίκαια (ὅπου ἀναμενόταν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ ὁ διάδοχος τοῦ Ρώ-

σικου θρόνου).

Στίς δέκα πλησίασε ο κύριος Mercedes ακινοβολώντας από χαρά. "Ο υπουργός σάς επιτρέπει νά περάσετε τή νύχτα στο ξενοδοχείο."

Έχοντας πετύχει τὰ αιτήματά του ο Κροκόταν ρώτησε: "Εί-
ναι καλός ο καιρός;" καί όταν τόν διαβεβαίωσαν γι' αυτό πρόσθε-
σε: "Τότε ειδοποιήστε τόν Υπουργό ὅτι φεύγω μέ τό νυχτερινό
πλοίο."

Οι βιογράφοι τοῦ Κροκόταν, Γούντκοκ καί Αβακούμοβιτς
σχολιάζουν τό γράμμα ως εξής: "Ἦθελε προφανώς νά τραβήξει
μέχρι τὰ ἄκρα τήν αρχή του νά μὴ δέχεται τίποτα ἀπό τό κράτος,
ἀκόμα κι ἂν τό εἶχε κερδίσει μέ τό ἴδιο του τό πείσμα."

• • •

Ο αναγνώστης θά πρέπει νά εἶναι ἔτοιμος νά ἀντιμετωπίσει
τό κείμενο σάν γραπτό ηλικίας κοντά ενός αἰῶνα. Αυτό βέβαια
δέν μειώνει καθόλου τήν αξία του, ἀπαιτεῖ ὅμως κάποια συγκατά-
βαση ὅταν ο Κροκόταν ἀναφέρεται σέ "σύγχρονά" του γεγονότα
καί, μέ τόν οπτατισμό τῆς εποχῆς του, προβλέπει τήν "επερχόμενη
επανάσταση".

-
1. Mercedes: σκατάς.
 2. Bourgeois: αστός.

1.

Επιλέγοντας τό κράτος καί τόν ιστορικό του ρόλο σά θέ-
μα αυτής τής μελέτης, ικανοποιώ, νομίζω, μιά ανάγκη
που έχει γίνει πολύ αισθητή στην εποχή μας: τήν ανάγκη
νά εξεταστεί σέ βάθος αυτή καθαυτή η έννοια τού κρά-
τους, νά μελετηθεί η ουσία του, ο ρόλος του στο παρελ-
θόν κι εκείνος που μπορεί ίσως νά κληθεί νά παίξει στο
μέλλον.

Πάνω απ' όλα εκείνο που χωρίζει τούς σοσιαλιστές
είναι τό ζήτημα τού Κράτους. Μπορούμε νά διακρίνου-
με δυό βασικές τάσεις στις φράσεις που υπάρχουν ανάμε-
σά μας κι οι οποίες αντιστοιχούν σέ διαφορές στην ιδιο-
συγκρασία καθώς επίσης καί στον τρόπο σκέψης, αλλά
πάνω απ' όλα στο βαθμό που πιστεύουμε στην επερχό-
μενη επανάσταση.

Απ' τή μιά μεριά είναι εκείνοι που ελπίζουν νά πετύ-
χουν τήν κοινωνική επανάσταση διαμέσου τού Κράτους,
διατηρώντας ή ακόμα καί επεκτείνοντας τίς περισσότε-
ρες απ' τίς εξουσίες του γιά νά χρησιμοποιηθούν υπέρ
τής επανάστασης. Κι υπάρχουν καί εκείνοι, σάν κι εμάς,
που θεωρούν τό Κράτος μέ τήν τωρινή του μορφή, τήν
ίδια του τήν ουσία καί μέ οποιοδήποτε προσωπείο κι άν
εμφανιστεί, εμπόδιο στην κοινωνική επανάσταση, τή με-
γαλύτερη τροχοπέδη στή γέννηση μιάς κοινωνίας βασι-
σμένης στην ισότητα καί τήν ελευθερία' διακρίνουν επί-
σης καί τά ιστορικά μέσα που είναι προορισμένα νά εμπο-
δίσουν αυτή τήν άνθηση. Οι τελευταίοι απεργάζονται
τήν κατάργηση τού Κράτους κι όχι τή μεταρρύθμισή του.

Είναι φανερό ότι η διαίρεση είναι βαθιά. Αντιστοιχεί
σέ δυό αντιτιθέμενες τάσεις, που στην εποχή μας είναι
έκδηλες σ' όλη τή φιλοσοφική σκέψη, τή λογοτεχνία,
καθώς επίσης καί τή δράση. Καί άν οι κυρίαρχες απόψεις
γιά τό Κράτος παραμένουν τόσο συγκεχυμένες όσο είναι
σήμερα, δέν υπάρχει καμιά αμφιβολία ότι όταν — καί ελ-
πίζουμε σύντομα — οι κομμουνιστικές ιδέες τεθούν σέ
πρακτική εφαρμογή στην καθημερινή ζωή τών κοινοτή-
των, θ' αρχίσουν οι πιό πεισματικοί αγώνες.

Έχοντας τόσο συχνά κατακρίνει τό σημερινό Κράτος,
επιβάλλεται νά αναζητήσουμε τήν αιτία τής εμφάνισής

του, να μελετήσουμε σέ βάθος τό ρόλο του στό παρελθόν και νά τό συγκρίνουμε μέ τούς θεσμούς που αντικατέστησε.

Πρώτα απ' όλα άς συμφωνήσουμε τί ακριβώς θέλουμε νά συμπεριλάβουμε στόν όρο Κράτος.

Υπάρχει βέβαια, η Γερμανική Σχολή, που αρέσκεται νά συγχέει τό Κ ρ ά τ ο ς μέ τήν Κοινωνία. Οι καλύτεροι Γερμανοί στοχαστές και πολλοί απ' τούς Γάλλους είναι ένοχοι γι' αυτή τή σύγχυση, γιατί δέν μπορούν νά συλλάβουν μιá κοινωνία χωρίς τόν Κρατικό συγκεντρωτισμό κι εξαιτίας αυτού οι αναρχικοί κατηγορούνται συνήθως ότι θέλουν νά "καταστρέψουν τήν κοινωνία" κι ότι υποστηρίζουν μιá επιστροφή "στό διαρκή πόλεμο τού καθένα εναντίον όλων".

Ωστόσο, τό νά υποστηρίζεις κάτι τέτοιο είναι σά νά παραβλέπεις εντελώς τίς προόδους που έγιναν τά τελευταία 30 ιδιότυπα χρόνια στό πεδίο τής Ιστορίας. Είναι σά νά παραβλέπεις τό γεγονός ότι ο Άνθρωπος ζούσε σέ Κοινωνίες χιλιάδες χρόνια πρίν ακόμη ακουστεί τό όνομα Κράτος. Είναι σά νά ξεχνάς ότι σ' ότι αφορά τήν Ευρώπη, η καταγωγή τού Κράτους είναι πρόσφατη — μόλις ξεκινά απ' τό 16ο αιώνα. Τέλος είναι σά ν' αγνοείς ότι οι πιό δοξασμένες εποχές τής ανθρώπινης Ιστορίας είναι αυτές όπου οι πολιτικές ελευθερίες κι η κοινοτική ζωή δέν είχαν ακόμα καταστραφεί απ' τό Κράτος κι όπου μεγάλος αριθμός ανθρώπων ζούσε σέ κοινότητες κι ελεύθερες ομοσπονδίες.

Τό Κράτος είναι μιá μόνο απ' τίς μορφές που υιοθέτησε η κοινωνία στήν ιστορική πορεία. Γιατί λοιπόν νά μήν κάνουμε μιá διάκριση ανάμεσα σ' εκείνο που είναι σταθερό και σ' εκείνο που είναι τυχαίο;

Τό Κ ρ ά τ ο ς συγχέεται επίσης μέ τήν Κυβέρνηση. Αφού δέν μπορεί νά υπάρξει Κράτος χωρίς Κυβέρνηση, έχει ειπωθεί μερικές φορές ότι πρέπει νά επιδιώκουμε τήν απουσία τής Κυβέρνησης και όχι τήν κατάργηση τού Κράτους.

Ωστόσο, μού φαίνεται ότι τό Κράτος κι η Κυβέρνηση είναι δυό έννοιες διαφορετικής τάξης. Η ιδέα τού Κράτους σημαίνει κάτι εντελώς διαφορετικό απ' τήν ιδέα τής Κυβέρνησης. Περιλαμβάνει όχι μόνο τήν ύπαρξη μιás ε-

ξουσίας τοποθετημένης πάνω απ' την κοινωνία, αλλά επίσης μιὰ ε δ α φ ι κ ή σ υ γ κ έ ν τ ρ ω σ η, καθώς επίσης και τή σ υ γ κ έ ν τ ρ ω σ η π ο λ λ ώ ν λ ε ι τ ο υ ρ γ ι ώ ν τ η ς κ ο ι ν ω ν ι κ ή ς ζ ω ή ς σ τ ά χ έ ρ ι α λ ί γ ω ν. Φέρνει μαζί της κάποιες νέες σχέσεις μεταξύ των μελών της κοινωνίας, που δέν υπήρχαν πρὶν τὴν εγκαθίδρυση τοῦ Κράτους. Πρέπει ν' αναπτυχθεὶ ἕνας ολόκληρος νομοθετικὸς καὶ αστυνομικὸς μηχανισμὸς γιὰ νὰ υποτάξει κάποιες τάξεις στὴν κυριαρχία ἄλλων.

Αυτὴ ἡ διάκριση, που μπορεὶ νὰ μὴν εἶναι φανερὴ μετὰ τὴν πρώτη ματιὰ, ξεπροβάλλει ιδιαίτερα ὅταν μελετᾶμε τὴν καταγωγή τοῦ Κράτους.

Πραγματικά, δέν ὑπάρχει παρὰ μόνον ἕνας τρόπος γιὰ νὰ κατανοήσουμε ἀληθινὰ τὸ Κράτος κι αὐτὸς εἶναι ἡ μελέτη τῆς ιστορικῆς του ἐξέλιξης κι αὐτὸ θὰ προσπαθήσουμε νὰ κάνουμε ἐδῶ.

Ἡ Ρωμαϊκὴ Αυτοκρατορία ἦταν ἕνα Κράτος μετὰ τὴν πραγματικὴ ἔννοια τῆς λέξης. Παραμένει μέχρι σήμερον τὸ ιδεώδες τοῦ νομοθέτη. Τὰ ὄργανά της κάλυπταν μιὰ τεράστια επικράτεια μ' ἕνα πυκνὸ δίκτυο. Ὅλα εἶχαν σάν ἐπίκεντρο τὴ Ρώμη: ἡ οικονομικὴ καὶ στρατιωτικὴ ζωὴ, ὁ πλοῦτος, ἡ παιδεία, ἡ ἀρνηση, ἀκόμα κι ἡ θρησκεία. Ἀπ' τὴ Ρώμη ἔρχονταν οἱ νόμοι, οἱ δικαστές, οἱ λεγεῶνες που υπεράσπιζαν τὴν επικράτεια, οἱ ὑπάτοι κι οἱ θεοί. Ολόκληρη ἡ ζωὴ τῆς αυτοκρατορίας ἀνάτρεχε στὴ Σύγκλητο ἢ ἀργότερα στὸν Καίσαρα, τὸν παντοδύναμο, παντογνώστη θεὸ τῆς Αυτοκρατορίας. Κάθε επαρχία, κάθε περιοχὴ εἶχε τὸ Καπιτώλιο τῆς σέ μικρογραφία, τὴ μικρὴ μερίδα τῆς Ρωμαϊκῆς ὑπάτης ἐξουσίας νὰ κυβερνάει κάθε ὄψη τῆς καθημερινῆς ζωῆς. Ἕνας μόνον νόμος που εἶχε ἐπιβληθεὶ ἀπ' τὴ Ρώμη ἐξουσίαζε τὴν Αυτοκρατορία, που δέν ἀντιπροσώπευε μιὰ ὁμοσπονδία συμπολιτῶν ἀλλὰ ἦταν ἀπλὰ ἕνα κοπάδι υ π η κ ὶ ω ν.

Ἀκόμα καὶ τώρα οἱ νομομαθεῖς κι οἱ ἐξουσιαστές ἐξακολουθοῦν νὰ ἐκτιμῶν τὴν ἐνότητά ἐκείνης τῆς αυτοκρατορίας, τὸ ἐνωτικὸ πνεῦμα τῶν νόμων τῆς, καὶ ὅπως τὸ διατυπώνουν, τὴν ὁμορφιά κι ἀρμονία ἐκείνης τῆς ὁργάνωσης.

Ἀλλὰ ἡ εσωτερικὴ ἀποσύνθεση που ἐπιταχύνθηκε ἀπ' τὴν εἰσβολὴ τῶν βαρβάρων, ἡ ἐξαφάνιση τῆς τοπι-

κής ζωής, που, απ' τή μιά μεριά, δέν μπορούσε πιά ν' αντισταθεί στις εξωτερικές επιθέσεις κι απ' τήν άλλη, στή γάγγραινα που απλωνόταν απ' τό κέντρο' η κυριαρχία τών πλούσιων που είχαν ιδιοποιηθεί τή γή κι η εξαθλίωση αυτών που τήν καλλιεργούσαν — όλα αυτά υποβίβασαν τήν αυτοκρατορία σέ σφαγείο και πάνω σ' αυτά τά ερείπια οικοδομήθηκε ένας νέος πολιτισμός, που δέν είναι άλλος απ' τό δικό μας.

Έτσι, άν αγνοήσουμε τούς πολιτισμούς τής αρχαιότητας και συγκεντρώσουμε τήν προσοχή μας στήν καταγωγή και τήν εξέλιξη του νεαρού βαρβαρικού πολιτισμού μέχρι τήν εποχή που γέννησε, μέ τή σειρά του, τά σύγχρονα κράτη μας, θά μπορέσουμε νά συλλάβουμε τήν ουσία του Κράτους. Αυτό είναι καλύτερο απ' τό ν' ασχοληθούμε μέ τή μελέτη τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ή εκείνης του Μεγάλου Αλέξανδρου ή ξανά τών δεσποτικών μοναρχιών τής Ανατολής.

Παίρνοντας σάν αφετηρία αυτούς τούς ισχυρούς βαρβαρους ανατροπείς τής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, θά μπορέσουμε νά ιχνηλατήσουμε τήν εξέλιξη ολόκληρου του πολιτισμού μας απ' τίς απαρχές του ως τήν Κρατική του φάση.

2.

Οι περισσότεροι απ' τούς φιλόσοφους του 18ου αιώνα είχαν πολύ στοιχειώδεις ιδέες γύρω απ' τήν καταγωγή τών κοινωνιών.

Σύμφωνα μ' αυτούς, η Ανθρωπότητα ζούσε αρχικά σέ μικρές, απομονωμένες οικογένειες κι οι διαρκείς πόλεμοι μεταξύ τους ήταν η κανονική κατάσταση τών πραγμάτων. Αλλά μιά ωραία ημέρα, διαπιστώνοντας επιτέλους τά μειονεκτήματα αυτής τής ατέλειωτης διαμάχης, οι άνθρωποι αποφάσισαν νά ενώσουν τίς δυνάμεις τους. Οι σκορπισμένες οικογένειες σύναψαν ένα κοινωνικό συμβόλαιο κι υποτάχθηκαν οικειοθελώς σέ μιά αρχή, που — χρειάζεται νά τό πώ; — έγινε η αφετηρία καθώς επίσης κι ο εγκαινιαστής όλης τής προόδου. Και χρειάζεται νά προσθέσουμε αυτό, που όλοι διδαχθήκαμε στό σχολείο, ότι οι σημερινές κυβερνήσεις μας έχουν κρατηθεί ως τώ-

ρα μέσα στα όρια του ευγενικού αυτού ρόλου; να είναι τό "αλάτι τής γής", οι ειρηνοποιοί κι οι εκπολιτιστές τής ανθρώπινης φυλής;

Αυτή η ιδέα κυριάρχησε στο 18ο αιώνα, μιά περίοδο που ελάχιστα ήταν γνωστά γιά τήν καταγωγή του Ανθρώπου' καί θά πρέπει νά προσθέσουμε ότι στά χέρια τών εγκυκλοπαιδιστών καί του Ρουσσώ η ιδέα του "κοινωνικού συμβόλαιου" έγινε ένα όπλο ενάντια στο θεϊκό δικαίωμα τών βασιλιάδων. Μολοντούτο, παρά τις υπηρεσίες που μπορεί νά πρόσφερε στο παρελθόν, η θεωρία αυτή πρέπει νά θεωρηθεί λαθεμένη.

Η αλήθεια είναι ότι όλα τά ζώα, μέ τήν εξαίρεση μερικών σαρκοφάγων καί πουλιών αρπακτικών καί μερικών ειδών που τείνουν νά εξαφανιστούν, ζούν σέ κοινωνίες. Στόν αγώνα τής επιβίωσης τά αγελαία είδη πλεονεκτούν απέναντι στό άλλα. Σέ κάθε ταξινόμηση ζώων βρίσκονται στήν κορυφή τής πυραμίδας καί δέν μπορεί νά υπάρξει η παραμικρή αμφιβολία ότι τά πρώτα πλάσματα μέ ανθρώπινα χαρακτηριστικά ζούσαν ήδη κοινωνικά.

Ο Άνθρωπος δέν δημιούργησε τήν κοινωνία' η κοινωνία υπήρχε πριν απ' αυτόν.

Τώρα ξέρουμε επίσης — καί μάς τό έδειξε αυτό πειστικά η ανθρωπολογία — ότι η αφετηρία τής Ανθρωπότητας δέν ήταν η οικογένεια αλλά τό γένος, η φυλή. Η πατριαρχική οικογένεια όπως τή ξέρουμε, ή όπως περιγράφεται στίς Εβραϊκές παραδόσεις, εμφανίστηκε πολύ αργότερα. Ο Άνθρωπος έζησε δεκάδες χιλιάδες χρόνια στή φάση του γένους ή τής φυλής — άς τήν ονομάσουμε πρωτόγονη ή άν θέλετε, άγρια φυλή — στή διάρκεια τής οποίας ανέπτυξε όλα τά είδη θεσμών, συνηθειών καί εθίμων, πολύ νωρίτερα απ' τούς θεσμούς τής πατριαρχικής οικογένειας.

Στίς φυλές αυτές, η ξεχωριστή οικογένεια δέν υπήρχε περισσότερο απ' όσο υπάρχει μεταξύ τόσων άλλων "κοινωνικών" θηλαστικών. Κάποια διάκριση μέσα στή φυλή υπήρχε μάλλον μεταξύ γενεών καί από μιά πολύ μακρινή εποχή, που ανατρέχει πίσω στήν αυγή τής ανθρώπινης φυλής, είχαν επιβληθεί περιορισμοί γιά ν' αποτρέψουν τίς σεξουαλικές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών γενεών, που επιτρέπονταν ωστόσο, στό άτομα τής ίδιας

γενεάς. Ίχνη αυτής τής περιόδου μπορούν νά βρεθούν ακόμα σέ μερικές σύγχρονες φυλές καθώς επίσης και στή γλώσσα, τά έθιμα καί τίς προλήψεις ανθρώπων ενός πολύ ανώτερου πολιτισμού.

Τό κυνήγι καί η συλλογή τροφής απασχολούσαν από κοινού όλη τή φυλή που μόλις ικανοποιούσε τήν πείνα της αφοσιωνόταν μέ πάθος στους συμβολικούς χορούς της. Μέχρι σήμερα συναντάμε φυλές που βρίσκονται πολύ κοντά στήν πρωτόγονη αυτή φάση, ζώντας στήν περιφέρεια τών μεγάλων ηπειρών ή κοντά στίς ορεινές περιοχές, στά πιά απρόσιτα μέρη τού κόσμου.

Συνακόλουθα, η συσώρευση ατομικής ιδιοκτησίας δέν θά μπορούσε νά πραγματοποιηθεί, αφού οτιδήποτε αποτελούσε προσωπικό κτήμα ενός μέλους τής φυλής καταστρεφόταν ή καιγόταν εκεί όπου θαβόταν τό σώμα του. Αυτό γίνεται ακόμα καί σήμερα (καί στήν Αγγλία) απ' τούς γύφτους κι οι επιτήδειες τελετουργίες τών "πολιτισμένων" ανθρώπων φέρουν ακόμα τή σφραγίδα αυτού τού έθιμου. Έτσι οι Κινέζοι καίνε χάρτινα ομοιώματα τών προσωπικών αντικειμένων τού νεκρού καί στίς κηδείες στρατιωτικών αρχηγών τό άλογό τους, τό σπαθί τους καί τά διακριτικά τους τούς ακολουθούνε μέχρι τόν τάφο. Τό περιεχόμενο τού θεσμού έχει χαθεί, αλλά η μορφή του επέζησε.

Αυτοί οι πρωτόγονοι άνθρωποι, μακριά απ' τό νά εκφράζουν περιφρόνηση γιά τήν ανθρώπινη ζωή, μισούσαν τό αίμα καί τό φόνο. Τό χύσιμο αίματος θεωρούνταν τόσο σοβαρό ζήτημα που κάθε χυμένη σταγόνα — όχι μόνο από άνθρωπο αλλά καί από κάποιο ζώο — απαιτούσε νά χάσει ο επιτιθέμενος ίση ποσότητα απ' τό δικό του αίμα.

Επιπλέον, ο φόνος μέσα στή φυλή ήταν κάτι εντελώς άγνωστο. Λογουχάρη, ανάμεσα στους Ινσώτες ή τούς Εσκιμώους — εκείνους τούς επιζώντες τής Λιθικής Εποχής που κατοικούν στίς Αρκτικές ζώνες — ή ανάμεσα στους Αλέτιους κλπ. Ξέρουμε σίγουρα ότι με τα ξύτων ατόμων τής φυλής δέν είχε γίνει ούτε ένας φόνος γιά 50, 60 ή καί περισσότερα χρόνια.

Όταν όμως φυλές διαφορετικής καταγωγής, χρώματος καί γλώσσας συναντιόντουσαν στήν πορεία τών μετακινήσεών τους, αυτό κατέληγε συχνά σέ πόλεμο. Είναι

αλήθεια ότι ακόμα και τότε οι άνθρωποι προσπαθούσαν να κάνουν αυτές τις επαφές πιο ειρηνικές. Η παράδοση — όπως οι Μέην, Πόστ και Ε. Νύς τόσο καλά μάς έδειξαν — ανέπτυξε ήδη τα σπέρματα αυτού που με τον καιρό θα γινόταν το Διεθνές Δίκαιο. Λογουχάρη, ένα χωριό δεν δεχόταν επίθεση δίχως να προειδοποιηθούν οι κάτοικοί του. Κανείς δεν θά τολμούσε ποτέ να σκοτώσει κάποιον στο μονοπάτι που χρησιμοποιούσαν οι γυναίκες για να φτάσουν στην πηγή. Και συχνά για να γίνει ειρήνη ήταν απαραίτητο να ισορροπηθεί ο αριθμός των νεκρών κι απ' τις δυο μεριές.

Ωστόσο, όλες αυτές και πολλές άλλες προφυλάξεις δεν ήταν αρκετές: Η αλληλεγγύη περιοριζόταν στα όρια της φυλής ή του γένους. Καυγάδες που ξέσπαγαν ανάμεσα σε άτομα διαφορετικών φυλών ή γενών μπορούσαν να καταλήξουν στη βία ή ακόμα και σε φόνο.

Από εκείνη την περίοδο ένας γενικός νόμος άρχισε να αναπτύσσεται ανάμεσα στις φυλές και τα γένη. "Τά μέλη σας πλήγωσαν ή σκότωσαν έναν από μάς" επομένως έχουμε το δικαίωμα να σκοτώσουμε ή να προκαλέσουμε ένα ανάλογο τραύμα σ' έναν από σας" και δεν είχε σημασία σε ποιόν αφού η φυλή ήταν πάντα υπεύθυνη για τις ατομικές πράξεις των μελών της. Οι γνωστοί στίχοι της Βίβλου: "Αίμα αντί αίματος, οφθαλμόν αντί οφθαλμού, οδόντα αντί οδόντος, πληγήν αντί πληγής, ζωήν αντί ζωής" — αλλά όχι παραπάνω, όπως τόσο καλά τό διατυπώνει ο Κενιγκσβάρτερ οφείλουν εκεί την προέλευσή τους. Ήταν η δική τους αντίληψη για τή δικαιοσύνη... και δεν υπάρχει λόγος να αισθανόμαστε ανώτεροι αφού η αρχή "ζωήν αντί ζωής" που επικρατεί στους κώδικές μας δεν είναι παρά μιά μόνο απ' τις πολλές που έχουν επιζήσει.

Είναι φανερό ότι μιά ολόκληρη σειρά θεσμών (και πολλοί άλλοι που δεν έχω αναφέρει) καθώς επίσης κι ένας ολόκληρος κώδικας ηθικής τής φυλής είχαν ήδη αναπτυχθεί στη διάρκεια τής πρωτόγονης φάσης. Κι αυτός ο πυρήνας κοινωνικών εθίμων διατηρήθηκε ζωντανός μόνο απ' τή χρήση, τά έθιμα και τις παραδόσεις. Δεν υπήρχε καμιά εξουσία για να τόν επιβάλλει.

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πρωτόγονη κοινωνία

είχε προσωρινούς αρχηγούς. Ο μάγος, ο βροχοποιός – ο μορφωμένος τής εποχής – επιδίωκε νά επωφεληθεί απ' τις γνώσεις του γιά τή φύση προκειμένου νά εξουσιάσει τούς συνανθρώπους του. Παρόμοια, εκείνος που μπορούσε ευκολότερα νά αποστηθίσει τις παροιμίες καί τά τραγούδια στά οποία ήταν ενσαρκωμένη όλη η παράδοση αποκτούσε επιρροή. Στις λαϊκές γιορτές απαγγείλε αυτές τις παροιμίες καί τά τραγούδια στά οποία ήταν ενσωματωμένες οι αποφάσεις που είχαν παρθεί στην τώδε περίπτωση απ' τή λαϊκή συνέλευση. Σέ πολλές μικρές φυλές αυτό γίνεται ακόμα. Ξεκινώντας από εκείνη τήν εποχή αυτά τά “μορφωμένα” άτομα επιδίωκαν νά εξασφαλίσουν έναν ηγετικό ρόλο γιά τούς εαυτούς τους μεταδίδοντας τή γνώση τους μόνο σέ λίγους εκλεκτούς, τούς μνημένους. Όλες οι θρησκείες, ακόμα κι οι τέχνες καί τά επαγγέλματα ξεκίνησαν μέ “μυστήρια” κι η σύγχρονη έρευνα δείχνει τó σημαντικό ρόλο που έπαιζαν οι μυστικές εταιρείες τών μνημένων στην διατήρηση μερικών παραδοσιακών πρακτικών στά πρωτόγονα γένη. Τά σπέρματα τής εξουσίας υπάρχουν ήδη εκεί.

Είναι εύλογο ότi οι θαρραλέοι, οι τολμηροί καί, πάνω απ' όλα οι συνετοί, έγιναν επίσης προσωρινοί αρχηγοί στις μάχες μέ άλλες φυλές ή στην διάρκεια μεταναστεύσεων. Αλλά δέν υπήρχε καμιά συμμαχία ανάμεσα στό φορέα τού “νόμου” (εκείνον που είχε αποστηθίσει τήν παράδοση καί τις προηγούμενες αποφάσεις), τόν στρατιωτικό αρχηγό καί τó μάγο· καί τó Κ ρ á τ ο ς δέν είχε περισσότερη σχέση μ' αυτές τις φυλές απ' ότi έχει μέ τις κοινωνίες τών μυρμηγκιών ή τών μελισσών, ή μέ τούς σύγχρονους μας Παταγόνες καί τούς Εσκιμώους.

Μολοντούτο, η φάση αυτή κράτησε πολλές χιλιάδες χρόνια κι οι βάρβαροι που λεηλάτησαν τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία είχαν μόλις περάσει κι αυτοί εκείνη τή φάση.

Στούς πρώτους αιώνες τής δικής μας ιστορικής περιόδου έγιναν εκτεταμένες μεταναστεύσεις φυλών καί συνομοσπονδιών φυλών που εγκαταστάθηκαν στην Κεντρική καί Βόρεια Ασία. Ολόκληρα κύματα από μικρές φυλές διώχτηκαν από περισσότερο ή λιγότερο πολιτισμένους λαούς που είχαν κατέβει απ' τά υψίπεδα τής Ασίας – διωγμένοι ίσως κι οι ίδιοι απ' τή γρήγορη αποξήρανση

αυτῶν τῶν υψίπεδων¹ — καί απλώθηκαν σ' ὅλη τὴν Ευρώπη εκτοπίζοντας ὁ ἓνας τὸν ἄλλον κι αφομοιωνόμενοι στὸ ταξίδι τους πρὸς τὴ Δύση.

Στὴν πορεία αὐτῶν τῶν μεταναστεύσεων, στὴν ὁποία τόσες πολλές φυλές διαφορετικῆς καταγωγῆς αφομοιώθηκαν, ἡ πρωτόγονη φυλὴ, που υπήρχε ἀκόμα ἀνάμεσα στοὺς ἀγριούς κατοίκους τῆς Ευρώπης, δὲν μπόρεσε νὰ ἀποφύγει τὴ διάλυση. Ἡ φυλὴ ἦταν βασισμένη στὴν κοινὴ καταγωγὴ καὶ τὴ λατρεία τῶν προγόνων. Ποιὰ ὅμως κοινὴ καταγωγὴ μπορούσαν νὰ επικαλεσθοῦν αὐτὰ τὰ συνοθυλεύματα ἀνθρώπων, που ἦταν προϊόν τῆς σύγχυσης τῶν μεταναστεύσεων, τῶν εκτοπίσεων, τῶν διαφυλετικῶν πολέμων, στὴ διάρκεια τῶν ὁποίων μπορούσε κανεὶς νὰ παρατηρήσει ἤδη τὴν εμφάνιση τῆς πατριαρχικῆς οἰκογένειας που ὁ πυρήνας τῆς σχηματίστηκε ἀπ' τὴν ἀποκλειστικὴ κατοχὴ κάποιων γυναικῶν που εἶχαν ἀπαχθεῖ ἢ κερδηθεῖ ἀπὸ γειτονικὲς φυλές.

Οἱ παλιοὶ δεσμοὶ εἶχαν σπάσει· γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἡ διάλυση (που συνέβηκε πράγματι σὲ ὀρισμένες φυλές που εξαφανίστηκαν ὀριστικά) ἔπρεπε νὰ καθιερωθοῦν νέοι σύνδεσμοι. Κι αὐτὸ ἐγίνε διαμέσου τῆς κοινῆς κατοχῆς τῆς γῆς — τῆς περιοχῆς στὴν ὁποία εἶχε τελικὰ ἐγκατασταθεῖ κάθε συνοθύλευμα².

Ἡ κοινὴ κατοχὴ μιᾶς συγκεκριμένης περιοχῆς — αὐτῆς τῆς μικρῆς κοιλάδας ἢ ἐκείνων τῶν λόφων — ἐγίνε ἡ βάση γιὰ μιὰ νέα κατανόηση. Οἱ προγονικοὶ θεοὶ ἔχασαν κάθε νόημα· ἔτσι οἱ τοπικοὶ θεοὶ ἐκείνης τῆς μικρῆς κοιλάδας ἢ αὐτοῦ τοῦ ποταμοῦ, ἢ ἐκείνου τοῦ δάσους, ἔδωσαν τὴ θρησκευτικὴ τους επικύρωση στὰ νέα συνοθυλεύματα ἀντικαθιστώντας τοὺς θεοὺς τῆς πρωταρχικῆς φυλῆς. Ἀργότερα ὁ Χριστιανισμὸς, πάντα πρόθυμος νὰ προσαρμοστεῖ μὲ τὰ παγανιστικά κατάλοιπα, τοὺς μετέτρεψε σὲ τοπικοὺς ἀγίους.

Ἀπὸ κεῖ καὶ πέρα ἡ κοινότητα τοῦ χωριοῦ, ἀποτελούμενη ἐξολοκλήρου ἢ κατὰ ἓνα μέρος ἀπὸ ξεχωριστὲς οἰκογένειες — ζωνμένες ὡστόσο ἀπ' τὴν κοινὴ κατοχὴ τῆς γῆς — ἐγίνε ὁ βασικὸς σύνδεσμος στοὺς ἐπερχόμενους αἰῶνες. Σὲ ἀπέραντες περιοχῆς τῆς Ἀνατολικῆς Ευρώπης, τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς Ἀφρικῆς ἡ ὁργάνωση αὐτὴ ἐπιβιώνει ἀκόμα. Οἱ βάρβαροι — Σκανδιναβοὶ, Γερμανοί,

Σλάβοι, κλπ. — που κατέστρεψαν τή Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία ζούσαν κάτω από μία τέτοια οργάνωση. Μελετώντας τούς κώδικες τών βαρβάρων εκείνης τής περιόδου καθώς επίσης και τίς συνομοσπονδίες κοινοτήτων χωριών που υπάρχουν σήμερα μεταξύ τών Μογγόλων, τών Ινδών, τών Καμπύλ³, τών Αφρικανών, τών Ινδοϊστών, έγινε δυνατό ν' ανασυνθέσουμε στο σύνολό της τή μορφή αυτή τής κοινωνίας που ήταν η αφετηρία τού σημερινού πολιτισμού μας.

Άς ριξουμε λοιπόν μία ματιά στο θεσμό αυτό.

3.

Η κοινότητα τού χωριού αποτελούνταν τότε, όπως συμβαίνει και σήμερα, από ξεχωριστές οικογένειες. Η γή όμως ήταν κοινή ιδιοκτησία όλων τών οικογενειών τού ίδιου χωριού. Τή θεωρούσαν κοινή κληρονομιά και τή μοιράζονταν μεταξύ τους μέ βάση τό μέγεθος κάθε οικογένειας — τίς ανάγκες και τό δυναμικό της. Στην ανατολική Ευρώπη, τήν Ινδία, τήν Ιάβα κλπ. εκατοντάδες εκατομμύρια ανθρώπινα όντα ζούν ακόμα μ' αυτό τόν τρόπο. Είναι τό ίδιο είδος συστήματος που εγκαθιδρύθηκε ελεύθερα, στην εποχή μας, από Ρώσους χωρικούς στη Σιβηρία, όταν τό Κράτος τούς έδωσε τήν ευκαιρία νά χρησιμοποιήσουν τήν τεράστια αυτή περιοχή μέ τό δικό τους τρόπο.

Σήμερα η καλλιέργεια τής γής σέ μία κοινότητα χωριού γίνεται από κάθε νοικοκυριό ξεχωριστά. Αφού η καλλιεργήσιμη γή είναι μοιρασμένη μεταξύ τών οικογενειών (και μπορεί νά ξαναμοιραστεί άμα χρειαστεί) ο καθένας καλλιεργεί τό χωράφι του όσο καλύτερα μπορεί. Αρχικά όμως, η γή δουλευόταν από κοινού, κι αυτό τό έθιμο εξακολουθεί νά ισχύει σέ πολλά μέρη, τουλάχιστον σ' ένα κομμάτι τής γής. Όσο γιά τό ξεχέρσωμα τών δασότοπων, τό χτίσιμο γεφυρών, μικρών φρούριων και πύργων που χρησιμοποιούνταν σάν καταφύγια σέ περίπτωση εισβολής — όλες αυτές οι δραστηριότητες πραγματοποιούνταν από κοινού, όπως ακριβώς εκατοντάδες εκατομμύρια χωρικών συνεχίζουν νά τό κάνουν εκεί όπου η κοινότητα τού χωριού άντεξε απέναντι στο σφετε-

ρισμό τού Κράτους. Η "κατανάλωση" όμως – για να χρησιμοποιήσουμε έναν σύγχρονο όρο – λειτουργούσε ήδη σέ οικογενειακή βάση: κάθε οικογένεια είχε τό δικό της κοπάδι, τόν δικό της λαχανόκηπο κι αποθέματα. Τά μέσα γιά τή συγκέντρωση καί τήν κληροδότηση τών προσωπικών αγαθών κι αντικειμένων – που συσσωρεύονταν μέσω τής κληρονομιάς – είχαν ήδη εισαχθεί.

Σέ όλες τίς υποθέσεις τής η κοινότητα τού χωριού ήταν κυρίαρχη. Νόμος ήταν τό τοπικό έθιμο κι η ολομέλεια τών οικογενειακών αρχηγών, ανδρών καί γυναικών, ήταν ο δικαστής, ο μόνος δικαστής γιά όλα τά ζητήματα είτε πολιτικά είτε ποινικά. Όταν ένας κάτοικος υπόβαλε μιά διαμαρτυρία γιά έναν άλλον καί κάρφωνε τό μαχαίρι του στό χύμα, στό σημείο όπου συνεδρίαζε κανονικά η κοινότητα, η τελευταία έπρεπε νά βρει τήν ποινή σύμφωνα μέ τό τοπικό έθιμο μόλις επιβεβαιωνόταν τό αδίκημα απ' τούς κριτές τών αντιδικιών.

Επειδή δέν έχω τόν κατάλληλο χώρο γιά νά απαριθμήσω όλες τίς ενδιαφέρουσες πλευρές αυτής τής φάσης, πρέπει νά παραπέμψω τόν αναγνώστη στήν Α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α. Θά αρκεστώ νά αναφέρω εδώ ότι ό λ ο ι οι θεσμοί που έμελλε νά καταλάβουν αργότερα τά Κράτη πρός όφελος μειονοτήτων, όλες οι νομικές έννοιες που υπάρχουν στους κώδικές μας (κι έχουν ακρωτηριαστεί γιά χάρη μειονοτήτων), κι όλες οι μορφές δικαστικών διαδικασιών, στό μέτρο που προσφέρουν εγγυήσεις στό άτομο, αντλούν τήν καταγωγή τους απ' τήν κοινότητα τού χωριού. Έτσι όταν φανταζόμαστε ότι έχουμε κάνει μεγάλη πρόοδο καθιερώνοντας λογουχάρη τούς ενόρκους, δέν έχουμε κάνει τίποτ' άλλο απ' τό νά επιστρέψουμε στό θεσμό τών λεγόμενων "βαρβάρων", αφού προηγουμένως τόν αλλάξαμε πρός όφελος τής άρχουσας τάξης. Τό Ρωμαϊκό δίκαιο απλώς ενσωματώθηκε μέ τό εθιμικό.

Η αίσθηση τής εθνικής ενότητας αναπτυσσόταν ταυτόχρονα διαμέσου μεγάλων, ελεύθερων ομοσπονδιών κοινοτήτων χωριών.

Η κοινότητα τού χωριού βασισμένη στήν κοινή κατοχή καί πολύ συχνά στήν κοινή καλλιέργεια τής γής, κι όντας κυρίαρχη τότε, σά δικαστής όσο καί σά νομοθέτης

τού εθμικού δίκαιου, ικανοποιούσε τις περισσότερες ανάγκες τής κοινωνικότητας.

Όχι όμως όλες: υπήρχαν κι άλλες που έπρεπε να ικανοποιηθούν. Σύμφωνα με τό πνεύμα τής εποχής όμως δέν προσφεύγανε σέ μιá κυβέρνηση μόλις μιá νέα ανάγκη γινόταν αισθητή. Αντίθετα, τά ίδια τά άτομα έπαιφναν τήν πρωτόβουλία νά συγκεντρωθούν, νά ενώσουν τις δυνάμεις τους καί νά ομοσπονδοποιηθούν γιά νά δημιουργήσουν μιá συμμαχία, μικρή ή μεγάλη, πολυάριθμη ή περιορισμένη, που θά ικανοποιούσε τή νέα ανάγκη. Κι η κοινωνία ήταν συνακόλουθα κυριολεκτικά καλυμμένη, από ένα δικτυο ορκισμένων αδελφότητων, συντεχνιών αμοιβαίας βοήθειας, "εταιρειών" τόσο μέσα στό χωριό όσο κι έξω απ' αυτό, στήν ομοσπονδία.

Μπορούμε νά παρατηρήσουμε αυτή τή φάση κι αυτό τό πνεύμα, ακόμα καί σήμερα, ανάμεσα σέ διάφορες βαρβαρικές ομοσπονδίες, που δέν ενσωματώθηκαν στά σύγχρονα Κράτη, που έχουν μιμηθεί τό Ρωμαϊκό ή μάλλον τό Βυζαντινό πρότυπο.

Έτσι, γιά νά πάρουμε ένα παράδειγμα ανάμεσα σέ πολλά άλλα, οι Καμπύλ, έχουν διατηρήσει τήν κοινότητα τού χωριού μέ τά χαρακτηριστικά που μόλις ανέφερα: κοινή γή, κοινοτικά δικαστήρια κλπ. Ο άνθρωπος όμως αισθάνεται τήν ανάγκη νά δράσει έξω απ' τά στενά όρια τού χωριού του. Έτσι μερικοί περιπλανιούνται στόν κόσμο αναζητώντας τήν περιπέτεια σά γυρολόγοι. Άλλοι επιδίδονται σέ κάποιο επάγγελμα ή τέχνη. Καί κείνοι οι γυρολόγοι καί κείνοι οι τεχνίτες ενώνονται σέ "αδελφότητες" ακόμα κι όταν ανήκουν σέ διαφορετικά χωριά, φυλές ή συνομοσπονδίες. Τά ταξίδια σέ μακρινούς τόπους απαιτούν ένωση γιά αλληλοβοήθεια, γιά αμοιβαία ανταλλαγή τών μυστικών ενός επαγγέλματος κι έτσι ενώνουν τις δυνάμεις τους. Ορκίζονται αδελφσύνη καί τήν εφαρμόζουν μ' έναν τρόπο που προκαλεί βαθιά εντύπωση στους Ευρωπαίους. Είναι αληθινή αδελφσύνη κι όχι απλώς κούφιες λέξεις.

Επιπλέον, η ατυχία μπορεί νά πλήξει οποιονδήποτε. Ποιός ξέρει άν σύριο σ' έναν καυγά, ένας συνήθως ευγενικός καί ήσυχος άνθρωπος, δέ θά ξεπεράσει τά καθιερωμένα όρια τής ευπρέπειας καί τής κοινωνικότητας; Ποιός

ξέρει άν θά χτυπήσει ή θά πληγώσει; Θά χρειαστεί νά πληρωθεί μεγάλη αποζημίωση στόν προσβεβλημένο ή πληγωμένο· θά χρειαστεί νά διεκδικήσει κανείς τό δικίο του μπροστά στή συνέλευση τού χωριού, ν' αναπαραστήσει τά γεγονότα μέ τή μαρτυρία 6, 10, ή 12 "ορκισμένων αδελφών". Ένας ακόμα λόγος γιά νά μπει κανείς στήν αδελφότητα.

Εξάλλου, ο άνθρωπος αισθάνεται τήν ανάγκη ν' αναμιχθεί στήν πολιτική, νά εμπλακεί σέ μιá συνωμοσία ή νά προπαγανδίσει μιá συγκεκριμένη ηθική άποψη ή ένα συγκεκριμένο έθιμο. Τέλος, η εξωτερική ειρήνη πρέπει νά διαφυλάσσεται, νά συνάπτονται συμμαχίες μέ άλλες φυλές, νά συγκροτούνται πλατιές ομοσπονδίες, νά διαδίδονται στό εξωτερικό στοιχεία τού διαφυλετικού δικαίου. Έ λοιπόν γιά νά ικανοποιήσουν όλες αυτές τίς ανάγκες, μιás συναισθηματικής ή διανοητικής τάξης, οι Καμπύλ, οι Μογγόλοι, οι Μαλαίσιοι δέν απευθύνονται σέ κάποια κυβέρνηση — άλλωστε δέν έχουν καμιά.

Όντας άνθρωποι τού εθιμικού δικαίου καί τής ατομικής πρωτοβουλίας, δρουν γιά τόν εαυτό τους χωρίς νά έχουν εξαχρηωθεί απ' τή φθοροποιό δύναμη τής κυβέρνησης καί τής Εκκλησίας. Ενώνεται αυθόρμητα, συγκροτούν ορκισμένες αδελφότητες, πολιτικές, θρησκευτικές κι επαγγελματικές ενώσεις — σ υ ν τ ε χ ν ί ε ς όπως τίς ονόμασαν στό Μεσαίωνα καί Κόφ όπως τίς λένε σήμερα οι Καμπύλ. Καί αυτά τά Κόφ επεκτείνονται πέρα απ' τά όρια τού χωριού, σέ μήκος καί σέ πλάτος, μέσα στήν έρημο, ακόμα καί σέ ξένες πόλεις κι η αδελφοσύνη εφαρμόζεται σ' αυτές τίς ενώσεις. Τό ν' αρνηθεί κανείς βοήθεια σ' ένα άλλο μέλος τού Κόφ — ακόμα κι όταν κινδυνεύει νά χάσει τήν περιουσία ή τή ζωή του — θεωρείται πράξη προδοσίας απέναντι στήν "αδελφότητα" καί αντιμετωπίζεται σάν "αδελφοκτονία".

Ότι συναντούμε σήμερα μεταξύ τών Καμπύλ, τών Μογγόλων, τών Μαλαίσιων, κλπ. ήταν η ίδια ακριβώς η ουσία τής ζωής τών Ευρωπαίων βαρβάρων απ' τόν 5ο ως τόν 12ο ή ακόμα καί τόν 15ο αιώνα. Κάτω απ' τό όνομα σ υ ν τ ε χ ν ί α, έ ν ω σ η α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α ς (*friendship*), α δ ε λ φ ό τ η τ α, κλπ. βρίσκουμε ενώσεις φτιαγμένες γιά τήν αμοιβαία άμυνα, γιά νά εκδικούνται

τίς προσβολές που δέχονταν ορισμένα μέλη τής ένωσης καί γιά νά εκφράζουν αλληλεγγύη, γιά ν' αντικαθιστούν τήν εκδίκηση "οφθαλμόν αντί οφθαλμού", μέ τήν αποζημίωση, τήν οποία ακολουθούσε συνήθως η ένταξη τού επιτιθέμενου στήν αδελφότητα, γιά τήν άσκηση ενός επαγγέλματος, γιά νά βοηθούν σέ περίπτωση αρρώστιας, γιά νά υπερασπίζονται τήν περιοχή, γιά νά εμποδίζουν τούς σφετερισμούς κάποιας γεννώμενης εξουσίας, γιά τό εμπόριο, γιά τήν εφαρμογή τής "καλής γειτονίας", γιά προπαγάνδα — μέ μιá λέξη γιά όλα αυτά που οι Ευρωπαίοι, εκπαιδευμένοι απ' τή Ρώμη, τούς καισαρες καί τούς Πάπες, περιμένουν σήμερα απ' τό Κράτος. Είναι ακόμα πολύ αμφίβολο άν υπήρχε σ' αυτή τήν περίοδο κάποιος άνθρωπος, ελεύθερος ή δουλοπάροικος, εκτός απ' αυτούς που είχαν διωχθεί απ' τίς αδελφότητές τους, που νά μήν ανήκε σέ κάποια συντεχνία ή αδελφότητα, καθώς επίσης καί στήν κοινότητά του.

Οι Σκανδιναβικές Σάγα ς⁴ εκθειάζουν τά επιτεύγματα τών αδελφότητων, κι η αφοσίωση τών ορκισμένων αδελφών είναι τό θέμα τών ωραιότερων ποιημάτων. Φυσικά, η Εκκλησία κι οι γεννώμενοι βασιλιάδες, εκπρόσωποι τού Βυζαντινού (ή τού Ρωμαϊκού) δίκαιου, που επανεμφανίστηκαν, εκτοξεύουν τούς αφορισμούς τους, τούς κανόνες καί τούς νόμους τους ενάντια στίς αδελφότητες, ευτυχώς όμως παράμειναν νεκρό γράμμα.

Ολόκληρη η ιστορία αυτής τής εποχής χάνει τό νόημα της καί γίνεται εντελώς ακατανόητη όταν δέν παίρνει κανείς υπόψη αυτές τίς αδελφότητες, που ξεπετάχτηκαν παντού γιά νά αντιμετωπίσουν τήν πληθώρα τών αναγκών στήν οικονομική καί προσωπική ζωή τών ανθρώπων.

Γιά νά εκτιμήσει κανείς τήν τεράστια πρόοδο που επιτεύχθηκε απ' αυτό τό διπλό θεσμό τών κοινοτήτων τών χωριών καί τών ελεύθερων ορκισμένων αδελφότητων — έξω από οποιαδήποτε Ρωμαϊκή Χριστιανική ή Κρατιστική επιρροή — άς πάρει γιά παράδειγμα τήν Ευρώπη όπως ήταν τήν εποχή τής βαρβαρικής εισβολής κι άς τή συγκρίνει μ' αυτό που έγινε στόν 10ο καί τόν 11ο αιώνα. Τό ατιθάσευτο δάσος κατακτιέται κι αποικίζεται χωριά γεμίζουν τή χώρα καί περιτριγυρίζονται από λιβάδια καί θα-

μνότοπους, προστατευμένα από μικρά φρούρια που συνδέονται με μονοπάτια που διασχίζουν τὰ δάση καὶ τὰ ἔλη.

Σ' αὐτὰ τὰ χωριά βρῖσκει κανεὶς τὰ σπέρματα τῶν βιομηχανικῶν τεχνῶν κι ἀνακαλύπτει ἕνα ολόκληρο δίκτυο θεσμῶν γιὰ τὴ διατήρηση τῆς εσωτερικῆς καὶ τῆς εξωτερικῆς εἰρήνης. Σὲ περίπτωση φόνου ἢ τραυματισμοῦ οἱ χωρικοὶ δὲν ἐπιδιώκουν πιά, ὅπως στὴ φυλὴ, νὰ σκοτώσουν ἢ νὰ τραυματίσουν ἀνάλογα τὸν ἐπιτιθέμενο, ἢ ἀκόμα κάποιον ἀπ' τοὺς συγγενεῖς ἢ τοὺς συγχωριανούς του. Εκείνοι που καταφεύγουν ἀκόμα σ' αὐτὴν τὴν ἀρχὴ (ἀπ' ὅπου κι οἱ ἀτέλειωτοι πόλεμοί τους), εἶναι μάλλον οἱ ληστές-φρουδάρχες, ἐνῶ μεταξύ τῶν χωρικῶν ἡ ἀποζημίωση που ρυθμίζεται ἀπὸ κριτές, γίνεται ὁ κανόνας μὲ τὸν ὁποῖο ἀποκαθίσταται ἡ εἰρήνη κι ὁ ἐπιτιθέμενος υιοθετεῖται συχνά, ἀν ὄχι πάντα, ἀπ' τὴν οἰκογένεια που ἀδίκησε.

Ἡ δίκαιη γιὰ ὅλες τὶς ἀντιδικίες γίνεται ἕνας βαθιὰ ριζωμένος θεσμὸς καθημερινῆς χρήσης — ἐνάντια καὶ παρὰ τοὺς ἐπισκόπους καὶ τοὺς γεννώμενους βασιλίσκους που θὰ ἤθελαν κάθε διαφορὰ νὰ τίθεται ὑπόψη τους ἢ ὑπόψη τῶν πρακτόρων τους γιὰ νὰ κερδίσουν τὸ φρέντ — τὸ πρόστιμο που ἐπέβαλε προηγούμενα τὸ χωριὸ στοὺς διασαλευτὲς τῆς εἰρήνης ὅταν παρουσιαζαν τὴ διαφορὰ τους καὶ που σήμερα ἰδιοποιούνται οἱ βασιλιάδες κι οἱ ἐπίσκοποι.

Καὶ τέλος, ἑκατοντάδες χωριά ἔχουν ἤδη ἐνωθεὶ σὲ ἰσχυρὲς ὁμοσπονδίες που ἔχουν ὀρκισθεὶ εσωτερικὴ εἰρήνη, που θεωροῦν τὴν περιοχὴ τους κοινὴ κληρονομιά· κι εἶναι ἐνωμένα γιὰ ἀμοιβαία προστασία. Αὐτὸ ἦταν τὸ σπέρμα τῶν Ἑυρωπαϊκῶν ἐθνῶν. Καὶ μέχρι σήμερα μπορεῖ κανεὶς νὰ μελετήσῃ αὐτὲς τὶς ὁμοσπονδίες ἐν δράσει στὴ Μογγολικὴ, Τουρκο-Φιλλανδικὴ καὶ Μαλαισιανὴ φυλὴ.

Στὸ μεταξύ μαύρα σὺννεφα συγκεντρώνονται στὸν ὀρίζοντα. Ἄλλες ἐνώσεις — κυρίαρχων μειονοτήτων — ἰδρύνονται ἐπίσης, ἐπιδιώκοντας σιγά-σιγά νὰ μετατρέψουν τοὺς ἐλεύθερους αὐτοὺς ἀνθρώπους σὲ εἰλωτες, ὑποτελεῖς. Ἡ Ρώμη εἶναι νεκρὴ, ἀλλὰ ἡ παράδοσή της ξαναγεννιέται κι ἡ Χριστιανικὴ ἐκκλησία, στοιχειωμένη ἀπ' τὰ ὁράματα τῶν Ἀνατολικῶν Θεοκρατιῶν, προσφέρει τὴν

ισχυρή της βοήθεια στις νέες δυνάμεις που προσπαθούν να εδραιωθούν.

Ο Άνθρωπος, μακριά απ' τὸ νὰ εἶναι τὸ αιμοδιψές τέρας που θέλουν τὸν παρουσιάζουν γιὰ νὰ δικαιολογήσουν ἔτσι τὴν ἀνάγκη νὰ τὸν ἐξουσιάζουν, προτιμοῦσε πάντα τὴν εἰρήνη καὶ τὴν ησυχία. Καυγατζῆς μάλλον παρά ἄγριος, προτιμᾷ τὸ κοπάδι του, τὴ γῆ του καὶ τὴν καλύβα του απ' τὸ νὰ υπηρετεῖ στὸ στρατό. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο — ὄχι πρὶν σταματήσουν οἱ μεγάλες μεταναστεύσεις τῶν βαρβάρων, ὄχι πρὶν οἱ ορδές κι οἱ φυλές οχυρωθοῦν, λίγο-πολύ, στὶς ἀντίστοιχες περιοχές τους — βλέπουμε ὅτι ἡ υπεράσπιση τῆς περιοχῆς ἐνάντια σὲ νέα κύματα μεταναστῶν ἀνατίθεται σὲ κάποιον που προσλαμβάνει μιὰ μικρὴ συμμορία τυχοδιωκτῶν — σκληροτράχηλων πολεμιστῶν ἢ ληστῶν — γιὰ νὰ τὸν ἀκολουθεῖ, ἐνῶ ἡ συντριπτικὴ πλειοψηφία ἀσχολεῖται μὲ τὴν κτηνοτροφία καὶ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς. Κι αὐτὸς ὁ υπερασπιστῆς σύντομα ἀρχίζει νὰ συσσωρεύει πλοῦτη. Δίνει ἄλογα καὶ σίδηρο (που ἦταν τότε πανάκριβα) στὸν ἐξαθλιωμένο καλλιεργητῆ που δὲν ἔχει οὔτε ἄλογο οὔτε ἄροτρο καὶ τὸν υποβιβάζει σὲ δούλο. Ἀρχίζει ἐπίσης νὰ βάζει τὰ θεμέλια τῆς στρατιωτικῆς κυριαρχίας.

Ταυτόχρονα, ἡ παράδοση, που ἐφτιαχνε τὸ δίκαιο, ξεχνιέται σιγά-σιγά απ' τὴν πλειοψηφία. Σὲ κάθε χωριὸ μόνο μερικοὶ γέροι μποροῦν νὰ θυμηθοῦν τοὺς στίχους καὶ τὰ τραγούδια που περιείχαν τὶς "προγενέστερες ἀποφάσεις" στὶς ὁποῖες στηρίζεται τὸ ἐθιμικὸ δίκαιο, καὶ στὶς γιορτές τὰ ἐπαναλαμβάνουν μπροστὰ στὴν κοινότητα. Καὶ σιγά-σιγά μερικές οἰκογένειες εἰδικεύονται ἀπὸ πατέρα σὲ γιό, στὴν ἀπομνημόνευση αὐτῶν τῶν τραγουδιῶν καὶ τῶν στίχων, διατηρώντας τὴν καθαρότητα τοῦ νόμου. Οἱ χωρικοὶ ἔπρεπε νὰ πάνε σ' αὐτοὺς γιὰ νὰ ἐπιλύσουν τὶς περίπλοκες διαφορές τους, ἰδιαίτερα ὅταν δύο ὁμοσπονδίες δὲν δέχονταν τὶς ἀποφάσεις τῶν κριτῶν που εἶχαν ἐκλεγεί ἀνάμεσά τους.

Ἡ πριγκιπικὴ κι ἡ βασιλικὴ ἐξουσία ἀρχίζει ἤδη ν' ἀναπτύσσεται σ' αὐτές τὶς οἰκογένειες κι ὅσο περισσότερο μελετῶ τοὺς θεσμοὺς ἐκείνης τῆς περιόδου, τόσο βλέπω ὅτι τὸ ἐθιμικὸ δίκαιο ἔκανε πολὺ περισσότερο γιὰ τὴ δημιουργία αὐτῆς τῆς ἐξουσίας απ' ὅτι ἡ δύναμη τοῦ ξι-

φους. Ο άνθρωπος αφέθηκε να σκλαβωθεί, πολύ περισσότερο απ' την επιθυμία του να "τιμωρήσει" τόν επιτιθέμενο "σύμφωνα με τό νόμο" παρά από άμεση στρατιωτική κατάκτηση.

Κι έτσι συντελείται σταδιακά η πρώτη "συγκέντρωση των εξουσιών", η πρώτη αμοιβαία εξασφάλιση κυριαρχίας — απ' τό δικαστή καί τόν στρατιωτικό αρχηγό — ενάντια στην κοινότητα τού χωριού. Ένας καί μόνος άνθρωπος αναλαμβάνει τίς δυό αυτές λειτουργίες. Περιστοιχίζεται από οπλισμένους άντρες για νά εκτελέσει τίς δικαστικές αποφάσεις. Οχυρώνεται στόν πύργο του, συσσωρεύει για τήν οικογένειά του τά πλούτη τής εποχής — ψωμί, ζώα, σίδερο — καί σιγά-σιγά επιβάλλει τήν κυριαρχία του πάνω στους αγρότες τής περιοχής.

Ο μορφωμένος εκείνης τής εποχής, δηλαδή ο μάγος ή ο ιερέας, τού προσφέρει σύντομα τήν υποστήριξη του, είτε για νά μοιραστεί τήν εξουσία του, είτε για νά τήν πάρει ο ίδιος στά χέρια του, προσθέτοντας τή δύναμη καί τή γνώση τού εθιμικού δίκαιου στίς ικανότητές του σά φοβερού μάγου. Από κεί προέρχεται η κοσμική εξουσία τών επισκόπων στόν 9ο, 10ο καί 11ο αιώνα.

Θά χρειαζόμουν μάλλον μιά ολόκληρη σειρά διαλέξεων παρά ένα κεφάλαιο για νά ασχοληθώ σέ βάθος μέ τό θέμα αυτό που είναι τόσο γεμάτο μέ νέα διδάγματα, καί νά εξιστορήσω πώς οι ελεύθεροι άνθρωποι έγιναν σταδιακά δούλοι, αναγκασμένοι νά δουλεύουν για τόν φεουδάρχη, κοσμικό ή κληρικό· πώς η εξουσία δημιουργήθηκε στά χωριά καί στίς πόλεις, μ' ένα αβέβαιο, δισταχτικό τρόπο· πώς οι αγρότες ενώθηκαν, εξεγέρθηκαν, αγωνίστηκαν, για ν' αντιταχθούν σ' αυτή τήν αυξανόμενη κυριαρχία· πώς αφανίστηκαν σ' εκείνες τίς επιθέσεις ενάντια στά χοντρά τείχη τών κάστρων, κι ενάντια στους σιδηρόφρακτους άνδρες που τά υπεράσπιζαν.

Μού αρκεί νά πώ ότι γύρω στόν 10ο μέ 11ο αιώνα όλη η Ευρώπη φαινόταν νά κατευθύνεται πρός τή δημιουργία εκείνων τών βαρβαρικών βασιλείων, που είναι παρόμοια μ' αυτά που βρίσκουμε σήμερα στην καρδιά τής Αφρικής, ή μ' εκείνες τίς θεοκρατίες για τίς οποίες μαθαίνουμε στην Ανατολική ιστορία. Αυτό δέν μπορούσε νά συμβεί σέ μιά μέρα. Τά σπέρματα όμως αυτών τών μι-

κρών βασιλείων, κι αυτών των μικρών θεοκρατιών, βρίσκονταν ήδη εκεί κι εκδηλώνονταν όλο και περισσότερο.

Ευτυχώς τό "βαρβαρικό" πνεύμα — Σκανδιναβικό, Σαξονικό, Κέλτικο, Γερμανικό, Σλάβικο — που γιά εφτά ή οχτώ αιώνες παρακινούσε τούς ανθρώπους νά επιδιώκουν τήν ικανοποίηση των αναγκών τους διαμέσου τής ατομικής πρωτοβουλίας κι ελεύθερων συμφωνιών μεταξύ των αδελφότητων και των συντεχνιών — ευτυχώς, αυτό τό πνεύμα διατηρήθηκε στά χωριά και τίς πόλεις. Οι βάρβαροι αφέθηκαν νά σκλαβωθούν, δούλευαν γιά τόν αφέντη, αλλά τό πάθος τους γιά ελεύθερη δράση και ελεύθερες συμφωνίες δέν είχε ακόμα εξατμιστεί. Οι αδελφότητές τους ήταν πιό ζωντανές από κάθε άλλη φορά κι οι σταυροφορίες δέν κατάφεραν παρά νά τίς δημιουργήσουν και νά τίς αναπτύξουν στή Δύση.

Κι έτσι, η επανάσταση των αστυκών κοινοτήτων, που ήταν προϊόν τής ένωσης των κοινοτήτων των χωριών και των ορκισμένων αδελφότητων του τεχνίτη και του έμπορου — τήν οποία προετοιμάζε από καιρό τό ομοσπονδιακό πνεύμα τής εποχής — ξέσπασε τόν 11ο και 12ο αιώνα μέ εκπληκτικά αποτελέσματα στην Ευρώπη. Στην Ιταλία μάλιστα είχε ήδη αρχίσει απ' τόν 10ο αιώνα.

Αυτή η επανάσταση, που οι περισσότεροι ακαδημαϊκοί ιστορικοί προτιμούν νά αγνοούν εντελώς ή νά υποτιμούν, έσωσε τήν Ευρώπη απ' τήν καταστροφή που τήν απειλούσε. Σταμάτησε τήν ανάπτυξη των θεοκρατιών και δεσποτικών βασιλείων στα οποία θά μπορούσε κάλλιστα νά είχε τελειώσει ο πολιτισμός μας, καταρρέοντας μετά από λίγους αιώνες πομπώδικου μεγαλείου, όπως ακριβώς έγινε μέ τούς πολιτισμούς τής Μεσοποταμίας, τής Ασσυρίας και τής Βαβυλωνίας. Άνοιξε τό δρόμο γιά ένα νέο τρόπο ζωής: εκείνο των ελεύθερων κοινοτήτων.

4.

Είναι εύκολο νά καταλάβει κανείς γιατί οι σύγχρονοι ιστορικοί, εκπαιδευμένοι στό Ρωμαϊκό τρόπο σκέψης κι επιδιώκοντας νά συσχετίσουν όλους τούς θεσμούς μέ τή Ρώμη, δυσκολεύονται τόσο πολύ νά εκτιμήσουν τό κοινοτικό κίνημα που υπήρχε στόν 10ο και τόν 11ο αιώνα. Αυ-

τό τό κίνημα που επιβεβαίωσε ζωτικά τό άτομο, που κατάφερε νά δημιουργήσει μιά κοινωνία διαμέσου τής ελεύθερης ομοσπονδίας τών ανθρώπων, τών χωριών και τών πόλεων, ήταν η πλήρης άρνηση τής ενωτικής, συγκεντρωτικής Ρωμαϊκής αντίληψης μέ τήν οποία εξηγείται η ιστορία στά πανεπιστημιακά μας μαθήματα. Ούτε είναι άλλωστε συνδεδεμένο μέ κάποια ιστορική προσωπικότητα ή οποιοδήποτε κεντρικό θεσμό.

Είναι μιά φυσική ανάπτυξη που ανήκει, όπως η φυλή κι η κοινότητα τού χωριού, σέ μιά ορισμένη φάση τής ανθρώπινης εξέλιξης και όχι σέ κάποιο συγκεκριμένο έθνος ή περιοχή. Αυτός είναι ο λόγος που η ακαδημαϊκή επιστήμη δέν μπορεί νά είναι ευαίσθητη απέναντι στό πνεύμα της και που οι Ωγκυστίν Θερεύ κι οι Σισμόντις, ιστορικοί που κατάλαβαν αληθινά τό κλίμα τής περιόδου, δέν είχαν οπαδούς στή Γαλλία, όπου ο Λυσερ είναι ακόμα ο μόνος που συνεχίζει, λίγο-πολύ, τήν παράδοση τού μεγάλου ιστορικού τής Μεροβιγγείας και τής κοινοτικής περιόδου. Εξηγεί παραπέρα γιατί, στήν Αγγλία και τήν Γερμανία, η έρευνα αυτής τής περιόδου καθώς επίσης κι η εκτίμηση τών κινητήριων δυνάμεων της έχουν πολύ πρόσφατη προέλευση.

Η κοινότητα τού Μεσαίωνα, η ελεύθερη πόλη, κατάγεται απ' τή μιά μεριά απ' τήν κοινότητα τού χωριού κι απ' τήν άλλη απ' τίς χιλιάδες αδελφότητες και συντεχνίες που εμφανίζονταν εκείνη τήν περίοδο ανεξάρτητα απ' τήν τοπική ένωση. Σάν ομοσπονδία ανάμεσα στά δυό αυτά είδη ενώσεων, μπόρεσε νά επιβληθεί κάτω απ' τήν προστασία τών ενισχυμένων προμαχώνων και πύργων τους.

Σέ πολλές περιοχές η εξέλιξη ήταν ειρηνική. Αλλού — κι αυτό ισχύει γενικά για τή Δυτική Ευρώπη — δέν ήταν παρά τό αποτέλεσμα μιάς επανάστασης. Μόλις οι κάτοικοι μιάς συγκεκριμένης πόλης αισθάνονταν ότι τούς προστάτευαν ικανοποιητικά τά τείχη τους, έφτιαχναν μιά κοινότητα. Ορκίζονταν αμοιβαία νά ξεχάσουν όλα τά εκκρεμή ζητήματα που είχαν σχέση μέ προσβολές, φόνους, τραυματισμούς και δεσμεύονταν, σέ σχέση μέ τίς διαφορές που μπορεί νά προέκυπταν στό μέλλον, νά μήν προσφύγουν ξανά σέ δικαστή άλλο απ' τούς επιτρόπους που

οι ίδιοι όριζαν. Σέ κάθε τέχνη ή γειτονική συντεχνία, σέ κάθε ορκισμένη αδελφότητα αυτό εφαρμοζόταν από καιρό. Τέτοιοι ήταν ο τρόπος ζωής στό παρελθόν σέ κάθε κοινότητα τού χωριού, πριν ο επίσκοπος κι ο βασιλικός καταφέρουν νά καθιερώσουν κι αργότερα νά επιβάλλουν, τόν δικαστή τους.

Τά χωριουδάκια τώρα κι οι ενορίες που έφτιαξαν τήν πόλη καθώς επίσης κι οι συντεχνίες κι οι αδελφότητες που αναπτύχθηκαν μέσα σ' αυτή, έβλεπαν τόν εαυτό τους σά μιá *amitas*⁵, όριζαν τούς δικαστές τους και ορκίζονταν στή μόνιμη ένωση μεταξύ όλων αυτών τών ομάδων.

Σύντομα συντάχθηκε κι έγινε δεκτός ένας καταστατικός χάρτης. Όταν χρειαζόταν έστελναν κάποιον ν' αντιγράψει τόν καταστατικό χάρτη μιás γειτονικής μικρής κοινότητας (γνωρίζουμε χιλιάδες τέτοιους καταστατικούς χάρτες) κι η κοινότητα ιδρυόταν. Ο επίσκοπος ή ο πρίγκιπας που ήταν μέχρι τότε ο δικαστής τής κοινότητας και συχνά, λίγο-πολύ, ο αφέντης της, μπορούσαν ανάλογά μέ τίς συνθήκες νά αποδεχτούν τό *fait accompli*⁶ ή ν' αντιταχθούν μέ τή δύναμη τών όπλων στή νέα κοινότητα. Συχνά ο βασιλιάς — δηλαδή ο πρίγκιπας που επιδίωκε νά είναι κοινωνικά ανώτερος απ' τούς άλλους πρίγκιπες και που τά ταμεία του ήταν πάντα άδεια — “αναγνώριζε” τόν καταστατικό χάρτη παίρνοντας χρήματα. Έτσι απόφευγε νά επιβάλλει τόν δικό του δικαστή στήν κοινότητα, ενώ ταυτόχρονα τό κύρος του ανέβαινε στά μάτια τών άλλων φεουδαρχών. Αυτός όμως δέν ήταν σέ καμιά περίπτωση ο κανόνας. Εκατοντάδες κοινότητες παράμειναν δραστήριες χωρίς καμιά άλλη εξουσία έξω απ' τήν καλή τους θέληση, τούς προμαχώνες και τίς λόγους τους.

Στήν πορεία ενός αιώνα τό κίνημα αυτό εξαπλώθηκε μ' ένα εντυπωσιακά αρμονικό τρόπο σ' όλη τήν Ευρώπη — σίγουρα από μίμηση — καλύπτοντας τή Σκωτία, τή Γαλλία, τίς Κάτω Χώρες, τή Σκανδιναβία, τή Γερμανία, τήν Ιταλία, τήν Πολωνία και τή Ρωσία. Κι όταν τώρα συγκρίνουμε τούς καταστατικούς χάρτες και τήν εσωτερική οργάνωση όλων αυτών τών κοινοτήτων, μένουμε έκπληκτοι απ' τήν ουσιαστική ομοιομορφία τους και τήν οργάνωση που αναπτύχθηκε στή σκιά αυτών τών “κοινωνικών συμ-

βόλαιων". Τι θαυμάσιο διδαγμα για τούς Ρωμαϊστές και τούς Εγελιανούς για τούς οποίους η υποταγή στο νόμο είναι τó μόνο μέσο για νά επιτευχθεί ομοιομορφία στους θεσμούς.

Απ' τόν Ατλαντικό μέχρι τή μέση τού ρού τού Βόλγα, απ' τή Νορβηγία μέχρι τή Σικελία, η Ευρώπη καλυπτόταν μέ τέτοιες κοινότητες — που μερικές έγιναν πυκνοκατοικημένες πόλεις όπως η Φλωρεντία, η Βενετία, η Αμιένη, η Νυρεμβέργη, τó Νοβγκορόντ, ενώ άλλες παρέμειναν χωριά τών εκατό ή ακόμα και τών είκοσι οικογενειών, που αγωνίζονταν νά επιζήσουν και που, αντιμετωπιζονταν ωστόσο σαν ίσοι από τά πιό εύπορα αδέρφια τους.

Σάν οργανισμοί που έσφυζαν από ζωή, οι κοινότητες αναπτύχθηκαν προφανώς μέ διαφορετικούς τρόπους. Η γεωγραφική θέση, η φύση τού εξωτερικού εμπόριου, η αντίσταση στις επιθέσεις — όλ' αυτά πρόσφεραν σέ κάθε κοινότητα τή δική της ιστορία. Αλλά για όλες η βασική αρχή ήταν η ίδια. Η ίδια ένωση αμοιβαίας βοήθειας (*amitas*) τών κοινοτήτων τών χωριών και τών συντεχνιών τών γύρω περιοχών, είτε πρόκειται για τó Πσκοβ στή Ρωσία και τó Μπρύζ στή Φλάνδρα, για ένα χωριό τριακοσίων κατοίκων στή Σκωτία ή για τήν εύπορη Βενετία μέ τά νησιά της, για ένα χωριό τής Βόρειας Γαλλίας ή για κάποιον στήν Πολωνία ή ακόμα και για τήν Ω ρ α ί α Φ λ ω ρ ε ν τ ί α. Οι θεσμοί τους σέ γενικές γραμμές ήταν ίδιοι.

Γενικά η πόλη — τής οποίας τά τείχη γίνονταν μακρύτερα και παχύτερα μέ τήν αύξηση τού πληθυσμού κι η οποία προστατευόταν από πύργους που ψήλωναν όλο και πιό πολύ και χτιζονταν απ' τή μιά ή τήν άλλη γειτονιά ή συντεχνία κι επομένως παρουσίαζαν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά — χωριζόταν σέ 4, 5 ή 6 τμήματα ή τομείς, που απλώνονταν από τήν ακρόπολη ή τόν καθεδρικό ναό πρός τούς προμαχώνες τής πόλης. Σέ κάθε τομέα κατοικούσε βασικά μιά "τέχνη" ή επάγγελμα, ενώ τά νέα επαγγέλματα — οι "νεαρές τέχνες" — καταλάμβαναν τά προάστια, που μέ τόν καιρό θά περιφράζονταν μ' ένα νέο προστατευτικό τείχος.

Ο δ ρ ό μ ο ς ή η ενορία, αντιπροσώπευε τήν εδαφι-

κή μονάδα, που αντιστοιχούσε στην προηγούμενη κοινότητα του χωριού. Κάθε δρόμος ή ενορία είχε τή λαϊκή του συνέλευση, τήν "αγορά" του, τό λαϊκό του δικαστήριο, τόν ιερέα του, τήν πολιτοφυλακή του, τή σημαία του καί συχνά τή σφραγίδα του, τό σύμβολο τής κυριαρχίας του. Άν καί ομοσπονδοποιημένος μέ άλλους δρόμους, διατηρούσε μολοντούτο τήν ανεξαρτησία του.

Η επαγγελματική μονάδα, που συχνά ήταν λίγο-πολύ ταυτισμένη μέ τή γειτονιά ή μέ τόν τομέα, ήταν η συντεχνία — τό εργατικό σωματείο. Η τελευταία είχε επίσης τούς αγίους της, τή συνέλευσή της, τήν αγορά της καί τούς δικαστές της. Είχε τούς χρηματικούς της πόρους, τή γή της, τήν πολιτοφυλακή της καί τή σημαία της. Είχε επίσης τή σφραγίδα της, σύμβολο τής κυριαρχίας της. Σέ περίπτωση πολέμου η πολιτοφυλακή της, άν τό θεωρούσε σκόπιμο, ενωνόταν μέ εκείνες τών άλλων συντεχνιών καί έβαζε τή σημαία της δίπλα στή μεγάλη σημαία (*carrosse*) τής πόλης.

Έτσι η πόλη ήταν η ένωση συνοικιών, δρόμων, ενοριών καί συντεχνιών, έκανε τή γενική της συνέλευση στή μεγάλη αγορά, είχε τό μεγάλο καμπαναριό της, τούς εκλεγμένους δικαστές της καί τή σημαία της, γιά νά συσπειρώνει τίς πολιτοφυλακές τών συνοικιών καί συντεχνιών. Σύναπτε σχέσεις μέ άλλες πόλεις, σάν κυρίαρχη, ομοσπονδοποιούνταν μέ όποιον ήθελε, συμμαχούσε είτε μέσα είτε έξω απ' τά εθνικά όρια. Έτσι τά Πέντε Λιμάνια γύρω απ' τό Ντόβερ ομοσπονδοποιήθηκαν μέ Γαλλικά καί Γερμανικά λιμάνια, καταμήκος τής Μάγχης, τό Ρώσικο Νοβγκορόντ ήταν σύμμαχος τής Γερμανοσκανδιναβικής Χάνσα⁷ κλπ.

Στίς εξωτερικές της σχέσεις κάθε πόλη διέθετε όλα τά χαρακτηριστικά τού σύγχρονου Κράτους κι από τότε διαμορφώθηκε, μέ ελεύθερες συμφωνίες, αυτό που αργότερα έμελλε νά γίνει γνωστό σά διεθνές δίκαιο, που υπόκειτο στήν έγκριση τής κοινής γνώμης σ' όλες τίς πόλεις, ενώ αργότερα περισσότερο παραβιάστηκε παρά έγινε σεβαστό απ' τά Κράτη.

Σέ πόσες περιπτώσεις μιά πόλη, ανίκανη "νά απαγγείλει τήν ποινή" σέ κάποια ιδιαίτερα περίπλοκη περίπτωση, δέν έστειλε κάποιον ν' "αναζητήσει τήν ποινή" σέ μιά

γειτονική πόλη! Πόσο συχνά δέν εκδηλώθηκε εκείνο τό κυρίαρχο πνεύμα τής εποχής — η διαιτησία μάλλον παρά η εξουσία τού δικαστή — όταν δυό κοινότητες χρησιμοποιούσαν μιά τρίτη σά διαιτητή!

Οι συντεχνίες ενεργούσαν επίσης μ' αυτό τόν τρόπο. Οι εμπορικές κι επαγγελματικές τους σχέσεις ξεπερνούσαν τά όρια τής πόλης κι οι συμφωνίες τους γίνονταν χωρίς νά παίρνουν υπόψη τήν εθνικότητα. Κι όταν μέσα στήν άγνοιά μας κομπάζουμε γιά τά διεθνή εργατικά μας συνέδρια ξεχνάμε ότι ήδη απ' τόν 15ο αιώνα γίνονταν διεθνή συνέδρια επαγγελματιών, ακόμη και μαθητευόμενων.

Τέλος, η πόλη είτε υπερασπιζόταν τόν εαυτό της ενάντια σέ επιτιθέμενους και διεξήγαγε σκληρό πόλεμο ενάντια στους φεουδάρχες τής περιοχής, εκλέγοντας κάθε χρόνο ένα ή δύο στρατιωτικούς διοικητές γιά τίς πολιτοφυλακές της, είτε δεχόταν ένα "στρατιωτικό υπερασπιστή" — έναν πρίγκιπα ή δούκα που τόν διάλεγε γιά ένα χρόνο και τόν έδιωχνε όποτε ήθελε. Αυτός, έπαιρνε γιά τή συντήρηση τών στρατιωτών του τά έσοδα τών δικαστικών προστίμων, απαγορευόταν όμως νά παρεμβαίνει στίς υποθέσεις τής πόλης.

Ή, άν η πόλη ήταν πολύ αδύναμη γιά νά ελευθερωθεί απ' τούς γειτονικούς φεουδάρχες άρπαγες, διατηρούσε σά λίγο-πολύ σταθερό στρατιωτικό υπερασπιστή, τόν επίσκοπο ή τόν πρίγκιπα μιάς συγκεκριμένης οικογένειας — τών Γκουέλφων ή τών Γκιμπελίνων στήν Ιταλία, τής οικογένειας Ρούρικ στή Ρωσία ή τών Όλγκερντς στή Λιθουανία. Ήταν όμως ζηλότυπα άγρυπνη, εμποδίζοντας τήν εξουσία τού επίσκοπου ή τού πρίγκιπα νά επεκταθεί πέρα απ' τούς ανθρώπους που στρατοπέδευαν στό κάστρο. Τούς απαγόρευαν ακόμα και νά μπαίνουν στήν πόλη χωρίς άδεια. Μέχρι σήμερα ο βασιλιάς τής Αγγλίας δέν μπορεί νά μπει στήν Πόλη τού Λονδίνου χωρίς τήν άδεια τού Λόρδου Δήμαρχου.

Θά άξιζε νά αναφερθούμε λεπτομερειακά στήν οικονομική ζωή τών Μεσαιωνικών πόλεων. Πάντως παραπέμπω όποιον ενδιαφέρεται γι' αυτό τό θέμα σέ ότι έχω γράψει στήν Α λ λ η λ ο β ο ή θ ε ι α, όπου στηρίζομαι πάνω σ' έναν τεράστιο όγκο σύγχρονης ιστορικής έρευ-

νας πάνω σ' αυτό τὸ θέμα. Εδώ αρκεί απλὰ νὰ σημειώσουμε, ὅτι τὸ εσωτερικὸ ἐμπόριο διεξαγόταν μόνο ἀπ' τὶς συντεχνίες — κι ὄχι ἀπ' τοὺς τεχνίτες ατομικὰ — οἱ τιμές καθορίζονταν μὲ αμοιβαία συμφωνία. Επιπλέον, στὴν ἀρχὴ ἐκείνης τῆς περιόδου τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο διεξαγόταν ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἀπ' τὴν πόλη. Καὶ μόνο ἀργότερα ἐγίνε μονοπώλιο τῆς Ἐμπορικῆς Συντεχνίας κι ἀκόμη ἀργότερα μεμονωμένων ἐμπόρων.

Ἐπίσης, κανεὶς δὲν δούλευε τὶς Κυριακὲς ἢ τὰ ἀπογεύματα τοῦ Σαββάτου (ἡμέρα μάνιου). Ἡ πόλη ἀναλάμβανε πάντα τὴν προμήθεια τῶν βασικῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν κι αὐτὸ τὸ ἔθιμο διατηρήθηκε σὲ μερικές Ἐλβετικές πόλεις ἀναφορικὰ μὲ τὸ καλαμπόκι ὡς τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα.

Καταλήγοντας, ὅπως δείχνει ἓνα τεράστιο πλήθος στοιχείων ἀπὸ πολλές πηγές, ποτέ εἴτε πρὶν εἴτε μετὰ, ἡ ἀνθρωπότητα δὲν γνώρισε μιὰ περίοδο σχετικῆς ευημερίας γιὰ ὅλους, σάν ἐκείνη τῶν Μεσαιωνικῶν πόλεων. Ἡ φτώχεια, ἡ ἀνασφάλεια κι ἡ ἐκμετάλλευση τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας, που υπάρχουν στοὺς καιροὺς μας, ἦταν τότε ἀγνωστες.

5.

Μὲ αὐτὰ τὰ στοιχεία — τὴν ἐλευθερία, τὴν ἀναπτυσσόμενη ἀπ' τὴν ἀπλὴ στῆ σύνθετη οργάνωση, τὴν παραγωγή καὶ τὴν ἀνταλλαγὴ ἀπ' τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα (συντεχνίες), τὸ ἐξωτερικὸ ἐμπόριο που διεξαγόταν ἀπὸ ολόκληρη τὴν πόλη κι ὄχι ἀπὸ άτομα, τὴν ἀγορὰ προμηθειῶν ἀπ' τὴν πόλη καὶ τὴν ἐπαναπώλησή τους στοὺς πολίτες σὲ τιμὴ κόστους — μὲ τέτοια στοιχεία οἱ Μεσαιωνικὲς πόλεις ἐγίναν τοὺς δυὸ πρώτους αἰῶνες τῆς ἐλεύθερης ὑπαρξῆς τους κέντρα ευημερίας γιὰ ὅλους τοὺς κατοίκους τους, κέντρα πλοῦτου καὶ κουλτούρας, που δὲν ἔχουμε ξαναδεῖ ποτέ.

Δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ συμβουλευτοῦμε τὰ ντοκουμέντα που κάνουν δυνατὴ τὴ σύγκριση τῶν ἀναλογιῶν τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κόστους τῶν προϊόντων — ὁ Ρότζερς τὸ ἔκανε ὅσον ἀφορὰ τὴν Ἀγγλία καὶ πολλοὶ Γερμανοὶ συγγραφεῖς ὅσον ἀφορὰ τὴ Γερμανία —

γιά να δούμε ότι η αμοιβή ενός τεχνίτη, ακόμη κι ενός απλού ημερομισθίου εργάτη, έφθανε σέ τέτοιο ύψος που δέν έχει επιτευχθεί στην εποχή μας ούτε κι απ' τήν ε λ ι τ τών εργαζόμενων. Τά λογιστικά βιβλία τών κολλεγίων τού Πανεπιστήμιου τής Οξφόρδης (που ξεκινώντας απ' τόν 12ο καλύπτουν επτά αιώνες), μερικών Αγγλικών κτημάτων, καθώς επίσης κι ενός μεγάλου αριθμού Γερμανικών και Ελβετικών πόλεων τό επιβεβαιώνουν.

Αν σκεφτούμε επίσης τήν καλλιτεχνική τελειότητα και τήν ποσότητα τής διακοσμητικής εργασίας τήν οποία ο τεχνίτης εκείνης τής περιόδου επένδυε, όχι μόνο στά έργα τέχνης που παρήγαγε, αλλά και στό πιό απλό εργαλείο τού νοικοκυριού — ένα κιγκλιδωμα, ένα κηροπήγιο, ένα κεραμικό — συνειδητοποιούμε ότι ο τεχνίτης δέν ήξερε τί σημαίνει βιασύνη στή δουλειά, ούτε δούλευε υπερβολικά όπως συνηθίζεται στην εποχή μας. Και μπορούσε να σφυρηλατήσει, να κάνει γλυπτική, να υφάνει ή να κεντήσει όπως ελάχιστοι απ' τούς καλλιτέχνες-εργάτες ανάμεσά μας μπορούν να τό κάνουν σήμερα.

Επιπλέον πρέπει να ρίξει κανείς μία ματιά στον κατάλογο τών δωρεών προς τίς εκκλησίες, τά κοινοτικά σπίτια τής ενορίας, τής συντεχνίας ή τής πόλης τόσο σέ έργα τέχνης — διακοσμητικά ταμπλώ, γλυπτά, σφυρηλατο σίδερο, χυτό μέταλλο — όσο και σέ χρήματα για να καταλάβει τό βαθμό τής ευημερίας που είχαν φτάσει οι πόλεις αυτές. Μπορεί επίσης να δει κανείς τό ερευνητικό κι εφευρετικό πνεύμα που εκδηλωνόταν και τήν πνοή τής ελευθερίας που έμπνεε τά έργα τους, τό αίσθημα τής αδελφικής αλληλεγγύης που αναπτυσσόταν σ' εκείνες τίς συντεχνίες στις οποίες ήταν ενωμένοι οι άνθρωποι τού ίδιου επαγγέλματος, όχι μόνο για εμπορικούς και τεχνικούς λόγους αλλά μέ δεσμούς κοινωνικότητας κι αδελφότητας. Μήπως δέν ήταν πράγματι συντεχνιακός κανόνας τό να κάθονται δυό αδελφοί στό κρεβάτι ενός άρρωστου αδελφού τους — ένα έθιμο που απαιτούσε οπωσδήποτε αφοσίωση σ' εκείνη τήν εποχή τών μολυσματικών ασθενειών και τής πανούκλας — και να τόν ακολουθήσουν μέχρι τόν τάφο φροντίζοντας κατόπιν τή χήρα και τά παιδιά του!

Η αξιοθρήνητη φτώχεια, η μιζέρια, η αβεβαιότητα για τὸ αὐριο γιὰ τὴν πλειοψηφία, κι ἡ απομόνωση στὴ φτώχεια, που εἶναι χαρακτηριστικὰ τῶν σύγχρονων πόλεων μας, ἦταν εντελῶς ἀγνωστα σ' αὐτὲς τὶς "ελευθερες ῥάσεις που εμφανίστηκαν τὸν 12ο αἰῶνα στὴ μέση τῆς φεουδαλικῆς ζούγκλας".

Στὶς πόλεις αὐτὲς αναπτύχθηκε κι ἀνθίσε ἕνας ολότελα νέος πολιτισμὸς, μ' ἕναν τρόπο πρωτοφανή ἀκόμα καὶ γιὰ τὰ σημερινὰ δεδομένα, προστατευόμενος ἀπ' τὶς κατακτημένες ἐλευθερίες τους κι ἐμπνεόμενος ἀπ' τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερῆς συμφωνίας καὶ τῆς ἐλευθερῆς πρωτοβουλίας.

Ὅλη ἡ σύγχρονη βιομηχανία προέρχεται ἀπ' αὐτὲς τὶς πόλεις. Σὲ τρεῖς αἰῶνες οἱ βιομηχανίες καὶ οἱ τέχνες ἀπόκτησαν τέτοια τελειότητα που ὁ αἰῶνας μας μόνο στὴν ταχύτητα παραγωγῆς μπόρεσε νὰ τὶς ξεπεράσει, σπάνια ὅμως στὴν ποιότητα κι ἀκόμη σπανιότερα στὴν ουσιαστικὴ ομορφιά τοῦ προϊόντος. Ὅλες οἱ τέχνες που μάταια προσπαθοῦμε ν' αναβιώσουμε τώρα — ἡ ομορφιά ἐνὸς Ραφαήλ, ἡ δύναμη κι ἡ τόλμη ἐνὸς Μιχαήλ Ἀγγέλου, ἡ τέχνη κι ἡ εἰδημοσύνη ἐνὸς Λεονάρντο ντα Βίντσι, ἡ ποίηση καὶ ἡ γλῶσσα ἐνὸς Δάντη κι ὄχι λιγότερο ἡ ἀρχιτεκτονικὴ στὴν ὁποία οφείλουμε τοὺς καθεδρικοὺς ναοὺς τῆς Λαόν, τῆς Ρέμ, τῆς Κωλωνίας, τῆς Πίζας, τῆς Φλωρεντίας — ὅπως τόσο καλὰ τὸ διατύπωσε ὁ Βίκτωρ Ουγκὸ *"le peuple en fut le maçon"*⁸ — οἱ θησαυροὶ καθαρῆς ομορφιάς τῆς Βενετίας καὶ τῆς Φλωρεντίας, τὰ δημαρχεῖα τῆς Βρέμης καὶ τῆς Πράγας, οἱ πύργοι τῆς Νυρεμβέργης καὶ τῆς Πίζας καὶ πάει λέγοντας *ad infinitum*⁹, ἦταν ὅλα προϊόν ἐκείνης τῆς ἐποχῆς.

Θέλετε μήπως νὰ μετρήσετε τὴν πρόοδο ἐκείνου τοῦ πολιτισμοῦ μ' ἕνα βλέμμα; Τότε συγκρίνετε τὸν τροῦλο τοῦ Ἁγίου Μάρκου στὴ Βενετία μὲ τὶς χονδροειδεῖς ἀψίδες τῶν Νορμανδῶν' τοὺς πίνακες τοῦ Ραφαήλ μὲ τὰ κεντήματα τῶν Ταπισερί Μπαγιώ' τὰ ὄργανα μαθηματικῶν καὶ φυσικῆς καὶ τὰ ρολόγια τῆς Νυρεμβέργης μὲ τὶς κλεψύδρες τῶν προηγούμενων αἰῶνων' τὴν πλοῦσια γλῶσσα ἐνὸς Δάντη μὲ τὰ λατινοχωριάτικα τοῦ 10ου αἰῶνα. Ἕνας νέος κόσμος εἶχε γεννηθεῖ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ.

Μὲ τὴν ἐξαίρεση ἐκείνης τῆς ἄλλης δοξασμένης περιό-

δου — τών ελεύθερων πόλεων επίσης — τής αρχαίας Ελλάδας, η ανθρωπότητα δέν είχε κάνει ποτέ ένα τέτοιο γιγάντιο βήμα μπροστά. Ποτέ, σ' ένα διάστημα δυό ή τριών αιώνων, δέν υπόστηκε ο άνθρωπος τέτοιες βαθιές αλλαγές ούτε επέκτεινε τόσο τήν εξουσία του πάνω στις φυσικές δυνάμεις.

Σκέφτεστε ίσως τόν πολιτισμό και τήν πρόοδο τού αιώνα μας που τόσο πολύ παινεύεται; Κι όμως. Σέ κάθε του εκδήλωση δέν είναι παρά τό παιδί τού πολιτισμού που αναπτύχθηκε μέσα στις ελεύθερες κοινότητες. Όλες οι μεγάλες ανακαλύψεις τής σύγχρονης επιστήμης — η πυξίδα, τό ρολόι, η τυπογραφία, οι θαλάσσιες ανακαλύψεις, τό μπαρούτι, ο νόμος τής βαρύτητας, η ατμοσφαιρική πίεση, τής οποίας η ατμομηχανή δέν είναι παρά μία εξέλιξη, τά χημικά στοιχεία, η επιστημονική μέθοδος που ήδη σκιαγραφήθηκε απ' τόν Ρότζερ Μπέικον κι εφαρμόστηκε στά Ιταλικά πανεπιστήμια — από πού προέρχονται όλα αυτά άν όχι απ' τίς ελεύθερες πόλεις, στόν πολιτισμό που αναπτύχθηκε κάτω από τήν προστασία τών κοινοτικών ελευθεριών;

Θά επισημάνετε ίσως ότι ξεχνώ τίς εσωτερικές συγκρούσεις, τούς τοπικούς αγώνες μέ τούς οποίους είναι γεμάτη η ιστορία αυτών τών κοινοτήτων, τίς ταραχές στους δρόμους, τούς σκληρούς πολέμους ενάντια στους άρχοντες, τίς εξεγέρσεις τών "νέων τεχνών" ενάντια στις "παλιές τέχνες", τό αίμα που χύθηκε στους αγώνες αυτους και στά αντίποινα που επακολούθησαν.

Όχι, στήν πραγματικότητα δέν ξεχνώ τίποτα. Αλλά σάν τούς Λεό και Μπότα — τούς δύο ιστορικούς τής Μεσαιωνικής Ιταλίας — και τούς Σισμόντι, Φεράρι, Τζινο Καπόνι και τόσους άλλους, βλέπω ότι οι αγώνες αυτοί ήταν η ίδια ακριβώς η εγγύηση τής ελεύθερης ζωής σέ μία ελεύθερη πόλη. Διακρίνω μία ανανέωση, μία νέα ώθηση πρós τήν πρόοδο μετά από κάθε τέτοιο αγώνα.

Έχοντας ξαναμετρήσει λεπτομερειακά αυτοús τούς αγώνες και τίς συγκρούσεις κι έχοντας επίσης μετρήσει τό μεγαλείο τής προόδου που επιτεύχθηκε — ενώ στους δρόμους χυνόταν αίμα, η ευημερία εξασφαλιζόταν για όλους τούς κατοίκους κι ο πολιτισμός ανανεωνόταν — οι Λεό και Μπότα κατέληξαν σ' ένα συμπέρασμα που είναι

απόλυτα σωστό και τὸ οποίο μού έρχεται συχνά στο μυαλό: θά ήθελα νά τὸ έβλεπα χαραγμένο ανεξίτηλα στο μυαλό κάθε σύγχρονου επαναστάτη. "Μιά κοινότητα — είχαν — δέν παρουσιάζει τήν εικόνα μιᾶς ηθικῆς ολότητας, δέν δείχνει καθολική ως πρὸς τὸν τρόπο τοῦ εἶναι της, ὅπως καί τὸ ἴδιο τὸ ανθρώπινο μυαλό, ε κ τ ὄ ς κ ι ἄ ν ἔ χ ε ι δ ε χ τ ε ἰ τ ῆ σ ὑ γ κ ρ ο υ σ η, τ ῆ ν ἀ ν τ ῖ θ ε σ η".

Ναί, η σύγκρουση, διεξαγόμενη ελεύθερα, χωρίς κάποια εξωτερική δύναμη τὸ Κράτος, νά προσθέτει τὸ τεράστιο βάρος του καταστρέφοντας τήν ισορροπία υπέρ μιᾶς τῶν δυνάμεων που έχουν εμπλακεί στὸν αγώνα.

Πιστεύω, μαζί με τούς δυὸ αυτοὺς συγγραφείς, ὅτι συχνά "η επιβολή τῆς ειρήνης έχει προκαλέσει μεγαλύτερη ζημιὰ, γιατί ενώνονται τὰ ἀντίθετα στὴν προσπάθεια δημιουργίας μιᾶς γενικῆς πολιτικῆς τάξης καί θυσιάζονται οἱ ατομικότητες κι οἱ μικροὶ οργανισμοὶ προκειμένου ν' απορροφηθοῦν σ' ἓνα ογκώδες, ἀχρωμο κι ἀψυχο σύνολο".

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο οἱ κοινότητες — στὸ βαθμὸ που δέν ἐπιδίωκαν νά γίνουν κι οἱ ἴδιες Κράτη καί νά ἐπιβάλλουν γύρω τους "τὴν υποταγή σ' ἓνα ογκώδες, ἀχρωμο κι ἀψυχο σύνολο" — μεγάλωναν καί κέρδιζαν μιὰ νέα παράταση ζωῆς μετὰ ἀπὸ κάθε αγώνα κι ἀνθίζαν ἀπ' τὴν κλαγγή τῶν σπαθιῶν στοὺς δρόμους, ἐνῶ δυὸ αἰῶνες ἀργότερα ο ἴδιος πολιτισμὸς κατάρρευσε σάν ἀποτέλεσμα τῶν πολέμων που προκάλεσαν τὰ Κράτη.

Στὴν κοινότητα, ο αγώνας ἀπόβλεπε στὴν κατάκτηση καί τὴν υπεράσπιση τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου, στὴν ἀρχὴ τοῦ φεντεραλισμοῦ, στὸ δικαίωμα ἐνωσης καί δράσης, ἐνῶ οἱ Κρατικοὶ πόλεμοι εἶχαν σάν σκοπὸ τὴν καταστροφή αὐτῶν τῶν ἐλευθεριῶν, τὴν υποταγὴ τοῦ ἀτόμου, τὸν ἐκμηδενισμό τοῦ ἐλεύθερου συμβόλαιου καί τὴν ἐνωση τῶν ἀνθρώπων σὲ μιὰ καθολικὴ υποδούλωση στὸ βασιλιά, τὸ δικαστὴ καί τὸν πάπα: στὸ Κράτος.

Εκεῖ ἀκριβῶς βρίσκεται ἡ διαφορά. Υπάρχουν αγῶνες καί συγκρούσεις που εἶναι καταστροφικές. Κι υπάρχουν κι ἐκεῖνοι που οδηγοῦν τὴν ἀνθρωπότητα μπροστά.

6.

Στήν πορεία τού 16ου αιώνα οι σύγχρονοι βάρβαροι θά καταστρέψουν όλο αυτό τόν πολιτισμό τών Μεσαιωνικών πόλεων. Οι βάρβαροι αυτοί δέν κατάφεραν στήν πραγματικότητα νά τόν εκμηδενίσουν, αλλά ανέστειλαν τήν πρόοδο τουλάχιστον γιά δυό ή τρείς αιώνες. Τόν ώθησαν πρός μιά διαφορετική κατεύθυνση όπου αγωνίζεται τώρα η ανθρωπότητα χωρίς νά ξέρει καλά-καλά πώς νά ξεφύγει.

Υπόταξαν τό άτομο. Τού στέρησαν όλες του τίς ελευθερίες περιμένοντας απ' αυτό νά ξεχάσει τίς βασισμένες στήν ελεύθερη συμφωνία και πρωτοβουλία ενώσεις του. Ο σκοπός τους ήταν νά ισοπεδώσουν όλη τήν κοινωνία σέ μιά κοινή υποταγή στόν αφέντη. Κατέστρεψαν όλους τούς δεσμούς μεταξύ τών ανθρώπων διακηρύσσοντας ότι μόνο τό Κράτος και η Εκκλησία θά πρέπει από δώ και πέρα ν' αποτελούν τόν ενωτικό δεσμό τών υπηκόων τους' ότι μόνο η Εκκλησία και τό Κράτος έχουν καθήκον νά φροντίζουν τά βιομηχανικά, εμπορικά, δικαστικά, καλλιτεχνικά, συναισθηματικά συμφέροντα, τά οποία οι άνθρωποι τού 12ου αιώνα συνήθιζαν νά ικανοποιούν άμεσα.

Ποιοί είναι λοιπόν αυτοί οι βάρβαροι; Είναι τό Κράτος: η τριπλή συμμαχία, που τελικά επιβλήθηκε, τού στρατιωτικού αρχηγού, τού Ρωμαϊκού δικαστή, και τού πάπα — που συνιστούν κι οι τρείς μιά αμοιβαία εξασφάλιση κυριαρχίας — οι τρείς ενωμένοι σέ μιά εξουσία που θά διατάζει στ' όνομα τών συμφερόντων τής κοινωνίας και θά συντρίψει τήν ίδια αυτή κοινωνία.

Αναρωτιέται φυσικά κανείς πώς κατάφεραν οι νέοι αυτοί βάρβαροι νά υπερφαλαγγίσουν τίς κοινότητες που ήταν μέχρι τότε τόσο ισχυρές. Πού βρήκαν τή δύναμη νά τίς κατακτήσουν.

Τή βρήκαν αρχικά στό χωριό. Όπως ακριβώς οι αρχαίες Ελληνικές κοινότητες αποδειχθηκαν ανίκανες νά εξαφανίσουν τή δουλεία και γι' αυτό τό λόγο χάθηκαν, έτσι κι οι κοινότητες τού Μεσαίωνα άπότυχαν νά ελευθερώσουν απ' τή δουλοπαροικία τόν αγρότη ταυτόχρονα μέ τόν κάτοικο τής πόλης.

Είναι αλήθεια ότι σχεδόν παντού, τόν καιρό τής χειραφέτησής του, ο κάτοικος τής πόλης — κι ο ίδιος ένας μισθωτός τεχνίτης — είχε προσπαθήσει νά πάρει τήν ύπαιθρο μέ τό μέρος του γιά νά τή βοηθήσει νά ελευθερωθεί. Γιά δυό αιώνες οι κάτοικοι τών Ιταλικών, Ισπανικών και Γερμανικών πόλεων είχαν εμπλακεί σ' έναν σκληρό πόλεμο ενάντια στους φεουδάρχες. Οι κάτοικοι τών αυτοδιοικούμενων πόλεων επέδειξαν καρτερικότητα κι αγωνίστικαν ηρωικά σ' αυτό τόν πόλεμο εναντίον τών κάστρων. Έδωσαν τό αίμα τους γιά νά κυριεύσουν τούς φεουδαλικούς πύργους και νά ισοπεδώσουν τό δάσος που τούς περιτριγύριζε.

Ωστόσο, πέτυχαν μόνο κατά ένα μέρος. Κουρασμένοι απ' τόν πόλεμο σύναψαν τελικά ειρήνη πάνω στις πλάτες τών χωρικών. Γιά νά εξαγοράσουν τήν ειρήνη τους παρέδωσαν τούς αγρότες στόν άρχοντα εφ' όρου ζωής, στό μέτρο που αυτός ζούσε έξω απ' τήν περιοχή που είχε κατακτήσει η κοινότητα. Στην Ιταλία και τή Γερμανία κατέληξαν νά δεχτούν τόν άρχοντα σάν κάτοικο τής πόλης μέ τόν όρο ότι θά ερχόταν νά ζήσει στήν κοινότητα. Αλλού μοιράστηκαν τήν κυριαρχία του πάνω στους αγρότες. Κι έτσι ο άρχοντας εκδικήθηκε αυτόν τόν "χυδαίο όχλο" τών πόλεων τόν οποίο μισούσε και περιφρονούσε, κάνοντας τό αίμα νά τρέξει στους δρόμους απ' τούς αγώνες και τήν εφαρμογή τής αντεκδίκησης ανάμεσα στις οικογένειες τών ευγενών, που δέν παρουσίαζαν τή διαφορά τους στους επίτροπους και τούς κοινοτικούς δικαστές αλλά τήν έλυναν μέ τό σπαθί στό δρόμο, στρέφοντας ένα μέρος τών κατοίκων τής πόλης ενάντια σ' ένα άλλο.

Ο άρχοντας διέφθειρε επίσης τήν κοινότητα μέ τά ρουσφέτια, τίς Ιντριγκες, τόν αρχοντικό τρόπο ζωής του, και τή μόρφωση που είχε αποκτήσει στήν Αυλή τού επίσκοπου ή τού βασιλιά. Παρακινούσε τήν κοινότητα νά μοιραστεί τίς φιλοδοξίες του. Κι έτσι ο κάτοικος τής πόλης κατέληξε νά μιμείται τόν άρχοντα. Έγινε μέ τή σειρά του άρχοντας και πλούτισε κι ο ίδιος απ' τό εξωτερικό εμπόριο ή τήν εκμετάλλευση τής εργασίας τών δουλοπάροικων που είχαν μαντρωθεί στά χωριά.

Μετά απ' αυτό ο χωρικός ταύτισε τήν τύχη του μέ

τούς βασιλιάδες, τούς αυτοκράτορες, τούς εκκολαπτόμενους Τσάρους και τούς Πάπες όταν αυτοί άρχιζαν να οικοδομούν τή βασιλείά τους και να υποδουλώνουν τις πόλεις. Κι όπου ο χωρικός δέν βάδιζε κάτω απ' τις διαταγές τους δέν έκαναν τίποτα γι' αυτό.

Στήν ύπαιθρο, σ' ένα πανίσχυρο κάστρο, που βρισκόταν στή μέση αγροτικών κοινοτήτων, ήταν που εγκαθιδρύθηκε σιγά-σιγά η μοναρχία. Στό 12ο αιώνα υπήρχε μόνο κατ' όνομα και Ξέρουμε σήμερα τι νά σκεφτούμε γιά τούς περιπλανόμενους κακοποιούς, αρχηγούς μικρών συμμοριών από ληστές που έδιναν αξία στόν εαυτό τους μ' αυτό τό όνομα: ένα όνομα που έτσι κι αλλιώς — όπως τόσο σωστά παρατήρησε ο Αυγουστίνος Θιερύ — δέν σημαίνει και πολλά εκείνη τήν εποχή όταν υπήρχε ο "βασιλιάς τών δικαστηρίων" (ο ανώτερος, ο πρεσβύτερος), ο "βασιλιάς τών διχτυών" (μεταξύ τών ψαράδων), ο "βασιλιάς τών ζητιάνων".

Σιγά-σιγά, στά τυφλά, κάποιος Βαρώνος που είχε ευνοϊκή θέση σέ μία περιοχή, που ήταν πιό ισχυρός ή πιό πανούργος απ' τούς άλλους, θά πετύχαινε ν' ανέβει πάνω απ' τούς *confreres*¹⁰ του. Η εκκλησία έσπευσε νά τόν υποστηρίξει. Και μέ τή βία, μέ ραδιουργίες, μέ τό χρήμα, μέ τό σπαθί, και τό δηλητήριο άν χρειαζόταν, ένας τέτοιος φεουδάρχης βαρώνος θά μεγάλωνε τή δύναμή του σέ βάρος τών άλλων. Η βασιλική εξουσία όμως δέν κατάφερε ποτέ νά επιβληθεί σέ μία ελεύθερη πόλη που είχε τή θορυβώδη αγορά της, τήν *tarpeian rock*¹¹ της ή τό βυθό τού ποταμού της γιά τούς τυράννους. Τά κατάφερε ωστόσο, στις πόλεις που είχαν αναπτυχθεί στήν καρδιά τής υπαίθρου.

Αφού μάταια προσπάθησαν νά εγκαθιδρύσουν αυτή τήν εξουσία στή Ρέμ ή στή Λαόν, ήταν στό Παρίσι — ένα συνοθύλευμα χωριών και μικρών πόλεων περικυκλωμένων από μία πλούσια ύπαιθρο που δέν είχε ακόμα γνωρίσει τή ζωή τών ελεύθερων πόλεων, ήταν στό Γουένσμινστερ, τις πύλες τής πυκνοκατοικημένης πόλης τού Λονδίνου, ήταν στό Κρεμλίνο, χτισμένο ανάμεσα στά πλούσια χωριά τής όχθης τού ποταμού Μόσκρα, αφού απότυχε στό Σούζνταλ και τό Βλαντιμίρ — όχι όμως και στό Νοβγορόντ, τό Πσκοκ, τή Νυρεμβέργη, τή Λαόν ή τή

Φλωρεντία — που εγκαθιδρύθηκε η βασιλική εξουσία.

Οι αγρότες των γύρω περιοχών προμήθευσαν με τρόφιμα, άλογα κι άνδρες τις εκκολαπτόμενες μοναρχίες, ενώ τὸ εμπόριο — που σ' αυτή τήν περίπτωση ήταν βασιλικό κι όχι κοινοτικό — μεγάλωνε τὰ πλούτη τους. Η εκκλησία τούς περιβάλε με τήν προσοχή της. Τούς προστάτευσε, τούς βοήθησε με τὸν πλοῦτο της, επιδόησε γιά χάρη τους τὸν τοπικό τους άγιο και τὰ θαύματά του. Περιβάλε με σεβασμό τήν Παναγία των Παρισίων, τήν Οπτασία τῆς Παρθένου τῆς Ιβηρίας στη Μόσχα. Κι ενώ ο πολιτισμός των ελεύθερων πόλεων, απελευθερωμένος απ' τούς επισκόπους, συγκέντρωνε τή νεανική του ορμή, η εκκλησία δούλευε αδιάκοπα γιά νά επανεγκαθιδρύσει τήν εξουσία της διαμέσου τῆς εκκολαπτόμενης μοναρχίας, περιβάλλοντας με τήν προσοχή, τὰ εγκώμια και τὸ χρήμα της τὸ βασιλικὸ λίκνο εκείνου που είχε τελικά διαλέξει γιά νά επανεγκαθιδρύσει μ' αυτόν και διαμέσου αυτού τήν εκκλησιαστική εξουσία της. Τήν βλέπετε στὸ Παρίσι, τὴ Μόσχα, τὴ Μαδρίτη και τήν Πράγα, νά γέρνει πάνω απ' τὸ βασιλικὸ λίκνο, μ' έναν αναμμένο πυρσὸ στὸ χέρι και τὸν δῆμιο στὸ πλάι της.

Εργατική και επίμονη, δυναμωμένη απ' τήν κρατιστική της εκπαίδευση, βασισμένη σέ ανθρώπους με ισχυρή θέληση ή πανουργία που τούς αναζητούσε σέ οποιαδήποτε κοινωνική τάξη, φτιαγμένη γιά ίντριγκα κι ειδικευμένη στὸ Ρωμαϊκό και Βυζαντινὸ δίκαιο, μπορείτε νά τὴ δείτε νά βαδίζει αδιάλλακτα πρὸς τὸ ιδεώδες της: τὸν ἀπόλυτο, ιουδαϊκό βασιλιά που μολοντούτο υπακούει στὸν αρχιερέα — τὰ κοσμικά όπλα στις διαταγές τῆς εκκλησιαστικής εξουσίας.

Τὸν 16ο αιώνα τὸ αργὸ αὐτὸ έργο των δυὸ συνωμοτῶν έχει ἤδη ωριμάσει. Ἦδη ένας βασιλιάς κυριαρχεί πάνω στους ἀντιζηλους βαρώνους συναδέλφους του κι αὐτὴ η εξουσία θά στραφεί σύντομα ενάντια στις ελεύθερες πόλεις γιά νά τις καταστρέψει.

Εξάλλου, οι πόλεις τού 16ου αιώνα δέν ήταν πιά οι ίδιες μ' εκείνες τού 12ου, 13ου και 14ου αιώνα.

Ἄν και γεννημένες από μιά ελευθεριακή επανάσταση δέν είχαν ωστόσο τὸ κουράγιο ή τὴ δύναμη νά διαδώσουν τις ιδέες τους περί ισότητας στη γειτονική ύπαιθρο,

ούτε ακόμα και σέ εκείνους που ήρθαν αργότερα νά εγκατασταθούν στά περίχωρα τής πόλης, αυτούς τούς ναούς τής ελευθερίας όπου δημιουργήθηκαν οι βιομηχανικές τέχνες.

Σέ κάθε πόλη βρίσκει κανείς ένα διαχωρισμό μεταξύ τών οικογενειών που έκαναν τήν επανάσταση τού 12ου αιώνα (γνωστών απλώς σάν "οι οικογένειες") κι εκείνων που ήρθαν αργότερα κι εγκαταστάθηκαν στήν πόλη. Η παλιά "εμπορική συντεχνία" δέν δέχεται σέ καμιά περίπτωση νιόφερτους. Αρνήθηκε ν' απορροφήσει τίς "νέες τέχνες" στό εμπορικό πεδίο. Κι από απλός υπηρέτης τής πόλης που ήταν σέ παλιότερες εποχές όταν διεξήγαγε τό εξωτερικό εμπόριο όλης τής πόλης, έγινε ο μεσάζοντας που πλουτίζει γιά λογαριασμό του, διαμέσου τού εμπορίου αυτού. Εισήγαγε τήν ανατολίτικη επιδεικτικότητα, δάνειζε χρήματα στήν πόλη και αργότερα συμάχησε μέ τόν άρχοντα τής πόλης και τόν ιερέα ενάντια στά "κατώτερα στρώματα" ή αντί γι' αυτό πρόσβλεπε στόν εκκολλαπτόμενο βασιλιά γιά τήν υπεράσπιση τού δικαιώματος πλουτισμού και τού εμπορικού της μονοπώλιου. Κι όταν τό εμπόριο έγινε προσωπικό ζήτημα ή ελεύθερη πόλη καταστράφηκε.

Επιπλέον, οι παλιές επαγγελματικές συντεχνίες, που είχαν φτιάξει στήν αρχή τήν πόλη και τήν κυβέρνησή της, δέν ήθελαν ν' αναγνωρίσουν τά ίδια δικαιώματα στίς νέες συντεχνίες που δημιουργήθηκαν αργότερα απ' τίς νέες τέχνες. Οι τελευταίες έπρεπε νά κατακτήσουν τό δικαίωμα αυτό μέ μιά επανάσταση. Κι αυτό έκαναν παντού. Αλλά ενώ σέ μερικές πόλεις η επανάσταση αυτή ήταν η αφητηρία γιά μιά ανανέωση όλων τών πτυχών τής ζωής καθώς επίσης και τών τεχνών (όπως φαίνεται τόσο καθαρά στή Φλωρεντία) σ' άλλες τελειώνει μέ νίκη τού *popolo grasso*¹² επί τού *popolo basso*¹³ — μέ μιά βίαιη καταστολή μέ μαζικές εκτοπίσεις κι εκτελέσεις, ιδίως όταν επεμβαίνουν οι άρχοντες κι οι παπάδες.

Κι είναι περιττό νά προσθέσει κανείς ότι ο βασιλιάς θά χρησιμοποιήσει σάν πρόφαση τήν υπεράσπιση τών "κατώτερων τάξεων" γιά νά καταστρέψει τίς "παχιές τάξεις" και νά υποδουλώσει και τίς δυό μόλις γίνει αφέντης τής πόλης!

Καί ξανά οι πόλεις έπρεπε νά πεθάνουν, αφού ο ι-
δ-ι-ε-ς ο ι-ι-δ-έ-ε-ς τ-ών αν-θ-ρ-ώ-π-ων ε-ί-χ-αν α-λ-
λ-ά-ξ-ε-ι. Η διδασκαλία τού κανονικού¹⁴ καί τού Ρωμαί-
κού δικαίου είχε τροποποιήσει τόν τρόπο σκέψης τών αν-
θρώπων.

Τό 12ο αιώνα ο Ευρωπαίος ήταν βασικά φεντεραλι-
στής. Σάν άνθρωπος τών ελεύθερων εγχειρημάτων και
τής ελεύθερης κατανόησης, τών ενώσεων που είχαν
συγκροτηθεί καί συμφωνηθεί ελεύθερα, θεωρούσε τόν
εαυτό του αφετηρία ολόκληρης τής κοινωνίας. Δέν επε-
δίωκε τήν ασφάλεια διαμέσου τής υπακοής, ούτε αναζη-
τούσε κάποιο σωτήρα τής κοινωνίας. Η ιδέα τής Χριστια-
νικής καί τής Ρωμαϊκής πειθαρχίας τού ήταν άγνωστη.

Κάτω όμως απ' τήν επίδραση τής Χριστιανικής εκ-
κλησίας — πάντα ερωτευμένης μέ τήν εξουσία, πάντα α-
νυπόμονης νά επιβάλλει τήν κυριαρχία της πάνω στίς ψυ-
χές καί πάνω απ' όλα στήν εργασία τών πιστών' κι απ'
τήν άλλη μεριά κάτω απ' τήν επίδραση τού Ρωμαϊκού δι-
καιου που απ' τόν 12ο αιώνα είχε ήδη εμφανιστεί στίς αυ-
λές τών ισχυρών αρχόντων, τών βασιλιάδων καί τών Πα-
πών κι έγινε γρήγορα τό αγαπημένο θέμα στά πανεπιστή-
μια — κάτω απ' τήν επίδραση τών δυό αυτών διδασκα-
λιών, που εναρμονίζονται τόσο πολύ μολονότι ήταν αρχι-
κά άσπονδοι εχθροί, τά μυαλά άρχισαν νά διαφθείρονται
στό μέτρο που ο παπάς καί ο νομοθέτης αποκτούσαν δύ-
ναμη.

Ο Άνθρωπος ερωτεύθηκε τήν εξουσία. Άν σέ μιá
κοινότητα τά κατώτερα επαγγέλματα επαναστατούσαν,
η κοινότητα θά καλούσε τώρα έναν σωτήρα, φορτώνο-
ντας έτσι στίς πλάτες της ένα δικτάτορα, ένα δημοτικό
Καίσαρα, θά τού παραχωρούσε πλήρη δικαιοδοσία γιά
νά εξολοθρεύσει τήν αντίπαλη μερίδα. Κι αυτός θά εκ-
μεταλλευόταν βέβαια τήν κατάσταση χρησιμοποιώντας
τά πιό εκλεπτυσμένα μέσα ωμότητας που τού πρότεινε
η εκκλησία ή αυτά που είχε δανειστεί απ' τά δεσποτικά
βασίλεια τής Ανατολής.

Θά είχε, αναμφίβολα, τήν υποστήριξη τής εκκλησίας.
Μήπως αυτή δέν ονειρευόταν πάντα τόν βιβλικό βασιλιά
που θά γονάτιζε μπροστά στόν αρχιερέα καί θά ήταν τό
πειθήνιο όργανό του; Μήπως δέν μισούσε μ' όλη της τή

δύναμη αυτές τις ορθολογιστικές ιδέες που εμπνέανε τις ελεύθερες πόλεις τόν καιρό της πρώτης Αναγέννησης, εκείνης του 12ου αιώνα; Μήπως δέν καταράστηκε αυτές τις "παγανιστικές ιδέες" που έφεραν τόν άνθρωπο πίσω στη φύση κάτω απ' τήν επίδραση της επανανακάλυψης του Ελληνικού πολιτισμού; Κι αργότερα μήπως δέν ανάγκασε τούς πρίγκιπες νά καταπνίξουν αυτές τις ιδέες που, σ' όνομα του πρωτόγονου Χριστιανισμού, ξεσήκωναν τούς ανθρώπους ενάντια στόν Πάπα, τόν παπά καί τή θρησκεία γενικότερα; Η φωτιά, ο τροχός κι η αγχώνη — εκείνα τά τόσο προσφιλή στην εκκλησία όπλα σ' όλες τις εποχές — χρησιμοποιήθηκαν γιά νά συντρίψουν τούς αιρετικούς. Ήταν αδιάφορο ποιό θά ήταν τό όργανο, ο πάπας, ο βασιλιάς ή ο δικτάτορας, στό μέτρο που η φωτιά, ο τροχός κι η αγχώνη λειτουργούσαν ενάντια στους εχθρούς της.

Στή σκιά αυτής της διπλής κατήχησης, του Ρωμαίου νομικού καί του παπά, τό φεντεραλιστικό πνεύμα που είχε δημιουργήσει τήν Ελεύθερη κοινότητα, τό πνεύμα της πρωτοβουλίας καί της ελεύθερης ένωσης, έσβηνε παραχωρώντας τή θέση του στό πνεύμα της πειθαρχίας καί τήν πυραμιδοειδή εξουσιαστική οργάνωση. Τόσο οι φτωχοί όσο κι οι πλούσιοι αναζητούσαν ένα σωτήρα.

Κι όταν ο σωτήρας εμφανίστηκε: όταν ο βασιλιάς, πάμπλουτος, μακριά απ' τό θόρυβο της αγοράς, σέ κάποια πόλη που ο ίδιος είχε δημιουργήσει, υποστηριζόμενος απ' τήν υπερβολικά πλούσια εκκλησία κι ακολουθούμενος απ' τούς νικημένους ευγενείς καί τούς χωρικούς τους, έκρουσε τις πύλες της πόλης, υποσχόμενος στις "κατώτερες τάξεις" βασιλική προστασία ενάντια στους πλούσιους καί στους υπάκουους πλούσιους προστασία ενάντια στους εξεγερμένους φτωχούς — οι πόλεις, ήδη υπονομευμένες απ' τόν καρκίνο της εξουσίας, δέν είχαν τή δύναμη γιά νά του αντισταθούν.

Οι μεγάλες εισβολές στην Ευρώπη από κύματα λαών που έρχονταν γιά μιά ακόμα φορά απ' τήν Ανατολή, βοήθησαν τήν αναπτυσσόμενη αφοσίωση σ' αυτό τό έργο της συγκέντρωσης τών εξουσιών.

Οι Μογγόλοι κατάκτησαν κι ερήμωσαν τήν Ανατολική Ευρώπη τό 13ο αιώνα καί σύντομα, μιά αυτοκρατορία ι-

δρύθηκε εκεί, στή Μόσχα, κάτω απ' τήν προστασία τών Χάνων τών Τατάρων καί τής Ρώσικης Χριστιανικής εκκλησίας. Οι Τούρκοι ήρθαν νά κατακτήσουν τήν Ευρώπη κι έφθασαν ώς τή Βιέννη, καταστρέφοντας τά πάντα στό πέρασμά τους. Σάν αποτέλεσμα ένας αριθμός ισχυρών κρατών δημιουργήθηκε στήν Πολωνία, Βοημία, Ουγγαρία καί τήν Κεντρική Ευρώπη για ν' αντισταθούν σ' αυτές τις εισβολές. Στό μεταξύ στήν άλλη άκρη τής Ευρώπης, στήν Ισπανία, ο εξοντωτικός πόλεμος ενάντια στους Μαυριτανούς επέτρεψε τή δημιουργία άλλης μιάς ισχυρής αυτοκρατορίας στήν Καστίλλη καί τήν Αραγωνία, υποστηριζόμενης απ' τή Ρωμαϊκή εκκλησία καί τήν Ιερά εξέταση — απ' τό σπαθί καί τόν πάσσαλο τής πυράς.

Αυτές οι εισβολές κι οι πόλεμοι οδήγησαν μοιραία τήν Ευρώπη σέ μιά νέα φάση: εκείνη τών στρατιωτικών κρατών. Απ' τή στιγμή που οι ίδιες οι κοινότητες μεταβλήθηκαν σέ μικρά κράτη, αυτά ήταν αναπόφευκτο ν' απορροφηθούν μέ τόν καιρό απ' τά μεγαλύτερα.

7.

Ωστόσο, η νίκη του Κράτους πάνω στις Μεσαιωνικές Κοινότητες καί τους φεντεραλιστικούς θεσμούς δέν ήταν ξαφνική. Υπήρξε μιά περίοδος όπου διαγραφόταν αρκετά απειλητική ώστε ν' αμφιβάλλει κανείς για τό αποτέλεσμα.

Ένα τεράστιο λαϊκό κίνημα — θρησκευτικό στή μορφή καί τις εκφράσεις του αλλά κατ' εξοχήν εξισωτικό καί κομμουνιστικό στις βλέψεις του — εμφανίστηκε στις πόλεις καί τήν ύπαιθρο τής Κεντρικής Ευρώπης.

Ήδη τό 14ο αιώνα (τό 1358 στή Γαλλία καί τό 1381 στήν Αγγλία) είχαν εμφανιστεί δυό παρόμοια κινήματα. Οι δυό δυναμικές εξεγέρσεις τών Ζακερί καί Ουάτ Τάιλερ ταρακούνησαν συθέμελα τήν κοινωνία. Παρότι στρέφονταν κι οι δυό κύρια ενάντια στήν αριστοκρατία καί παρόλο που ηττήθηκαν, συντρίψανε τή φεουδαρχική εξουσία. Η εξέγερση τών αγροτών στήν Αγγλία έβαλε τέλος στή δουλοπαροικία καί η Ζακερί στή Γαλλία έλεγξε τόσο πολύ τήν ανάπτυξή της, που από κεί καί πέρα ο θεσμός απλώς φυτοζωούσε, χωρίς νά φτάσει ποτέ τήν ισχύ

που θα πετύχαινε αργότερα στη Γερμανία, τη Σουηδία και τις Κάτω Χώρες. Τώρα, στον 16ο αιώνα, ένα παρόμοιο κίνημα εμφανίστηκε στην Κεντρική Ευρώπη. Κάτω απ' το όνομα της εξέγερσης των Ουσαιτών στη Βοημία, του αναβαπτισμού στη Γερμανία, την Ελβετία και τις Κάτω Χώρες ήταν — εκτός από εξέγερση ενάντια στους άρχοντες — μιá ολοκληρωμένη εξέγερση ενάντια στο Κράτος και την Εκκλησία, ενάντια στο Ρωμαϊκό και το κανονικό δίκαιο, στ' όνομα του πρωτόγονου χριστιανισμού¹⁵.

Αυτό το κίνημα, διαστρεβλωμένο για πολύ καιρό απ' τους κρατιστές και τους εκκλησιαστικούς ιστορικούς, μόλις σήμερα αρχίζει νά γίνεται κατανοητό.

Η απόλυτη ελευθερία του ατόμου, που πρέπει νά υπακούει μόνο στις επιταγές της συνειδησής του, κι ο κομμουνισμός ήταν τά συνθήματα αυτής της εξέγερσης. Και μόνο αργότερα, όταν τό κράτος κι η εκκλησία κατάφεραν νά εξοντώσουν τούς πιδό ένθερμους υποστηρικτές αυτού τού κινήματος και νά τό κατευθύνουν για τούς δικούς τους σκοπούς, τό τελευταίο χάνοντας τή σημασία του και στερημένο απ' τόν επαναστατικό του χαρακτήρα, έγινε η Μεταρρύθμιση τού Λούθηρου.

Μέ τό Λούθηρο, τό κίνημα που είχε ξεκινήσει σάν αναρχοκομμουνιστικό, είχε υποστηριχθεί απ' τό λαό κι είχε εφαρμοστεί σέ ορισμένες περιοχές, έγινε δεκτό μ' ένθουσιασμό απ' τούς πρίγκιπες. Άν κανείς κοιτάξει πέρα απ' τή θρησκευτική φρασεολογία που συνηθιζόταν εκείνη τήν εποχή, θά βρει μέσα στό κίνημα αυτό τήν ίδια ακριβώς τήν ουσία τού ρεύματος τών ιδεών που εκπροσωπούμε σήμερα: τήν άρνηση τών νόμων που φτιάχνει τό κράτος ή που υποστηρίζεται ότι είναι θεόπνευστοι, ο ένας και μοναδικός νόμος είναι η ατομική συνείδηση κι η κοινότητα, απόλυτος κύριος τής τύχης της, παίρνει πίσω τήν κοινοτική γή απ' τούς άρχοντες κι αρνιέται νά πληρώσει φόρους στό βασιλιά ή χρήματα στό Κράτος μ' άλλα λόγια ο κομμουνισμός κι η ισότητα εφαρμόστηκαν στην πράξη. Έτσι, όταν ο Ντένκ, ένας απ' τούς φιλόσοφους τού Αναβαπτιστικού κινήματος, ρωτήθηκε άν αναγνωρίζει τήν αυθεντία τής Βίβλου, απάντησε ότι μόνο ο νόμος τής συμπεριφοράς που βρίσκει κάθε άτομο μέσα στη Βίβλο γι ά τ ό ν ε α υ τ ό τ ο υ, είναι υποχρεωτικός για

κείνο. Και στό μεταξύ, οι ίδιες ακριβώς αυτές φόρμουλες, που είναι τόσο ασαφείς — πηγάζουν απ' την εκκλησιαστική ορολογία, εκείνη την αυθεντία "της Βίβλου", απ' την οποία μπορεί εύκολα κανείς να αντλήσει επιχειρήματα υπέρ ή κατά του κομμουνισμού, υπέρ ή κατά της εξουσίας και τόσο αόριστες όταν μπαίνει θέμα ξεκάθαρης επιβεβαίωσης της ελευθερίας — η ίδια αυτή η θρησκευτική τάση και μόνο δέν περιείχε τό σπέρμα της σίγουρης ήττας της εξέγερσης;

Γεννημένο στις πόλεις, τό κίνημα σύντομα εξαπλώθηκε και στην ύπαιθρο. Οι αγρότες αρνήθηκαν να υπακούσουν σέ οποιονδήποτε και βάζοντας ένα παλιό παπούτσι πάνω σ' ένα κοντάρι, σά σημαία, περιφέρονταν, παίρνοντας πίσω τή γή απ' τούς άρχοντες, σπάζοντας τά δεσμά της δουλοπαροικίας, διώχνοντας παπά και δικαστή και συγκροτώντας ελεύθερες κοινότητες. Και μόνο μέ τήν πυρά, τόν τροχό και τήν αγχόνη, μέ τή σφαγή εκατοντάδων χιλιάδων αγροτών μέσα σέ λίγα χρόνια, αυτή η βασιλική ή αυτοκρατορική εξουσία, μέ σύμμαχο τήν Παπική ή τή Μεταρρυθμιστική εκκλησία — μέ τό Λούθηρο να ενθαρρύνει τή σφαγή τών αγροτών μέ μεγαλύτερη θερμην απ' ότι ο Πάπας — έδωσε τέλος σ' αυτή τήν εξέγερση που είχε απειλήσει για μία περίοδο τή σταθεροποίηση τών εκκολλαπτόμενων κρατών.

Η Λουθηρανή Μεταρρύθμιση, που είχε ξεπηδήσει απ' τό λαϊκό κίνημα τών Αναβαπτιστών, υποστηρίχτηκε απ' τό Κράτος, έσφαξε τό λαό και σύντριψε τό κίνημα απ' τό οποίο είχε αντλήσει αρχικά τή δύναμή της. Στη συνέχεια, απομεινάρια αυτού τού λαϊκού κύματος κατέφυγαν στις κοινότητες τών "Μοραβιανών αδελφών" που καταστράφηκαν μέ τή σειρά τους έναν αιώνα αργότερα απ' τήν εκκλησία και τό Κράτος. Όσοι απ' αυτούς δέν εξοντώθηκαν, αναζήτησαν άσυλο, μερικοί στή Νοτιοανατολική Ρωσία (η κοινότητα τών Μεννονιτών μετανάστευσε από τότε στον Καναδά) και μερικοί στή Γροιλανδία όπου κατάφεραν έκτοτε να ζούν σέ κοινότητες και αρνιόντουσαν να προσφέρουν οποιαδήποτε υπηρεσία στό Κράτος.

Στό εξής τό Κράτος είχε διασφαλίσει τήν ύπαρξή του. Ο νομικός, ο παπάς κι ο στρατιωτικός αρχηγός, συμμαχώντας γύρω απ' τούς θρόνους, κατάφεραν να φέρουν

σέ πέρασ τó εξολοθρευτικό τους έργο.

Πόσα ψέματα δέν συσώρευσαν οι Κρατιστές ιστορικοί, που ήταν στην υπηρεσία τού Κράτους, εκείνη τήν περίοδο!

Πραγματικά, δέν μάθαμε όλοι, στό σχολείο, ότι τó Κράτος είχε επιτελέσει, λογουχάρη, τή μεγάλη υπηρεσία τής δημιουργίας, μέσα απ' τά ερείπια τής φεουδαρχικής κοινωνίας, εθνικών ενώσεων που ήταν προηγούμενα αδύνατες εξαιτίας τής αντιζηλίας μεταξύ τών πόλεων; Μαθαίνοντας το αυτό στό σχολείο, οι περισσότεροι από μάς συνεχίζουν νά τó πιστεύουν καί σάν ενήλικοι.

Κι όμως μαθαίνουμε τώρα ότι, παρόλες τίς αντιζηλίες τους, οι Μεσαιωνικές πόλεις είχαν εργαστεί ήδη τέσσερις αιώνες γιά τή δημιουργία εκείνων τών ενώσεων, διαμέσου ελεύθερα συγκροτούμενων ομοσπονδιών, κι ότι είχαν πετύχει.

Λογουχάρη, η ένωση τής Λομβαρδίας, που περιλάμβανε τίς πόλεις τής Βόρειας Ιταλίας, μέ τó ομοσπονδιακό της θησαυροφυλάκιο στό Μιλάνο. Άλλες ομοσπονδίες όπως οι ενώσεις τής Τοσκάνης, τής περιοχής τού Ρήνου (που περιλάμβανε έξι πόλεις), οι ομοσπονδίες τής Βεστροφίας, τής Βοημίας, τής Σερβίας, τής Πολωνίας καί τών Ρώσικων πόλεων, κάλυπταν τήν Ευρώπη. Τόν ίδιο καιρό, συγκροτήθηκε η εμπορική ένωση τής Χάνσα που περιλάμβανε Σκανδιναβικές, Γερμανικές, Πολωνικές καί Ρώσικες πόλεις σ' όλη τή λεκάνη τής Βαλτικής. Εκεί βρισκονταν ήδη όλα τά στοιχεία, καθώς επίσης καί τó ίδιο τó γεγονός μεγάλων ανθρώπινων ομαδοποιήσεων που συγκροτήθηκαν ελεύθερα.

Μήπως ζητάτε τή ζωντανή απόδειξη αυτών τών ομαδοποιήσεων; Βρίσκεται στην Ελβετία. Εκεί η ένωση υλοποιήθηκε αρχικά ανάμεσα στις κοινότητες τών χωριών (τά Παλιά Καντόνια), όπως ακριβώς, τήν ίδια εποχή, συγκροτήθηκε στό Λαονέ στή Γαλλία. Καί αφού στην Ελβετία ο διαχωρισμός μεταξύ πόλεων καί χωριών δέν ήταν τόσο βαθύς όσο στις χώρες όπου οι πόλεις ασχολούνταν σέ μεγάλη κλίμακα μέ τó εξωτερικό εμπόριο, οι πόλεις βοήθησαν τήν αγροτική εξέγερση τού 16ου αιώνα' έτσι η ένωση συμπερίλαβε πόλεις καί χωριά, γιά νά σχηματίσει μιά ομοσπονδία που συνεχίζει νά υπάρχει μέχρι σήμερα.

Τό Κράτος όμως, απ' τήν ίδια του τή φύση, δέν μπορεί ν' ανεχθεί μιá ελεύθερη ομοσπονδία' αυτή αντιπροσωπεύει τόν εφιάλτη κάθε νομικού: ένα "Κράτος εν Κράτει". Τό Κράτος δέν μπορεί νά αναγνωρίσει μιá ελεύθερα δομημένη ένωση που λειτουργεί μέσα στους κόλπους του, δέν αναγνωρίζει παρά *υ π η κ ό ο υ ς*. Αυτό κι η αδελφή του εκκλησία σφετερίζονται τό αποκλειστικό δικαίωμα νά χρησιμεύουν σά σύνδεσμος μεταξύ τών ανθρώπων.

Συνακόλουθα, τό Κράτος πρέπει νά εξαλείψει μέ τή βία τίς πόλεις που βασιζονται στήν άμεση ένωση μεταξύ πολιτών. Πρέπει νά εξαφανίσει όλες τίς ενώσεις που υπάρχουν μέσα στήν πόλη, καθώς επίσης και τήν ίδια τήν πόλη, και νά εξαλείψει κάθε άμεση ένωση μεταξύ τών πόλεων. Γιατί η φεντεραλιστική αρχή πρέπει ν' αντικατασταθεί μέ τήν αρχή τής υποταγής και τής πειθαρχίας. Αυτή είναι η ουσία τού Κράτους γιατί χωρίς αυτή τήν αρχή παύει νά είναι Κράτος.

Κι ο 16ος αιώνας — ένας αιώνας σφαγών και πολέμων — μπορεί νά συνοψιστεί πολύ απλά σ' αυτό τόν αγώνα τού εκκολλαπτόμενου Κράτους ενάντια στις ελεύθερες πόλεις και τίς ομοσπονδίες τους. Οι πόλεις πολιορκήθηκαν, κατακτήθηκαν και λεηλατήθηκαν κι οι κάτοικοί τους αποδεκατίστηκαν ή εκτοπίστηκαν.

Τό Κράτος κερδίζει τελικά μιá ολοκληρωτική νίκη. Κι αυτές είναι οι συνέπειες:

Τό 16ο αιώνα η Ευρώπη καλυπτόταν από πλούσιες πόλεις τών οποίων οι τεχνίτες, οι χτίστες, οι υφάντες κι οι χαράκτες έφτιαξαν θαυμάσια έργα τέχνης. Τά πανεπιστήμια τούς έβαλαν τά θεμέλια τής σύγχρονης εμπειρικής επιστήμης, τά караβάνια τους κάλυψαν τίς ηπειρους και τά σκάφη τους γέμισαν τίς θάλασσες και τά ποτάμια.

Τι απόμεινε δυό αιώνες αργότερα; Πόλεις μέ πενήντα έως εκατό χιλιάδες κατοίκους, που (όπως στήν περίπτωση τής Φλωρεντίας) είχαν ένα μεγαλύτερο ποσοστό σχολείων και, στά κοινοτικά νοσοκομεία, κρεβατιών σέ σχέση μέ τόν πληθυσμό, απ' ότι οι πιό ευνοημένες πόλεις σήμερα, κατάντησαν νάναι πόλεις μόνο κατ' όνομα. Ο πληθυσμός τους αποδεκατίστηκε ή εκτοπίστηκε, τό Κράτος κι η εκκλησία κατάσχεσαν τά πλούτη τους, η βιομηχανία

Ξεψύχησε κάτω απ' τόν αυστηρό έλεγχο τών κρατικών υπαλλήλων, τό εμπόριο πέθανε. Ακόμα κι οι δρόμοι που μέχρι τότε συνδέανε αυτές τις πόλεις έγιναν αδιάβατοι τό 17ο αιώνα.

Τό Κράτος είναι συνώνυμο μέ τόν πόλεμο. Οι πόλεμοι ερήμωσαν τήν Ευρώπη και κατάφεραν ν' αποτελειώσουν τις πόλεις που τό Κράτος δέν είχε ακόμα καταστρέψει άμεσα.

Μήπως τουλάχιστον τά χωριά, αφού οι πόλεις είχαν καταστραφεί, κέρδισαν τίποτα απ' τή συγκέντρωση τής κρατικής εξουσίας; Όχι φυσικά! Δέν χρειάζεται παρά νά διαβάσει κανείς αυτά που μάς λένε οι ιστορικοί για τή ζωή στην ύπαιθρο τής Σκωτίας ή στην Τοσκάνη και τή Γερμανία τό 16ο αιώνα και νά συγκρίνει αυτές τις αναφορές μέ τις αντίστοιχες για τήν τρομαχτική φτώχεια στην Αγγλία γύρω στά 1648, στη Γαλλία υπό τόν Λουδοβίκο τόν 14ο — τον "Βασιλιά Ήλιο" — στη Γερμανία, τήν Ιταλία, παντού, μετά από ένα αιώνα κρατικής κυριαρχίας.

Οι ιστορικοί βεβαιώνουν ομόφωνα τήν ύπαρξη αυτής τής τρομαχτικής φτώχειας παντού. Στά μέρη εκείνα όπου η δουλοπαροικία είχε καταργηθεί, αυτή εμφανίζεται ξανά κάτω από χίλιες-δυό νέες μεταμφιέσεις. Κι εκεί όπου δέν είχε ακόμα καταστραφεί, εμφανίζεται κάτω απ' τήν αιγίδα του Κράτους σαν ένας θηριώδης θεσμός μέ όλα τά χαρακτηριστικά τής αρχαίας δουλείας ή και χειρότερα. Στη Ρωσία π.χ. τό εκκολαπτόμενο Κράτος τών Ρωμανώφ ήταν που εισήγαγε τή δουλοπαροικία και που σύνομα τής έδωσε τά χαρακτηριστικά τής δουλείας.

Θά μπορούσε όμως νά προκύψει τίποτε άλλο απ' τήν αθλιότητα του Κράτους, όταν τό πρώτο του μέλημα, μετά τή συντριβή τών πόλεων, ήταν νά καταστρέψει τήν κοινότητα του χωριού κι όλους τούς δεσμούς μεταξύ τών αγροτών, και μετά νά παραδώσει τή γή τους στη λεηλασία τών πλούσιων και νά τούς υποτάξει όλους σαν άτομα στον κρατικό αξιωματούχο, τόν Πάπα ή τόν άρχοντα;

8.

Ο ρόλος του εκκολαπτόμενου Κράτους τόν 16ο και 17ο αιώνα, αναφορικά μέ τά αστικά κέντρα, ήταν νά κατα-

στρέψει τήν ανεξαρτησία τών πόλεων, νά λεηλατήσει τίς πλούσιες συντεχνίες τών εμπόρων καί τών τεχνιτών, νά συγκεντρώσει στά χέρια του τό εξωτερικό εμπόριο τών πόλεων καί νά τό καταστρέψει, νά πάρει τόν έλεγχο τής εσωτερικής διοίκησης τών συντεχνιών καί νά υποτάξει τό εσωτερικό εμπόριο καθώς επίσης κι όλες τίς μανιφακτούρες, μέχρι τήν τελευταία λεπτομέρεια, σ' ένα πλήθος αξιωματούχων — καί μ' αυτό τόν τρόπο νά σκοτώσει τή βιομηχανία καί τίς τέχνες· νά υποτάξει τίς τοπικές πολιτοφυλακές κι όλη τή δημοτική διοίκηση, συντρίβοντας τούς αδύναμους μέ τούς φόρους πρός όφελος τών δυνατών κι ερημώνοντας τίς χώρες μέ τούς πολέμους.

Είναι φανερό ότι η ίδια τακτική εφαρμόστηκε καί στά χωριά καί τούς αγρότες. Μόλις τό Κράτος ένωσε αρκετά ισχυρό επιτέθηκε ανυπόμονα, καταστρέφοντας τήν κοινότητα τού χωριού, συντρίβοντας τούς αγρότες μέσα στην αρπάγη του καί λεηλατώντας τήν κοινή γή.

Οι ιστορικοί κι οι οικονομολόγοι, που είναι στην υπηρεσία τού Κράτους, μάς διδάσκουν, φυσικά, ότι η κοινότητα τού χωριού, έχοντας γίνει μιά ξεπερασμένη μορφή κατοχής τής γής — που εμπόδιζε τήν πρόοδο τής γεωργίας — έπρεπε νά εξαφανιστεί "κάτω απ' τήν επενέργεια φυσικών οικονομικών δυνάμεων". Οι πολιτικοί κι οι αστοί οικονομολόγοι εξακολουθούν νά λένε τώρα τό ίδιο πράγμα κι υπάρχουν ακόμα καί μερικοί επαναστάτες, οι οποίοι διατείνονται ότι είναι επιστημονικοί σοσιαλιστές, που επαναλαμβάνουν αυτό τό μύθο που έμαθαν στό σχολείο.

Λοιπόν, ποτέ η επιστήμη δέν ξεστόμισε ένα τόσο αηδιαστικό ψέμα. Ένα εσκεμμένο ψέμα, αφού η ιστορία διαθέτει άφθονα ντοκουμέντα γιά ν' αποδείξει, σ' εκείνους που θέλουν νά ξέρουν — γιά τή Γαλλία αρκεί νά συμβουλευτεί κανείς τόν Νταλλόζ — ότι τό Κράτος απογύμνωσε πρωταρχικά τήν κοινότητα τού χωριού απ' όλες τίς εξουσίες της: τήν ανεξαρτησία της, τή δικαστική καί νομοθετική της εξουσία κι ότι αμέσως μετά η γή τής τελευταίας είτε κλάπηκε απλά απ' τούς πλούσιους, είτε κατασχέθηκε άμεσα απ' τό Κράτος.

Στή Γαλλία η λεηλασία είχε αρχίσει απ' τόν 16ο αιώνα καί συνεχίστηκε μέ ταχύτερο ρυθμό τόν επόμενο αιώ-

να. Απ' τὰ 1659 τὸ Κράτος ἀρχισε νὰ παίρνει "υπὸ τὴν προστασία του" τίς κοινότητες καὶ δὲν χρειάζεται παρὰ νὰ ανατρέξει κανεὶς σ' ἓνα διάταγμα τοῦ Λουδοβίκου τοῦ 14ου γιὰ νὰ ἐκτιμήσει σὲ ποῖο βαθμὸ λεηλατοῦνταν ἤδη τὰ κοινοτικά αγαθὰ στὴ διάρκεια ἐκείνης τῆς περιόδου: "ὁ καθένας ἔκανε ὅτι καλύτερο μπορούσε γιὰ τὰ συμφέροντά του... μοιράστηκαν... γιὰ νὰ εξαπατηθοῦν οἱ κοινότητες πρέπει νὰ χρησιμοποιηθοῦν πλασματικά χρέη" ἔλεγε ὁ "βασιλιάς ἡλῖος" σ' ἐκεῖνο τὸ διάταγμα καὶ δυὸ χρόνια ἀργότερα δῆμευσε γιὰ λογαριασμό του ὅλα τὰ ἔσοδα τῶν κοινοτήτων. Αὐτὸ εἶναι τὸ νόημα τοῦ "φυσικοῦ θανάτου" σὲ μιὰ γλῶσσα που ἰσχυρίζεται ὅτι εἶναι ἐπιστημονική.

Τὸν ἐπόμενο αἰῶνα, σύμφωνα μὲ χοντρικούς υπολογισμούς, οἱ ευγενεῖς κι οἱ κληρικοὶ ἰδιοποιήθηκαν τὴ μισή απ' τὴ γῆ που ἀνήκε στις κοινότητες, κάτω απ' τὴν αἰγίδα τοῦ Κράτους. Παρόλα αὐτὰ ἡ κοινότητα συνέχισε νὰ ὑπάρχει μέχρι τὰ 1787. Ἡ συνέλευση τοῦ χωριοῦ μαζευόταν κάτω απ' τὴ φτελιά, μοίραζε τὴ γῆ, καταμέριζε τοὺς φόρους — ἀποδεικτικὰ στοιχεῖα μποροῦν νὰ βρεθοῦν στὸν Μπαμπῶ ("τὸ χωριὸ ὑπὸ τὸ Παλιὸ Καθεστῶς"). Ὁ Τυργκὸ διοικητὴς μιᾶς ἐπαρχίας ἔβρισκε ἤδη τὰ συμβούλια τῶν χωριῶν "πολύ θορυβῶδη". Ἔτσι, ὑπὸ τὴ διοίκησή του αὐτὰ εξαφανίστηκαν κι ἀντικαταστάθηκαν ἀπὸ συμβούλια που ἐκλέγονταν απ' τὰ σπουδαῖα πρόσωπα τοῦ χωριοῦ. Τὴν παραμονὴ τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1787 τὸ Κράτος γενίκευσε αὐτὸ τὸ μέτρο. Τὸ *mir* καταργήθηκε κι οἱ υποθέσεις τῆς κοινότητας πέρασαν στὰ χέρια λίγων ἐπίτροπων, που ἐκλέγονταν απ' τοὺς πλουσιότερους ἀστούς καὶ ἀγρότες.

Ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση, χωρὶς νὰ χάσει χρόνο, ἐπικύρωσε αὐτὸ τὸ νόμο τὸ Δεκέμβρη τοῦ 1789 κι οἱ ἀστοὶ ἀντικατέστησαν τοὺς ἀρχόντες ἀπογυμνώνοντας τίς κοινότητες απ' ὅση γῆ τοὺς εἶχε ἀπομείνει. Χρειάστηκε ἡ μιὰ Ζακερί¹⁶ μετὰ τὴν ἄλλη, στὰ 1793, γιὰ νὰ εξασφαλιστεῖ αὐτὸ που οἱ ἐξεγερμένοι ἀγρότες εἶχαν μόλις πετύχει στὴν Ἀνατολικὴ Γαλλία. Δηλαδή ἡ Συντακτικὴ Συνέλευση ἔδωσε διαταγὲς νὰ ἐπιστραφεῖ ἡ κοινοτικὴ γῆ στοὺς ἀγρότες — που στὴν πραγματικότητά ἐγίνε μόνο ὅταν εἶχε ἡ δ ἡ ἐ π ι τ ε υ χ θ ε ἰ μὲ ἐπαναστατικὴ δρᾶση. Αὐτὴ

είναι η μοίρα όλων των επαναστατικών νόμων κι αυτή την εποχή έγινε κατανοητό αυτό. Εφαρμόζονται μόνο μετά το *fait accompli*¹⁷.

Ενώ όμως ο νόμος αναγνώριζε τα δικαιώματα των κοινοτήτων πάνω στη γή που τους είχαν αφαιρεθεί απ' τὰ 1669, έμελλε νά προσθέσει και λίγο απ' τό αστικό του δηλητήριο. Η πρόθεσή του ήταν νά μοιραστεί η γή σέ ίσα μέρη μόνο ανάμεσα στους "πολίτες" — δηλαδή τή μπουρζουαζία του χωριού. Με μιά μολυβιά ήθελε ν' απογυμνώσει τους "κατοίκους" — τόν όγκο των εξαθλιωμένων αγροτών — απ' τή γή που αυτοί χρειάζονταν περισσότερο. Ευτυχώς υπήρξαν νέες Ζακερί και τόν Ιούλη του 1793 η Εθνοσυνέλευση αποφάσισε τή διανομή τής γής ανάμεσα σέ όλους τους κατοίκους ανεξαιρέτως και ξανά αυτό εφαρμόστηκε μόνο από δώ κι από κει και δέν χρησίμευσε παρά σάν πρόσχημα για μιά νέα λεηλασία τής κοινοτικής γής.

Δέν ήταν μήπως ήδη αρκετά αυτά τὰ μέτρα για νά προκαλέσουν ότι αυτοί οι κύριοι αποκαλούν "φυσικό θάνατο" τής Κοινότητας; Ωστόσο, παρόλα αυτά, η κοινότητα συνέχισε νά ζει. Έτσι στις 24 Αυγούστου 1794, μετά τήν κατάληψη τής εξουσίας απ' τήν αντίδραση, δόθηκε τό τελικό χτύπημα. Τό Κράτος δήμειυσε όλη τήν κοινοτική γή και τή χρησιμοποίησε σάν εγγυητικό κεφάλαιο για τό Εθνικό Χρέος, βγάζοντάς την σέ δημοπρασία και παραδίδοντάς την στά όργανά του, τους Θερμιδοριανούς.

Μετά από τρία χρόνια λεηλασίας, στις 2 Πραιριάλ του 5ου έτους, ο νόμος ευτυχώς καταργήθηκε. Με τήν ίδια όμως μολυβιά οι κοινότητες καταργήθηκαν και αντικαταστάθηκαν μέ Συμβούλια Καντονιών, ώστε τό Κράτος νά μπορεί νά τὰ επανδρώνει εύκολα μέ τά όργανά του. Αυτό κράτησε μέχρι τὰ 1801 όπου επανεμφανίστηκαν οι κοινότητες των χωριών. Τότε όμως η ίδια η κυβέρνηση ανέλαβε νά διορίζει τους δημάρχους και τους επίτροπους σέ καθεμιά απ' τις 36.000 κοινότητες. Κι αυτός ο παραλογισμός κράτησε μέχρι τήν επανάσταση του Ιούλη του 1830, μετά απ' τήν οποία επανήρθε ο νόμος του 1789. Στο μεταξύ, η κοινοτική γή είχε δημευτεί ξανά εξολοκλήρου απ' τό Κράτος στά 1813 και λεηλατήθηκε τὰ επόμενα τρία χρόνια. Ότι απόμεινε δέν επιστράφηκε στις κοινότητες

πρίν τά 1816.

Νομίζετε ότι αυτό ήταν τό τέλος; Κάθε άλλο. Κάθε νέο καθεστώσ έβλεπε τήν κοινοτική γή σά μέσο αποζημίωσης τών μπράβων του. Έτσι απ' τά 1830, σέ τρείς διαφορετικές περιπτώσεις — η πρώτη στά 1837 καί η τελευταία επί Ναπολέοντα τού Γ' — εκδόθηκαν νόμοι γιά νά εξαναγκάσουν τούς αγρότες νά μοιραστούν ότι τούς είχε απομείνει απ' τά κοινοτικά δάση καί λιβάδια καί τρείς φορές τό Κράτος υποχρεώθηκε νά καταργήσει αυτούς τούς νόμους εξαιτίας τής αντίστασης τών αγροτών. Μολοντούτο, ο Ναπολέοντας ο Γ' επωφελήθηκε απ' τήν κατάσταση κι άρπαξε μερικά μεγάλα κτήματα γιά νά τά δωρήσει στά όργανά του.

Αυτά είναι τά γεγονότα. Κι αυτό είναι ότι οι κύριοι εκείνοι αποκαλούν στήν "επιστημονική" γλώσσα φυσικό θάνατο τής κοινοτικής ιδιοκτησίας "κάτω απ' τήν επένεργεια τών οικονομικών νόμων". Θά μπορούσε κανείς νά χαρακτηρίσει εξίσου φυσικό θάνατο τή σφαγή εκατό χιλιάδων στρατιωτών στό πεδίο τής μάχης!

Ότι έγινε στή Γαλλία έγινε επίσης στό Βέλγιο, τήν Αγγλία, τή Γερμανία, τήν Αυστρία — παντού στήν Ευρώπη, εκτός απ' τίς Σλαβικές χώρες¹⁸.

Αλλά τότε οι περίοδοι που ξέσπαγαν οι λεηλασίες τών κοινοτήτων είναι κοινές σ' όλη τήν Ευρώπη. Μόνο οι μέθοδοι ποικίλλουν. Έτσι στήν Αγγλία οι κάτοχοι τής εξουσίας δέν τόλμησαν νά προχωρήσουν σέ γενικευμένα μέτρα. Προτίμησαν νά περάσουν, διαμέσου τού κοινοβουλίου, μερικές χιλιάδες ξεχωριστούς Νόμους περι Περιφράσεων μέ τούς οποίους σέ κάθε ειδική περίπτωση, τό κοινοβούλιο επικύρωνε τήν κατάσχεση — τ ό ι δ ι ο γ ί ν ε τ α ι μ έ χ ρ ι σ ή μ ε ρ α — κι έδινε στους γαιοκτήμονες τό δικαίωμα νά διατηρήσουν τήν κοινοτική γή που είχαν περιφράξει.

Κι ενώ η φύση έχει μέχρι τώρα σεβαστεί τά ρηχά αυλάκια μέ τά οποία χωρίζονταν προσωρινά τά κοινοτικά κτήματα μεταξύ τών οικογενειών ενός Αγγλικού χωριού καί παρότι έχουμε στό βιβλίο κάποιου Μάρσαλ Ξεκάθαρες περιγραφές αυτού τού είδους κατοχής στίς αρχές τού 19ου αιώνα καί παρόλο που η κοινοτική οικονομία έχει επιζήσει σέ μερικές κοινότητες¹⁹ μέχρι σήμερα, δέν

είναι λίγοι οι λόγοι (σάν τόν Σήμπομ, άξιο ανταγωνιστή τού Φουστέλ ντε Κουλάνζ) που ισχυρίζονται καί διδάσκουν ότι η κοινότητα δέν υπήρξε ποτέ στην Αγγλία παρά μόνο μέ τή μορφή τής δουλοπαροικίας!

Στό Βέλγιο, τή Γερμανία, τήν Ιταλία καί τήν Ισπανία βρίσκουμε νά χρησιμοποιούνται οι ίδιες μέθοδοι. Καί μέ τόν ένα τρόπο ή τόν άλλο η αρπαγή τής γής που ήταν κάποτε κοινοτική σχεδόν ολοκληρώθηκε στη Δυτική Ευρώπη στη δεκαετία τού 1850. Απ' τήν κοινοτική τους γή, οι αγρότες, δέν κράτησαν παρά μερικά ψίχουλα.

Μ' αυτό τόν τρόπο ενέργησε η αμοιβαία συμμαχία μεταξύ τού άρχοντα, τού παπά, τού στρατιώτη, καί τού δικαστή που ονομάζουμε "Κράτος" ενάντια στους χωρικούς, για νά τούς αφαιρέσει καί τήν τελευταία εγγύηση ενάντια στην υπερβολική φτώχεια καί τήν οικονομική υποδούλωση.

Ενώ όμως τό Κράτος παράβλεπε κι οργάνωνε αυτή τή λεηλασία, ήταν δυνατό νά σεβαστεί τό θεσμό τής κοινότητας ως οργάνου τών τοπικών υποθέσεων; Προφανώς όχι. Γιατί τό νά παραδεχτεί ότι κάποιοι πολίτες μπορούσαν νά συγκροτήσουν μιά ομοσπονδία που θά αναλάμβανε μερικές απ' τίς λειτουργίες τού Κράτους θά ήταν μιά αντίφαση πρός τίς αρχές του. Τό Κράτος απαιτεί απ' τούς υπηκόους του μιά άμεση, προσωπική υποταγή χωρίς ενδιάμεσους. Απαιτεί ισότητα στη σκλαβιά. Δέν μπορεί νά δεχτεί ένα "Κράτος εν Κράτει".

Έτσι, μόλις τό Κράτος άρχισε νά οργανώνεται, τόν 16ο αιώνα, προσπάθησε νά καταστρέψει κάθε σύνδεσμο που υπήρχε μεταξύ τών πολιτών τόσο στις πόλεις όσο καί στά χωριά. Όπου ανέχθηκε, κάτω απ' τ' όνομα τών δημοτικών θεσμών, μερικά υπολείμματα αυτονομίας — ποτέ ανεξαρτησίας — δέν ήταν παρά για δημοσιονομικούς λόγους, για νά μειώσει ανάλογα τόν προϋπολογισμό ή επίσης για νά δώσει μιά ευκαιρία στά σπουδαία πρόσωπα τής περιοχής νά πλουτίσουν σέ βάρος τού λαού — όπως στην περίπτωση τής Αγγλίας — εντελώς νόμιμα μέχρι πρόσφατα καί μέχρι σήμερα μέσω τών θεσμών καί τών εθίμων.

Αυτό είναι κατανοητό. Οι τοπικές υποθέσεις είναι ζήτημα τού εθιμικού δικαίου κι η συγκέντρωση τής εξου-

οίαις είναι ζήτημα τού Ρωμαϊκού δικαίου. Αυτά τὰ δύο δὲν μποροῦν νὰ συνυπάρξουν. Τὸ τελευταῖο ἔπρεπε νὰ καταστρέψει τὸ πρῶτο.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο στὴν Ἀλγερία, κάτω ἀπ' τὸ Γαλλικὸ καθεστῶς, ὅταν ἓνα Καμπὺλ Τζεμά — ἡ κοινότητα ἐνὸς χωριοῦ — θέλει νὰ υπερασπίσει τὴ γῆ του, κάθε κάτοικος τῆς κοινότητος πρέπει νὰ καταθέσει μιά προσωπικὴ ἀγωγή στὰ δικαστήρια που θ' ἀσχοληθοῦν μᾶλλον μὲ πενήντα ἢ διακόσιες ξεχωριστὲς υποθέσεις παρά θὰ δεχτοῦν τὴ συλλογικὴ ἀγωγή τῆς κοινότητος. Ὁ Γιακωβινικὸς κώδικας που ἐξελιχτήκε σὲ Ναπολεόντειο κώδικα, μόλις που ἀναγνωρίζει τὸ ἐθνικὸ δίκαιο, προτιμώντας τὸ Ρωμαϊκὸ ἢ μᾶλλον τὸ Βυζαντινὸ δίκαιο.

Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, ξανά στὴ Γαλλία, ὅταν ὁ αἶρας ρίξει κάποιον δένδρον σὲ μιά ἐθνικὴ λεωφόρον ἢ κάποιον χωρικός που εἶναι ἡ σειρὰ του νὰ ἐπισκευάσει τὸ κοινοτικὸ δρομάκι, προτιμᾶει νὰ πληρώσει δύο-τρία φράγκα σ' ἓναν λιθοθραύστη γιὰ νὰ τὸ κάνει, πρέπει ν' ἀναμιχθοῦν ἀπὸ δώδεκα ἕως δεκαπέντε υπάλληλοι τῶν Υπουργείων Ἐσωτερικῶν κι Οικονομικῶν καὶ περισσότερο ἀπὸ πενήντα ἐντυπα ν' ἀνταλλαγοῦν μεταξὺ αὐτῶν τῶν ἀυστηρῶν λειτουργῶν, προτοῦ μπορέσει τὸ δένδρον νὰ πουληθεῖ ἢ προτοῦ ὁ ἀγρότης πάρει ἄδεια γιὰ νὰ παραδώσει τὰ δύο-τρία φράγκα του στὸ Κοινοτικὸ ταμεῖο.

Ὅσοι ἔχουν ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἀκρίβεια αὐτῆς τῆς δήλωσης θὰ βροῦν τὰ πενήντα αὐτὰ ἐγγράφα καταχωρημένα κι ἀριθμημένα δεόντως ἀπ' τὸν Μ. Τρικὸς στὴν Εφημερίδα τῶν Οικονομολόγων (Ἀπρίλης 1893).

Τὰ παραπάνω ἰσχύουν φυσικὰ γιὰ τὴν τρίτη δημοκρατία, γιὰτὶ δὲν μιλάω γιὰ τὴ βάρβαρη διαδικασία τοῦ "παλιοῦ καθεστώτος", που ἔμενε ικανοποιημένο μὲ πέντε ἢ τὸ πολὺ ἕξι ἐγγράφα. Οἱ λόγιοι ὅμως θὰ σὰς ποῦν ὅτι στίς πιὸ βάρβαρες ἐποχὲς ὁ Κρατικὸς ἔλεγχος ἦταν πλασματικός.

Καὶ νὰ ἦταν μόνον θέμα γραφικῆς ἐργασίας! Δὲν θὰ σήμαινε — ἀφοῦ ἄλλωστε 20.000 ἀξιωματοῦχοι εἶναι πάρα πολλοί — παρά ἓνα ἀκόμα δισεκατομμύριο στὸν προϋπολογισμό. Ἐνα μικροποσὸ γιὰ τοὺς ἐραστὲς τῆς "τάξης" καὶ τῆς συμμόρφωσης.

Στό βάθος όμως όλων αυτών κρύβεται κάτι πολύ χειρότερο. Είναι η α ρ χ ή που καταστρέφει τὰ πάντα.

Οι αγρότες σ' ένα χωριό έχουν ένα μεγάλο αριθμό κοινών συμφερόντων: νοικοκυριό, γειτονιά, σταθερές σχέσεις. Οδηγούνται αναπόφευκτα στην ένωση για χίλιους δυό διαφορετικούς λόγους. Τό Κράτος όμως δέν θέλει, ούτε μπορεί νά επιτρέψει κάτι τέτοιο! Στό κάτω-κάτω τούς δίνει τό σχολείο, τόν παπά, τόν χωροφύλακα καί τόν δικαστή — αυτά θά έπρεπε νά είναι αρκετά. Κι αν εμφανιστούν κι άλλα συμφέροντα μπορούν κι αυτά νά αντιμετωπιστούν μέσα απ' τὰ συνηθισμένα κανάλια τής Κρατικής εκκλησίας!

Έτσι μέχρι τὰ 1883 στή Γαλλία απαγορευόταν αυστηρά στους χωρικούς νά συμπράξουν, μ' εξαίρεση τίς μαζικές αγορές χημικών λιπασμάτων ή τήν άρδευση τών λιβαδιών τους. Δέν ήταν νωρίτερα απ' τὰ 1883-1886 που η Δημοκρατία αποφάσισε νά παραχωρήσει στους αγρότες αυτό τό δικαίωμα, ψηφίζοντας τό νόμο τών συνδικάτων που παρόλα αυτά περιοριζόταν από επιφυλάξεις καί όρους.

Κι επειδή έχουμε αποβλακωθεί απ' τήν Κρατική εκπαίδευση χαιρόμαστε για τίς ξαφνικές προόδους που γίνονται απ' τίς αγροτικές ενώσεις, χωρίς νά ντρεπόμαστε στή σκέψη ότι αυτό τό δικαίωμα που ως τώρα τό έχουν αρνηθεί στους αγρότες, τό απολάμβανε αναμφισβήτητα ο καθένας — ελεύθερος ή δουλοπάροικος — στό Μεσαίωνα. Έχουμε καταντήσει τόσο δούλοι που τό θεωρούμε ήδη “νίκη τής δημοκρατίας”. Σ' αυτό τό στάδιο πλύσης εγκεφάλου έχουμε φτάσει χάρη στήν παραμορφωμένη καί διαστρεβλωμένη απ' τό Κράτος εκπαίδευσή μας καί τίς προκαταλήψεις μας σ' ότι αφορά τό τελευταίο.

9.

“Αν σέ μιά πόλη ή ένα χωριό έχετε κοινά συμφέροντα, τότε ζητήστε απ' τό κράτος ή τήν εκκλησία ν' ασχοληθεί μαζί τους. Για σάς όμως τό νά ενωθείτε καί νά ασχοληθείτε μ' αυτά τὰ συμφέροντα είναι απαγορευμένο”. Αυτή είναι η φόρμουλα που εφαρμόζεται σ' όλη τήν Ευρώπη απ' τόν 16ο αιώνα καί μετά.

Ἦδη στὰ τέλη τοῦ 14ου αἰώνα, ἓνα διάταγμα τοῦ Εδουάρδου Γ', βασιλιά τῆς Αγγλίας, ἀνάφερε ὅτι: "κάθε συμμαχία, συνεννόηση, συγκεντρώσεις, συναντήσεις, θεσπίσματα καί τελετουργικοὶ ὄρκοι, που ἔχουν γίνει ἢ πρόκειται νὰ γίνουν μεταξύ ξυλουργῶν καί χτιστῶν, εἶναι ἀκυροὶ κι ἀνυπόστατοι". Δὲν ἦταν ὁμως παρά μόνο μετὰ τὴν ἦττα τῶν χωριῶν καί τῶν λαϊκῶν ξεσηκωμῶν, στὰ ὁποία ἔχουμε ἤδη ἀναφερθεῖ, που τὸ Κράτος τόλμησε νὰ συγκρουστεῖ μ' αὐτοὺς τοὺς θεσμοὺς που ἔνωσαν τοὺς τεχνίτες — συντεχνίες, ἀδελφότητες κλπ. — γιὰ νὰ τοὺς διαλύσει καί νὰ τοὺς καταστρέψει. Νὰ τί βλέπει κανεὶς ξεκάθαρα στὴν Αγγλία, μιά που ἡ τεράστια ποσότητα ντοκουμέντων που διαθέτουμε τοῦ ἐπιτρέπει ν' ἀκολουθήσει αὐτὸ τὸ κίνημα βῆμα πρὸς βῆμα. Σιγά-σιγά, τὸ Κράτος καταλαμβάνει τὶς συντεχνίες καί τὶς ἀδελφότητες. Τὶς πιέζει, καταργεῖ τὶς ἀρμοδιότητές τους, τοὺς ἐπιτρόπους τους που τοὺς ἀντικαθιστᾷ μὲ τὰ γραφεῖα του, τοὺς δικαστές του καί τὰ συμπόσια του. Καί στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, ἐπὶ Ερρίκου Η', δημεύει ὅλη τὴν περιουσία τῶν συντεχνιῶν, ἀγνοώντας τὴν τήρηση τῶν τύπων ἢ τὴ διαδικασία. Ὁ διάδοχος του μεγάλου προτεστάντη βασιλιά ολοκληρώνει τὸ ἔργο.

Εἶναι μιά ξεκάθαρη ληστεία, χωρὶς δικαιολογίες, ὅπως τόσο σωστὰ τὸ διατύπωσε ὁ Θόρολντ Ρότζερς. Καί ξανά εἶναι αὐτὴ ἡ κλοπὴ, που οἱ λεγόμενοι "ἐπιστήμονες" οικονομολόγοι περιγράφουν σάν "φυσικὸ θάνατο τῶν συντεχνιῶν κάτω ἀπ' τὴν ἐπίδραση οικονομικῶν νόμων"!

Πραγματικὰ μπορούσε τὸ Κράτος ν' ἀνεχθεῖ τὴ συντεχνία, τὸ ἐπαγγελματικὸ σωματεῖο, μὲ τὸ δικαστήριό του, τὴν πολιτοφυλακὴ του, τὴ βασισμένη στὸν ὄρκο ὀργάνωσή του; Ἦταν ἓνα "Κράτος ἐν Κράτει"! Τὸ ἀληθινὸ Κράτος ἐ π ρ ε π ε νὰ τὸ καταστρέψει κι αὐτὸ ἔκανε παντοῦ: Στὴν Αγγλία, τὴ Γαλλία, τὴ Γερμανία, τὴ Βοημία καί τὴ Ρωσία, διατηρώντας τα μόνο σάν πρόσχημα γιὰ χάρη τοῦ φοροεισπράκτορα καί σάν μέρος τοῦ τεράστιου διοικητικοῦ μηχανισμοῦ του. Καί σίγουρα δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ εκπλήσσει κανεὶς που οἱ συντεχνίες κι ἡ ἀνεξαρτησία τῶν συντεχνιῶν ἀπογυμνώθηκαν κάποτε ἀπ' ὅλα ὅσα ἦταν μέχρι τότε ἡ ζωὴ τους, που υποτάχτηκαν στίς διαταγές τῶν βασιλικῶν ἀξιωματούχων κι ἔγιναν

γρανάζια τού διοικητικού μηχανισμού, που τόν 18ο αιώνα ήταν μια τροχοπέδη, ένα εμπόδιο στη βιομηχανική ανάπτυξη, παρά τó γεγονός ότi τούς τέσσερις προηγούμενους αιώνες αντιπροσώπευαν τήν ίδια τή ζωή. Τό Κράτος τίς είχε καταστρέψει.

Τό Κράτος όμως δέν ικανοποιήθηκε ανατρέποντας τά σχέδια τών ορκισμένων επαγγελματικών αδελφοτήτων που τó ενοχλούσαν, μπαίνοντας ανάμεσα σ' αυτό και τούς υπηκόους του. Δέν ικανοποιήθηκε δημεύοντας τήν κινητή κι ακίνητη περιουσία τους. Έπρεπε νά πάρει στά χέρια του και τίς λειτουργίες και τά περιουσιακά τους στοιχεία.

Σέ μία Μεσαιωνική πόλη, όταν υπήρχε μία σύγκρουση συμφερόντων μέσα σ' ένα σωματείο ή όταν δυό διαφορετικές συντεχνίες διαφωνούσαν, η μόνη διέξοδος ήταν η πόλη. Ήταν υποχρεωμένες νά έρθουν σέ συμφωνία, σ' οποιοδήποτε είδος συμβιβαστικής διευθέτησης, αφού ήταν όλοι αμοιβαία συνδεδεμένοι μέ τήν πόλη. Κι η τελευταία, ποτέ δέν απότυχε νά επιβληθεί, είτε μέ δική της διαιτησία, είτε στήν ανάγκη αναθέτοντας τήν επίλυση τής διαφωνίας σέ μία άλλη πόλη.

Από κεί και πέρα τó Κράτος ήταν ο μόνος δικαστής. Όλες οι τοπικές αντιθέσεις συμπεριλαμβανόμενων και τών ασημαντων διαφορών σέ μικρές πόλεις μέ λίγες μόνο εκατοντάδες κατοίκους, έπρεπε νά συσσωρευτούν μέ τή μορφή εγγράφων στά γραφεία τού βασιλιά ή τού κοινοβούλιου. Τό Αγγλικό κοινοβούλιο ήταν κυριολεκτικά κατακλυσμένο από χιλιάδες ασημαντες τοπικές μικροδιαφωνίες. Σάν αποτέλεσμα χρειάζονταν χιλιάδες αξιωματούχοι στήν πρωτεύουσα — που οι περισσότεροι δωροδοκούνταν — για νά διαβάσουν, νά ταξινομήσουν και νά μορφώσουν γνώμη για όλες αυτές τίς προσφυγές και ν' αποφανθούν για τίς πιό μικρές λεπτομέρειες: λογουχάρη, πώς πρέπει νά πεταλώνεται ένα άλογο, νά λευκαίνονται τά λινά, νά παστώνονται οι ρέγγες, νά φτιάχνεται ένα βαρέλι και πάει λέγοντας *ad infinitum* και τó κύμα τών υποθέσεων συνέχισε νά αυξάνει σέ όγκο.

Κι όμως δέν ήταν μόνο αυτό. Μέ τόν καιρό τó Κράτος ανέλαβε τó εξαγωγικό εμπόριο βλέποντας το σάν πηγή κέρδους. Προηγούμενα, όταν πρόκυπτε μία διαφορά μεταξύ δυό πόλεων για τήν τιμή ενός εξαγόμενου υφάσμα-

τος, ή γιά τήν ποιότητα τού μαλλιού, ή γιά τή χωρητικό-τητα τών βαρελιών τής ρέγγας, οι ίδιες οι πόλεις τά έβρι-σκταν μεταξύ τους. Άν η διαφωνία συνεχιζόταν, καλού-σαν συνήθως μιά άλλη πόλη γιά νά διαιτητεύσει. Διαφο-ρετικά γινόταν ένα συνέδριο συντεχνιών τών υφαντών ή βαρελοποιών, γιά ν' αποφασίσει σέ παγκόσμιο επίπεδο τήν ποιότητα καί τήν τιμή τού υφάσματος ή τή χωρητικό-τητα τών βαρελιών.

Από κεί καί πέρα όμως τό Κράτος στό Λονδίνο ή τό Παρίσι ήταν που ανέλαβε νά επιλύνει αυτές τίς διαφω-νίες. Διαμέσου τών αξιωματούχων του έλεγχε τή χωρη-τικότητα τών βαρελιών, καθόριζε τήν ποιότητα τού υφά-σματος, επιτρέποντας παραλλαγές καθώς επίσης καί καθορίζοντας τόν αριθμό καί τό πάχος τών ινών στό στημό-νι καί τό υφάδι καί μέ τίς ορντινάτσες του ανακατευόταν στίς πιό μικρές λεπτομέρειες κάθε βιομηχανίας. Μπορεί-τε νά μαντέψετε τό αποτέλεσμα. Κάτω απ' αυτό τόν έλεγ-χο, η βιομηχανία τόν 18ο αιώνα έσβηνε.

Τι απόγινε, στ' αλήθεια, η τέχνη τού Μπενβενούτο Τσελλίνι, κάτω απ' τήν κρατική κηδεμονία; Εξαφανίστη-κε! Και η αρχιτεκτονική εκείνων τών συντεχνιών τών χτι-στών καί τών ξυλουργών, που τά έργα τέχνης τους θαυ-μάζουμε μέχρι σήμερα; Παρατηρείστε απλώς τά ειδική μνημεία τής Κρατιστικής περιόδου καί μέ μιά ματιά θά καταλήξετε στό συμπέρασμα ότι η αρχιτεκτονική είχε εκ-φυλιστεί σέ τέτοιο βαθμό, που ακόμα δέν έχει συνέλθει απ' τά χτυπήματα που δέχθηκε απ' τά χέρια τού Κρά-τους.

Τι συνέβηκε στά υφαντά τής Μπρűζ, στά ολλανδικά υφάσματα; Πού ήταν οι σιδεράδες, οι τόσο ικανοί στήν κατεργασία τού σίδηρου καί ποιός σέ κάθε σημαντικό ευ-ρωπαϊκό χωριό, ήξερε νά κάνει αυτό τό αχάριστο μέταλ-λο κατάλληλο νά μεταμορφωθεί σέ υπέροχα στολίδια; Πού ήταν αυτοί οι τορνευτές, οι ρολογάδες, οι ράφτες, που είχαν κάνει τή Νυρεμβέργη μιά απ' τίς δόξες τού Με-σαιώνα γιά τά όργανα ακριβείας της; Μιλείστε γι' αυτό στόν Τζέημς Βάττ, που δυό αιώνες αργότερα ξόδεψε τριάντα χρόνια αναζητώντας μάταια έναν εργάτη, που θά μπορούσε νά τού φτιάξει έναν λίγο-πολύ στρογγυλό κύ-λινδρο γιά τήν ατμομηχανή του. Συνακόλουθα, η ατμομη-

χανή του παρέμεινε στά σχέδια τριάντα ολόκληρα χρόνια, γιατί δέν υπήρχε τεχνίτης ικανός νά τήν κατασκευάσει.

Αυτός ήταν ο ρόλος τού κράτους στό βιομηχανικό πεδίο. Τό μόνο που ήταν ικανό νά κάνει ήταν νά σφίξει τά λουριά στους εργάτες, νά ερηνώσσει τήν ύπαιθρο, νά σπείρει τή μιζέρια στις πόλεις, νά υποβιάσει εκατομμύρια ανθρώπινα όντα σέ μία κατάσταση λιμοκτονίας καί νά επιβάλλει τή βιομηχανική δουλοπαροικία.

Κι αυτά είναι τά αξιοθρήνητα υπολείμματα τών παλιών συντεχνιών, αυτοί οι τσακισμένοι κι υπερφορολογημένοι οργανισμοί, αυτά τά άχρηστα γρανάζια τού διοικητικού μηχανισμού, που οι πάντα "επιστήμονες" οικονομολόγοι, είναι τόσο αδαείς, ώστε νά συγχέουν μέ τις μεσαιωνικές συντεχνίες. Εκείνο που η Μεγάλη Γαλλική Επανάσταση σάρωσε σά βλαβερό γιά τή βιομηχανία δέν ήταν η συντεχνία, ούτε ακόμα τό σωματείο, αλλά τό άχρηστο καί βλαβερό γρανάζι τού κρατικού μηχανισμού.

Εκείνο όμως που η Επανάσταση φρόντισε νά μήν σαρώσει ήταν η Κρατική εξουσία πάνω στή βιομηχανία, πάνω στους δουλοπάροικους τού εργοστάσιου.

Θυμάστε τή συζήτηση που έγινε στήν Εθνοσυνέλευση — στή φοβερή Εθνοσυνέλευση — εξαιτίας μιάς απεργίας; Στά παράπονα τών απεργών η Εθνοσυνέλευση απάντησε: "Μόνο τό Κράτος έχει τήν αρμοδιότητα νά φροντίζει τά συμφέροντα όλων τών πολιτών. Απεργώντας, φτιάχνετε έναν συνασπισμό, δημιουργείτε ένα Κράτος εν Κράτει. Γι' αυτό — Θάνατος."

Αυτή η απάντηση δέν έδειξε παρά τήν αστική φύση τής ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ. Δέν έχει όμως, στήν πραγματικότητα, μία πολύ βαθύτερη σημασία; Δέν συνοψίζει τή συμπεριφορά τού Κράτους που βρήκε τήν ολοκληρωμένη καί λογική του έκφραση σέ σχέση μέ τήν κοινωνία συνολικά στό Γιακωβινισμό τού 1793; "Έχετε κάποιο παράπονο; Τότε απευθυνθείτε στό Κράτος! Αυτό καί μόνο έχει τήν αποστολή νά επανορθώνει τις αδικίες ενάντια στους υπηκόους του. Όσο γιά ένα συνασπισμό γιά νά υπερασπίσετε τους εαυτούς σας — ποτέ!" Μ' αυτή τήν έννοια ήταν που η Δημοκρατία αυτοαποκαλούνταν μία καί α δ ι α ρ ε τ η.

Μήπως ο σύγχρονος σοσιαλιστής γιακωβίνος δέν σκέ-

φτεται με τόν ίδιο τρόπο; Μήπως η Εθνοσυνέλευση δέν έκφραζε τήν ουσία τού γιακωβινισμού με τήν ψυχρή λογική που τή διακρίνει; Σ' αυτή τήν απάντηση τής Εθνοσυνέλευσης συνοψιζόταν η στάση όλων τών κρατών σέ σχέση μ' όλους τούς συνασπισμούς κι όλες τίς ιδιωτικές ενώσεις, ανεξάρτητα απ' τό σκοπό τους.

Στήν περίπτωση τής απεργίας είναι γεγονός ότι στή Ρωσία αυτή θεωρείται ακόμα έγκλημα έσχατης προδοσίας. Τό ίδιο και στό μεγαλύτερο μέρος τής Γερμανίας όπου ο Γουλιέλμος θά έλεγε στους ανθρακωρύχους: "Προσφεύγετε σέ μένα. Άν όμως ποτέ δοκιμάσετε νά ενεργήσετε γιά τούς εαυτούς σας θά γευτείτε τά σπαθιά τών στρατιωτών μου".

Τό ίδιο εξακολουθεί νά ισχύει, σχεδόν πάντα, στή Γαλλία. Ακόμα και στήν Αγγλία, μόνο αφού αγωνίστηκαν έναν ολόκληρο αιώνα διαμέσου μυστικών εταιριών, με τό μαχαίρι γιά τούς προδότες και τούς αφέντες, με εκρηκτικά κάτω απ' τά μηχανήματα (μέχρι τά 1860), με σμυριδόσκονη μέσα στά λιπαντικά κλπ. άρχισαν νά αποκτούν οι Βρετανοί εργάτες τό δικαίωμα νά απεργούν. Καί σύντομα θά τό αποκτήσουν στό ακέραιο — άν δέν πέσουν στίς παγίδες που τούς έχει ήδη στήσει τό κράτος, προσπαθώντας νά επιβάλλει υποχρεωτική διαιτησία σέ αντάλλαγμα γιά τό νόμο τής θωρης εργασίας.

Περισσότερο από ένας αιώνας σκληρών αγώνων! Καί τί μιζέρια. Πόσοι εργάτες πέθαναν στή φυλακή, μεταφέρθηκαν στήν Αυστραλία, τουφεκίστηκαν ή κρεμάστηκαν, γιά νά ξανακερδίσουν τό δικαίωμα νά συνασπίζονται, που — άς τό ξαναθυμίσω γιά μιá ακόμη φορά — απολάμβανε ο καθένας ελεύθερος ή δουλοπάροικος, όσο τό Κράτος δέν άπλωνε τό βαρύ χέρι του πάνω στίς κοινωνίες.

Μόνο όμως ο εργάτης αντιμετωπίστηκε μ' αυτό τόν τρόπο;

Άς θυμηθούμε μόνο τούς αγώνες που η αστική τάξη έπρεπε νά διεξάγει ενάντια στό Κράτος γιά νά κερδίσει τό δικαίωμα νά οργανώνει εμπορικές εταιρίες — ένα δικαίωμα που τό Κράτος άρχισε νά αναγνωρίζει μόνο όταν ανακάλυψε έναν βολικό τρόπο γιά νά δημιουργεί μονοπώλια πρós όφελος τών οργάνων του και γιά νά γεμίζει τά θησαυροφυλάκιά του. Σκεφτείτε τούς αγώνες γιά τό

δικαίωμα νά μιλά, νά σκέφτεται ή νά γράφει κανείς διαφορετικά απ' ότi ορίζει τό Κράτος, διαμέσου τής Ακαδημίας, τού Πανεπιστήμιου καί τής Εκκλησίας! Σκεφτείτε τούς αγώνες που έπρεπε νά γίνουν μέχρι σήμερα για νά μπορεί κανείς νά διδάσκει τά παιδιά του ανάγνωση — ένα δικαίωμα που τό Κράτος κατέχει αλλά δέν χρησιμοποιεί. Ακόμα καί τούς αγώνες για νά διασφαλιστεί τό δικαίωμα τής διασκέδασης σέ δημόσιο χώρο! Για νά μñ αναφέρουμε εκείνους που έπρεπε νά διεξαχθούν για νά μπορεί κανείς νά εκλέγει τό δικαστή ή τούς νόμους του — κάτι που ήταν σέ καθημερινή χρήση άλλες εποχές — ούτε τούς αγώνες που θά χρειαστούν πριν μπορέσει κανείς νά βάλει φωτιά στό αισχρό βιβλίο τών τιμωριών, που επινόησε τό πνεύμα τής Ιεράς εξέτασης καί τών δεσποτικών αυτοκρατοριών τής Ανατολής κι είναι γνωστό μέ τ' όνομα Ποινικός Κώδικας!

Παρατηρήστε μετά τή φορολογία — ένα θεσμό που προέρχεται καθαρά απ' τό Κράτος — αυτό τό φοβερό όπλο που χρησιμοποίησε τό Κράτος στην Ευρώπη, καθώς καί στις νέες κοινωνίες — τις δυό Αμερικές — για νά κρατήσει τις μάζες κάτω απ' τό πέλμα του, για νά ευνοήσει τά μίσθαρνα όργανά του, για νά καταστρέψει τήν πλειονότητα πρός όφελος τών κυρίαρχων καί για νά διατηρήσει τούς παλιούς διαχωρισμούς καί κάστες.

Πάρτε ύστερα τούς πολέμους, χωρίς τούς οποίους τά Κράτη δέν θά μπορούσαν ούτε νά δημιουργηθούν, ούτε νά διατηρηθούν, πολέμους που γίνονται καταστροφικοί κι αναπόφευκτοι απ' τή στιγμή που παραδέχεται κανείς ότi μιá συγκεκριμένη περιοχή, απλώς καί μόνο επειδή είναι μέρος ενός κράτους, έχει αντίθετα συμφέροντα απ' τούς γείτονές της επειδή είναι μέρος ενός άλλου κράτους. Σκεφτείτε τούς πολέμους τού παρελθόντος κι αυτούς που πρέπει νά κάνουν οι υποταγμένοι άνθρωποι για νά κατακτήσουν τό δικαίωμα ν' αναπνέουν ελεύθερα τούς πολέμους για τήν κατάκτηση νέων αγορών, τούς πολέμους για τή δημιουργία αποικιακών αυτοκρατοριών. Καί στη Γαλλία ξέρουμε δυστυχώς πολύ καλά ότi κάθε πόλεμο, νικηφόρο ή όχι, τόν ακολουθεί η σκλαβιά.

Καί τέλος αυτό που είναι ακόμα χειρότερο απ' όσα μόλις απαριθμήθηκαν, είναι τό γεγονός ότi η εκπαίδευση

που παίρνουμε όλοι απ' τὸ Κράτος, στὸ σχολεῖο ἢ ἀργότερα, ἔχει τόσο διαστρεβλώσει τὸ μυαλό μας που ἀκόμα κι ἡ ἴδια ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας χάνεται καὶ μεταμφιέζεται σὲ δουλεία.

Εἶναι λυπηρὸ νὰ βλέπει κανεὶς αὐτοὺς που νομίζουν ὅτι εἶναι ἐπαναστάτες νὰ εξαπολύουν τὸ μῖσος τους ἐνάντια στὸν ἀναρχικὸ, ἀπλὰ καὶ μόνο ἐπειδὴ οἱ ἰδέες του γιὰ τὴν ἐλευθερία ξεπερνοῦν τὶς ἀσήμαντες καὶ στενόμευαλες ἀντιλήψεις τῆς ἐλευθερίας που διδάσκονται στὸ Κρατικὸ σχολεῖο. Καὶ στὸ μεταξύ αὐτὸ τὸ θέαμα εἶναι μιά πραγματικότητα. Τὸ γεγονός εἶναι ὅτι τὸ πνεῦμα τῆς εθελοδοουλείας ἀνέκαθεν καλλιεργοῦνταν ἐξυπνα στὸ μυαλό τῶν νέων κι αὐτὸ εξακολουθεῖ νὰ συμβαίνει γιὰ νὰ διαιωνίσει τὴν ὑποταγὴ τοῦ ἀτόμου στὸ Κράτος.

Ἡ ἐλευθεριακὴ φιλοσοφία ἔχει πνιγεῖ ἀπ' τὴ Ρωμαϊκὴ καὶ τὴν Καθολικὴ ψευτοφιλοσοφία τοῦ Κράτους. Ἡ ἱστορία ἔχει διαστρεβλωθεῖ ἀπ' τὴν πρώτη κίόλας σελίδα, ὅπου ψεύδεται μιλώντας γιὰ τὴ Μεροβίγκεια καὶ τὴν Καρλοβίγκεια μοναρχία, μέχρι τὴν τελευταία, ὅπου ἐξυμνεῖ τὸ γιακωβινισμό κι ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσει τὸ ρόλο που ἔπαιξε ὁ λαὸς στὴ δημιουργία τῶν δικῶν του θεσμῶν. Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες ἔχουν διαστρεβλωθεῖ γιὰ νὰ μποῦν στὴν ὑπηρεσία τοῦ διπλοῦ εἰδωλοῦ Ἐκκλησία-Κράτος. Ἡ ἀτομικὴ ψυχολογία κι ἀκόμη περισσότερο ἡ κοινωνικὴ, ψεύδονται σὲ κάθε τους ἰσχυρισμὸ γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν τριπλὴ συμμαχία τοῦ στρατιώτη, τοῦ παπά καὶ τοῦ δικαστή. Τελικὰ ἡ ἠθικὴ, ἀφοῦ κήρυξε αἰῶνες ὀλόκληρους τὴν ὑποταγὴ στὴν ἐκκλησία ἢ τὴ Βίβλο, χειραφετεῖται σήμερα μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ κηρύξει τὴν ὑποδούλωση στὸ Κράτος: "Καμιὰ ἄμεση ἠθικὴ υποχρέωση πρὸς τὸ γείτονά σας, κανένα αἶσθημα ἀλληλεγγύης ὅλες οἱ υποχρεώσεις σας εἶναι πρὸς τὸ Κράτος", μὰς λένε, μὰς διδάσκουν σ' αὐτὴ τὴ νέα λατρεία τῆς παλιᾶς Ρωμαϊκῆς καὶ Καισαρικῆς θεότητας. "Τὸ γείτονα, τὸ σύντροφο, τὸ φίλο — ξεχάστε τους. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα δὲν θὰ τοὺς ξέρετε παρὰ διαμέσου τοῦ ἐνός ἢ τοῦ ἄλλου Κρατικοῦ ὀργάνου. Καὶ ὁ καθένας ἀπὸ σὰς θ' ἀντλεῖ ἀρετὴ ἀπ' τὸ ὅτι εἶναι ἐξίσου ὑποταγμένος σ' αὐτό".

Κι ἡ ἐξύμνηση τοῦ Κράτους καὶ τῆς πειθαρχίας του, γιὰ τὴν ὁποία ἐργάζεται τὸ Πανεπιστήμιο κι ἡ ἐκκλησία,

ο τύπος και τα πολιτικά κόμματα, διαδίδεται με τόση επιτυχία που ακόμα κι επαναστάτες δέν τολμούν νά κοιτάξουν αυτό τό φετιχ κατάματα.

Ο μοντέρνος ριζοσπάστης είναι ένας συγκεντρωτιστής, Κρατιστής και φανατικός Γιακωβίνος. Κι ο σοσιαλιστής ακολουθεί τά βήματά του. Όπως οι Φλωρεντινοί, στά τέλη του 15ου αιώνα, που δέν ήξεραν τίποτα καλύτερο απ' τό νά ζητήσουν τή δικτατορία του Κράτους γιά νά τούς σώσει απ' τούς Πατρίκιους, έτσι κι οι σοσιαλιστές δέν μπορούν παρά νά επικαλεστούν τούς ίδιους θεσμούς, τή δικτατορία του Κράτους, γιά νά σωθούν απ' τή φρίκη του οικονομικού καθεστώτος που αυτό ακριβώς τό ίδιο τό Κράτος δημιούργησε.

10.

Άν εμβαθύνει κανείς λίγο περισσότερο σ' αυτές τις διαφορετικές κατηγορίες φαινομένων που μόλις και μετά βίας έθιξα σ' αυτή τή σύντομη περίληψη, θά καταλάβει γιατί — βλέποντας τό Κράτος όπως υπήρξε στην ιστορία κι όπως είναι ουσιαστικά σήμερα — και πεισμένος ότι ένας κοινωνικός θεσμός δέν μπορεί νά χρησιμοποιηθεί γιά οποιονδήποτε επιθυμητό σκοπό αφού, όπως κάθε όργανο, αναπτύσσεται σύμφωνα μέ τή λειτουργία που εκτελεί, πρós μιά συγκεκριμένη κατεύθυνση και όχι πρós όλες τις πιθανές κατευθύνσεις — θά καταλάβει, λέω, γιατί καταλήγουμε στό συμπέρασμα ότι τό Κράτος πρέπει νά καταργηθεί.

Τό βλέπουμε σά θεσμό που αναπτύχθηκε στην ιστορία τής ανθρώπινης κοινωνίας — γιά νά εμποδίσει τήν άμεση ανθρώπινη ένωση, ν' αναστείλει τήν ανάπτυξη τής τοπικής κι ατομικής πρωτοβουλίας, νά συντρίψει τις υπάρχουσες ελευθερίες, νά εμποδίσει τή νέα τους άνηση — όλα αυτά γιά νά υποτάξει τις μάζες στη θέληση μειονοτήτων.

Και ξέρουμε ότι ένας θεσμός μέ παρελθόν μερικών χιλιάδων χρόνων δέν προσφέρεται γιά μιά λειτουργία που αντιτίθεται σέ κείνον γιά τόν οποίο και διαμέσου του οποίου αναπτύχθηκε στην πορεία τής ιστορίας.

Σ' αυτό τό αδιάσειστο, γιά όποιον έχει συλλογιστεί

πάνω στην ιστορία, επιχείρημα, η απάντηση που παίρνουμε είναι σχεδόν νηπιακή: "Τό Κράτος υπάρχει καί αντιπροσωπεύει ένα ισχυρό, έτοιμο οργανισμό. Γιατί νά μήν τό χρησιμοποιήσουμε αντί νά θέλουμε νά τό καταστρέψουμε; Λειτουργεί γιά κακούς σκοπούς — σύμφωνοι. Ο λόγος όμως είναι ότι βρίσκεται στά χέρια τών εκμεταλλευτών. Άμα τό έπαιρνε στά χέρια του ο λαός, γιατί δέν θά μπορούσε νά χρησιμοποιηθεί γιά καλύτερους σκοπούς, γιά τό καλό τών ανθρώπων;"

Πάντα τό ίδιο όνειρο — εκείνο τού Μαρκήσιου ντε Πόζα στό δράμα τού Σίλερ, που προσπαθεί νά κάνει τήν απολυταρχία όργανο χειραφέτησης ή τό όραμα τού ευγενικού Αββά Πιέρ στη "Ρώμη" τού Ζολά, που προσπαθεί νά κάνει τήν εκκλησία μοχλό τού σοσιαλισμού.

Πάρτε ένα συγκεκριμένο παράδειγμα στη Γαλλία.

Κάθε σκεφτόμενος άνθρωπος θά έχει παρατηρήσει τό εκπληκτικό γεγονός ότι η Τρίτη Δημοκρατία, παρά τή δημοκρατική της μορφή κυβέρνησης, έχει παραμείνει ουσιαστικά μοναρχική. Τήν έχουμε κατακρίνει όλοι γιατί δέν δημοκρατικοποίησε τή Γαλλία — λέω ότι όχι μόνο δέν έκανε τίποτα γιά τήν κ ο ι ν ω ν ι κ ή επανάσταση, αλλά ούτε καν καθιέρωσε τήν ηθική ή απλά τή νοοτροπία τής δημοκρατίας. Τά λιγοστά που έχουν γίνει τά τελευταία 25 χρόνια γιά νά δημοκρατικοποιηθούν οι κοινωνικές στάσεις ή γιά νά δοθεί λίγη εκπαίδευση, έχουν γίνει παντού σ' όλες τις Ευρωπαϊκές μοναρχίες κάτω απ' τήν πίεση τών καιρών που περνάμε. Από πού προέρχεται τότε αυτή η παράξενη ανωμαλία μιάς δημοκρατίας που έχει παραμείνει μοναρχία;

Προέρχεται απ' τό γεγονός ότι η Γαλλία έχει παραμείνει Κράτος καί στην κατάσταση ακριβώς που ήταν 30 χρόνια νωρίτερα. Οι κάτοχοι τής εξουσίας έχουν αλλάξει όνομα, όλη όμως εκείνη η τεράστια διοικητική εξέδρα, όλη εκείνη η συγκεντρωτική οργάνωση τών χαρτογιακάδων, όλοι αυτοί οι πιθηκισμοί τής Ρώμης καί τών Καίσαρων, που αναπτύχθηκαν στη Γαλλία, όλη εκείνη η τεράστια οργάνωση που εξασφαλίζει κι επεκτείνει τήν εκμετάλλευση τών μαζών πρός όφελος λίγων προνομιούχων ομάδων, που είναι η ουσία τού θεσμού τού Κράτους — όλα αυτά διατηρούνται. Αυτά τά γρανάζια συνεχίζουν ό-

πως στό παρελθόν ν' ανταλλάσσουν τά πενήντα έγγραφα τους όταν ο αέρας ρίξει ένα δένδρο σέ μιά λεωφόρο και νά μεταφέρουν τά εκατομμύρια που έχουν αφαιρέσει απ' τό έθνος στά θησαυροφυλάκια τών προνομιούχων. Η επίσημη σφραγίδα στά έγγραφα έχει αλλάξει, όμως τό Κράτος, τό πνεύμα του, τά όργανά του, ο εδαφικός συγκεντρωτισμός του, ο συγκεντρωτισμός τών λειτουργιών, η ευνοιοκρατία, ο ρόλος του σά δημιουργού μονοπωλίων, διατηρούνται. Σά χταπόδι συνεχίζει νά απλώνει τά πλοκάμια του σ' όλη τή χώρα.

Οι δημοκρατικοί, καί μιλάω γιά τούς ειλικρινείς, έτρεφαν ενδόμυχα τήν ψευδαισθηση ότι θά μπορούσε κανείς "ν' αξιοποιήσει τήν οργάνωση τού Κράτους" γιά νά πετύχει μιά αλλαγή πρός τή δημοκρατική κατεύθυνση και νά τ' αποτελέσματα. Εκεί όπου ήταν απαραίτητο νά διαλύσουν τήν παλιά οργάνωση, νά **σ υ ν τ ρ ί ψ ο υ ν τ ό Κ ρ ά τ ο ς** και νά οικοδομήσουν μιά νέα οργάνωση, ξεκινώντας απ' τά ίδια τά θεμέλια τής κοινωνίας — τήν απελευθερωμένη κοινότητα τού χωριού, τό φεντεραλισμό, τίς ομαδοποιήσεις απ' τό απλό στό σύνθετο, τήν ελεύθερη ένωση τών εργαζόμενων — σκέφτηκαν νά χρησιμοποιήσουν τήν "οργάνωση που ήδη υπήρχε". Και, μήν έχοντας καταλάβει ότι είναι αδύνατο νά υποχρεώσει κανείς έναν ιστορικό θεσμό νά ακολουθήσει τήν κατεύθυνση που εκείνος θέλει — αντίθετη μ' εκείνη που ακολουθούσε επί αιώνες — απορροφήθηκαν απ' τό θεσμό αυτό.

Κι αυτό συνέβηκε, παρότι σ' αυτή τήν περίπτωση δέν έμπαινε ακόμα καν θέμα αλλαγής όλων τών οικονομικών σχέσεων μέσα στην κοινωνία! Ο στόχος δέν ήταν παρά η μεταρρύθμιση μερικών πτυχών τών πολιτικών σχέσεων μεταξύ τών ανθρώπων.

Μετά όμως από μιά τέτοια πλήρη αποτυχία και στό φώς ενός τόσο λυπηρού πειράματος, υπάρχουν αυτοί που επιμένουν ακόμα νά μάς λένε ότι η κατάκτηση τής Κρατικής εξουσίας απ' τό λαό θά ήταν αρκετή γιά νά ολοκληρώσει τήν κοινωνική επανάσταση! Ότι η παλιά μηχανή, ο παλιός οργανισμός, που αναπτύχθηκε σιγά-σιγά στην πορεία τής ιστορίας γιά νά συντρίψει τήν ελευθερία, νά συντρίψει τό άτομο, νά εδραιώσει τήν καταπίεση σέ νομική βάση, νά δημιουργήσει μονοπώλια, νά παραπλανήσει τό

νού συνηθίζοντάς τον στην υποτέλεια, ήταν απόλυτα κατάλληλα για τις νέες λειτουργίες της: ότι θα γίνει τό όργανο, τό πλαίσιο για τήν εκκόλαψη μιάς νέας ζωής, για νά θεμελιωθεί η ελευθερία καί η ισότητα σέ οικονομική βάση, για τήν καταστροφή τών μονοπωλίων, για τήν αφύπνιση τής κοινωνίας καί για τήν επίτευξη ενός μέλλοντος ελευθερίας κι ισότητας!

Τι λυπηρό καί τραγικό λάθος.

Τό νά δώσουμε στό σοσιαλισμό ουσιαστική προοπτική, συνεπάγεται τήν επανοικοδόμηση, από πάνω ώς κάτω, μιάς κοινωνίας που κυριαρχείται απ' τό στενόμυαλο ατομισμό τού μαγαζάτορα. Δέν είναι, όπως μάς έχουν πει μερικές φορές εκείνοι που παραδίνονται στή μεταφυσική θολούρα, απλώς ζήτημα απόδοσης στόν εργάτη "τού συνολικού προϊόντος τής εργασίας του". Είναι ζήτημα συνολικής αναμόρφωσης όλων τών σχέσεων, από κείνες που υπάρχουν σήμερα μεταξύ κάθε ατόμου καί τού εκκλησιαστικού επίτροπου του ή τού επιστάτη του μέχρι εκείνες μεταξύ συντεχνιών, χωριών, πόλεων καί περιοχών. Τό δημιουργικό, εποικοδομητικό κι οργανωτικό πνεύμα πρέπει νά αφυπνιστεί σέ κάθε δρόμο, σέ κάθε χωριό, σέ κάθε ομάδα ανθρώπων που μαζεύονται γύρω από ένα εργοστάσιο ή μιά σιδηροδρομική γραμμή έτσι ώστε νά οικοδομηθεί ξανά η ζωή — στό εργοστάσιο, τό χωριό, τό μαγαζί, στήν παραγωγή καί τή διανομή τών προμηθειών. Όλες οι σχέσεις μεταξύ τών ατόμων καί τών μεγάλων πληθυσμιακών κέντρων, πρέπει ν' αναδομηθούν απ' τήν αρχή, απ' τήν ίδια ακριβώς μέρα, απ' τό ίδιο ακριβώς λεπτό που αλλάζει κανείς τήν υπάρχουσα εμπορική ή διοικητική οργάνωση.

Καί περιμένουν αυτό τό τεράστιο καθήκον, που απαιτεί τήν ελεύθερη έκφραση τής λαϊκής ευφυίας, νά εκπληρωθεί μέσα στά πλαίσια τού Κράτους καί τής πυραμιδοειδούς οργάνωσης που είναι η ουσία του. Περιμένουν απ' τό Κράτος, τού οποίου η ίδια ακριβώς η *raison d' être*²⁰, είναι η συντριβή τού ατόμου, τό μίσος για τήν πρωτοβουλία, ο θρίαμβος μ ι ά ς ιδέας που πρέπει αναπόφευκτα νά είναι εκείνη τής μετριότητας, νά γίνει ο μοχλός για τήν επίτευξη αυτού τού τεράστιου μετασχηματισμού... Θέλουν νά καθοδηγήσουν τήν αναβίωση μιάς κοινωνίας μέ

διατάγματα κι εκλογικές πλειοψηφίες... Τι γελούο!

Σ' όλη τήν ιστορία τού πολιτισμού μας, δυό παραδόσεις, δυό αντίθετες τάσεις βρίσκονται αντιμετώπιες: η ρωμαϊκή κι η λαϊκή παράδοση, η αυτοκρατορική κι η φεντεραλιστική, η εξουσιαστική κι η ελευθεριακή' κι αυτό συμβαίνει γιά μιά ακόμη φορά, τήν παραμονή τής κοινωνικής επανάστασης.

Ανάμεσα σ' αυτά τά δυό ρεύματα, που πάντα εκδηλώνονται καί πάντα συγκρούονται μεταξύ τους — τή λαϊκή τάση κι εκείνη που διψάει γιά πολιτική καί θρησκευτική κυριαρχία — κάναμε τήν εκλογή μας.

Προσπαθούμε νά συλλάβουμε ξανά τό πνεύμα που οδήγησε τούς ανθρώπους τόν 12ο αιώνα νά οργανωθούν μέ βάση τήν ελεύθερη συμφωνία καί τήν ατομική πρωτοβουλία, καθώς επίσης καί τήν ελεύθερη ομοσπονδία τών ενδιαφερόμενων ομάδων. Κι είμαστε έτοιμοι ν' αφήσουμε τούς άλλους προσκόλλημένους στήν αυτοκρατορική, τή Ρωμαϊκή καί τή θρησκευτική παράδοση.

Η Ιστορία δέν είναι μιά συνεχής φυσική εξέλιξη. Ξανά καί ξανά η εξέλιξη έχει σταματήσει σέ μιά συγκεκριμένη περιοχή μόνο καί μόνο γιά νά εμφανιστεί κάπου αλλού. Η Αίγυπτος, η Εγγύς Ανατολή, οι Μεσογειακές ακτές, η Κεντρική Ευρώπη υπήρξαν όλες μέ τή σειρά τους κέντρα ιστορικής ανάπτυξης. Κάθε φορά όμως τό μοντέλο ήταν τό ίδιο: ξεκινούσε απ' τή φάση τής πρωτόγονης φυλής, ακολουθούμενη απ' τήν κοινότητα τού χωριού κι ύστερα τήν ελεύθερη πόλη γιά νά πεθάνει τελικά μέ τόν ερχομό τού Κράτους.

Στήν Αίγυπτο ο πολιτισμός αρχίζει μέ τήν πρωτόγονη φυλή. Προχωράει στήν κοινότητα τού χωριού καί αργότερα στήν περίοδο τών ελεύθερων πόλεων κι ακόμη αργότερα στό Κράτος, τό οποίο μετά από μιά περίοδο άνθησης, τόν οδηγεί στό θάνατο.

Η ανάπτυξη αρχίζει ξανά στή Συρία, τήν Περσία καί τήν Παλαιστίνη. Ακολουθεί τό ίδιο μοντέλο: φυλή, κοινότητα τού χωριού, ελεύθερη πόλη, παντοδύναμο Κράτος καί... ο θάνατος.

Ένας νέος πολιτισμός γεννιέται τότε στήν Ελλάδα, διαμέσου πάντα τής φυλής. Φτάνει σιγά-σιγά στό επίπεδο τής κοινότητας τού χωριού καί μετά στίς δημοκρατι-

κές πόλεις. Σ' αυτές τις πόλεις ο πολιτισμός φτάνει στο απόγειό του. Η Ανατολή όμως μεταδίδει τό μικρόβιό της, τις δεσποτικές της παραδόσεις. Πόλεμοι και κατακτήσεις χτίζουν τό βασίλειο του Αλέξανδρου του Μακεδόνα. Τό Κράτος επιβεβαιώνεται, αυξάνεται, καταστρέφει όλο τόν πολιτισμό και ξανά... ο θάνατος.

Μέ τή σειρά της η Ρώμη ξαναρχίζει τόν πολιτισμό απ' τήν αρχή. Για μία ακόμα φορά βρίσκει κανείς στήν αρχή τήν πρωτόγονη φυλή κι ύστερα τήν κοινότητα του χωριού, τήν οποία ακολουθεί η πόλη. Σ' αυτή τή φάση η Ρώμη βρισκόταν στο απόγειο του πολιτισμού της. Τότε όμως έρχεται τό Κράτος κι η Αυτοκρατορία και μετά... ο θάνατος.

Πάνω στα ερείπια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, Κέλτικες, Γερμανικές, Σλάβικες και Σκανδιναβικές φυλές παίρνουν για μία ακόμα φορά στα χέρια τους τά νήματα του πολιτισμού. Σιγά-σιγά η πρωτόγονη φυλή αναπτύσσει τούς θεσμούς της και καταφέρνει να δημιουργήσει τήν κοινότητα του χωριού. Παραμένει σ' αυτό τό στάδιο μέχρι τόν 12ο αιώνα όπου εμφανίζεται η δημοκρατική πόλη κι αυτή φέρνει μαζί της τήν άνθηση του ανθρώπινου πνεύματος, αποδείξεις του οποίου είναι τά αριστουργήματα της αρχιτεκτονικής, η μεγαλειώδης ανάπτυξη των τεχνών, οι ανακαλύψεις που έβαλαν τά θεμέλια των φυσικών επιστημών... Τότε όμως εμφανίζεται τό Κράτος και μετά... ο θάνατος.

Ναι! Θάνατος ή Ανανέωση! Είτε τό Κράτος θά υπάρχει πάντα, συντρίβοντας τήν ατομική και τοπική ζωή, καταλαμβάνοντας όλα τά πεδία της ανθρώπινης δραστηριότητας, φέρνοντας μαζί του πολέμους κι εσωτερικές διαμάχες για τήν εξουσία, πραξικοπήματα που δέν αντικαθιστούν παρά έναν τύραννο μ' έναν άλλο κι αναπόφευκτα στο τέλος αυτής της εξέλιξης υπάρχει... ο θάνατος· είτε θά καταστραφούν τά Κράτη και μία νέα ζωή θά ξαναρχίσει σέ χιλιάδες κέντρα μέ βάση τή ζωντανή πρωτοβουλία και τήν ελεύθερη συμφωνία ατόμων και ομάδων.

Η εκλογή ανήκει σέ σάς!

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Οι λόγοι που με οδήγησαν σ' αυτή τήν υπόθεση αναπτύσσονται σέ μία μελέτη, "Η Αποξήρανση τής Ευρασίας" που έγινε γιά τό Τμήμα Ερευνών τής Γεωγραφικής Εταιρίας τού Λονδίνου καί δημοσιεύτηκε στή Γεωγραφική Επιθεώρηση (Λονδίνο, Ιούνης 1904).
2. Ο αναγνώστης που ενδιαφέρεται γι' αυτό τό θέμα καθώς επίσης καί γιά τίς κοινοτικές φάσεις καί τίς ελεύθερες πόλεις, θά βρεί πιά εκτενείς πληροφορίες καί βιβλιογραφικές πηγές στό βιβλίό μου "Αλληλοβοήθεια".
3. Σ.τ.Μ.- Φυλές τής Αλγερίας καί Τυνησίας.
4. Σ.τ.Μ.- Ισλανδικά καί νορβηγικά παραδοσιακά έργα, συνήθως μέ τή μορφή πρόζας, που περιγράφουν τή ζωή μιάς οικογένειας ή ενός φημισμένου πολεμιστή.
5. Σ.τ.Μ.- Φιλία - Ένωση αλληλοβοήθειας.
6. Σ.τ.Μ.- Τετελεσμένο γεγονός.
7. Σ.τ.Μ.- Εμπορική Ένωση.
8. Σ.τ.Μ.- "Χτίστης ήταν ο λαός".
9. Σ.τ.Μ.- Επ' άπειρον.
10. Σ.τ.Μ.- Συνάδελφοι.
11. Σ.τ.Μ.- Βράχος τού Καπτώλιου στή Ρώμη, όπου κρέμαγαν τούς εγκληματίες.
12. Σ.τ.Μ.- Ανώτερη τάξη.
13. Σ.τ.Μ.- Κατώτερη τάξη.
14. Σ.τ.Μ.- Που πήγαζε απ' τούς ιερούς κανόνες.
15. Οι "ταραχώδεις καιροί" στή Ρωσία στίς αρχές τού 17ου αιώνα αντιπροσωπεύουν ένα παρόμοιο κίνημα, ενάντια στή δουλοπαροικία καί τό Κράτος χωρίς όμως θρησκευτική βάση.
16. Σ.τ.Μ.- Αγροτικός ξεσηκωμός (απ' τόν αγρότη Τζέημς Ζάκ που πρωτοστάτησε σ' ένα τέτοιο κίνημα στό 1357).
17. Σ.τ.Μ.- Τετελεσμένο γεγονός.
18. Έχει ήδη αρχίσει νά γίνεται καί στή Ρωσία, όπου η κυβέρνηση έχει νομιμοποιήσει τή λεηλασία τής κοινοτικής γής μέ τό νόμο τού 1906 κι έχει ευνοήσει τά όργανά της σ' ότι αφορά τή λεηλασία αυτή.
19. Βλέπε τό άρθρο τού Δρ. Τζιλμπερτ Σλέιτερ "Η Περιφραση τής κοινοτικής γής" στή Γεωγραφική Επιθεώρηση τής Γεωγραφικής Εταιρίας τού Λονδίνου, μέ σχέδια καί χάρτες, Γενάρης 1907. Αργότερα δημοσιεύτηκε μέ μορφή βιβλίου.
20. Σ.τ.Μ.- Λόγος ύπαρξης.

ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	* ΖΩΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΤΗΤΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	* Η ΠΑΡΙΣΙΝΗ ΚΟΜΜΟΥΝΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	* ΦΕΝΤΕΡΑΛΙΣΜΟΣ, ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ...
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	* ΚΡΑΤΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΙΑ
ΜΠΑΚΟΥΝΙΝ	* ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΑΝΤΙΕΞΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ	* ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΝΕΟΥΣ
ΡΟΚΕΡ	* ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΑΝΑΡΧΟΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ
ΠΡΟΥΝΤΟΝ	* ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ & ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΣΤΙΡΝΕΡ	* Ο ΜΟΝΑΔΙΚΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΔΙΚΟ ΤΟΥ
ΜΑΛΑΤΕΣΤΑ	* ΧΩΡΙΣ ΕΞΟΥΣΙΑ
ΚΑΦΙΕΡΟ	* ΣΥΝΩΨΗ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΟΥ ΜΑΡΞ
ΟΥΑΙΑΝΤ	* Η ΨΥΧΗ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΣΤΟ ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟ
ΛΑΦΑΡΓΚ	* ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΣΤΗΝ ΤΕΜΠΕΛΙΑ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ	* Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΗΘΩΝΩΝ
ΒΑΝΕΓΚΕΜ	* ΒΑΣΙΚΕΣ ΚΟΙΝΟΤΟΠΙΕΣ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΓΟΥΩΡΝΤ	* ΑΥΘΩΡΜΗΤΙΣΜΟΣ & ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ - ΡΟΜΠΕΡΤΣ	* Η ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ & Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΙΚΗ ΣΚΕΨΗ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ	* ΙΕΡΑΡΧΙΑ & ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ
ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ	* ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ
ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ	* ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΠΑΖΑΡΙ
ΚΑΜΥ	* ΟΥΤΕ ΔΗΜΙΟΙ ΟΥΤΕ ΘΥΜΑΤΑ
ΧΑΞΕΛΕΥ	* ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΟ ΘΑΥΜΑΣΤΟ ΝΕΟ ΚΟΣΜΟ
ΠΕΡΛΜΑΝ - ΒΑΝΕΓΚΕΜ	* Η ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗΣ ΖΩΗΣ
ΜΠΟΝΑΝΟ - ΙΒ	* ΤΑ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΑ ΚΙΝΗΜΑΤΑ
ΒΟΛΟΝΤΕ ΑΝΑΡΧΙΣΤΕ	* ΟΙ ΑΝΑΡΧΙΚΟΙ & ΟΙ ΕΚΛΟΓΕΣ
ΓΚΟΜΠΕΝ	* Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΕΡΙΣΜΟΥ
ΜΠΑΡΟΥΖ	* ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΥΖ	* Η ΒΙΒΛΟΣ ΤΩΝ ΑΔΑΝΑΠΝΩΩΝ
ΜΠΟΙΚΟΣ	* ΚΑΤΑΛΥΣΗ ΤΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ
ΒΛΑΧΟΣ	* ΓΙΑ ΟΡΕΚΤΙΚΟ: ΣΠΑΣΜΕΝΑ ΝΥΧΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΜΠΟΝΤΡΙΓΙΑΡ	* ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΤΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΜΠΡΕΤΟΝ	* ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΣΟΥΡΡΕΑΛΙΣΜΟΣ
ΡΗΝΤ - ΓΚΟΛΝΤΜΑΝ	* Ο ΜΥΘΟΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΤΗΤΑΣ
ΧΟΥΗΛΕΡ - ΦΕΝΤΕΡΙΚΙ	* Η ΠΟΛ. ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΓΥΝ. ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ
ΕΡΛΙΧ - ΦΑΡΟΥΟΥ	* ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ & ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ
ΚΟΛΛΟΝΤΑΙ	* Ο ΕΡΩΤΑΣ ΤΩΝ ΕΡΓΑΤΡΙΩΝ ΜΕΛΙΣΣΩΝ
ΜΕΝΛΕΡ	* ΟΙ ΣΤΡΑΤΙΕΣ ΤΗΣ ΝΥΧΤΑΣ
ΝΟΤΑΡΝΙΚΟΛΑ	* Η ΑΔΥΝΑΤΗ ΑΠΟΔΡΑΣΗ
ΜΠΑΡΟΥΖ	* ΑΠΟΛΥΜΑΝΤΗΣΙ!
ΑΡΤΩ	* Ο ΗΛΙΟΓΑΒΑΛΟΣ
ΚΑΜΥ	* Η ΠΑΝΟΥΚΛΑ
ΜΠΑΡΟΥΖ-ΠΕΛΙΕ-ΒΑΙΣΝΕΡ	* ΘΑΝΑΤΗΦΟΡΟΣ ΤΥ
ΜΠΑΡΟΥΖ	* Ο Α ΠΟΥΚ ΕΙΝΑΙ ΕΔΩ
ΤΖΕΡΟΝΥΜΟ	* ΤΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΕΝΟΣ ΙΝΔΙΑΝΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
ΜΕΝΛΕΡ	* Ο ΑΠΕΣΤΑΛΜΕΝΟΣ ΕΝΟΣ ΜΑΝΙΑΚΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ	* ΑΛΗΤΕΣ ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ & ΤΟΥ ΛΟΝΔΙΝΟΥ
ΟΡΓΟΥΕΛ	* ΣΤΙΣ ΦΑΜΠΡΙΚΕΣ ΤΟΥ ΓΟΥΗΓΚΑΝ ΠΑΙΡ

- ΟΡΓΟΥΕΛ * ΚΡΑΤΗΣΤΕ ΣΦΙΧΤΑ ΤΟ ΜΙΚΡΟΑΣΤΙΣΜΟ ΣΑΣ
- ΟΡΓΟΥΕΛ * ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ 1984
- ΟΡΓΟΥΕΛ * Η ΦΑΡΜΑ ΤΩΝ ΖΩΩΝ
- ΟΡΓΟΥΕΛ * ΦΟΡΟΣ ΤΙΜΗΣ ΣΤΗΝ ΚΑΤΑΛΩΝΙΑ
- ΟΡΓΟΥΕΛ * ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΜΠΟΥΡΜΑ
- ΟΡΓΟΥΕΛ * Η ΚΟΡΗ ΤΟΥ ΠΑΠΑ
- ΛΑΖΟΠΟΥΛΟΣ * ΟΙ ΑΡΗΑΝΟΙ
- ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ * ΟΛΤΣΜΟΜΠΙΑ
- ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ * ΨΥΧΟΜΠΟΥΡΔΕΛΟ
- ΒΑΣΙΛΑΚΟΣ * ΟΙ ΛΙΜΝΕΣ ΤΟΥ ΗΛΙΟΥ
- ΔΑΓΛΑΣ * Η ΜΕΡΑ ΤΩΝ ΦΩΤΑΓΩΓΩΝ
- Μ. ΜΠΟΥΚΤΣΙΝ * Η ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ
ΤΗΣ ΦΥΣΗΣ
- Π. ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ * ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ
- Ζ. ΜΕΣΡΙΝ * ΤΟ ΕΝΣΤΙΚΤΟ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ
- Ρ. ΛΑΙΝΓΚ * Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΕΜΠΕΙΡΙΑΣ
- ΜΕΛΤΣΕΡ * ΤΟ ΑΝΑΡΧΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΣΤΗΝ ΚΙΝΑ
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ '75
- ΜΕΛΤΣΕΡ * ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΔΙΧΩΣ ΣΥΝΟΡΑ
- ΝΕΤΣΑΓΙΕΦ * Η ΚΑΤΗΧΗΣΗ ΤΟΥ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗ
- ΠΑΖ * ΝΤΟΥΡΡΟΥΤΙ
- ΓΚΕΡΕΝ * Ο ΑΝΑΡΧΙΣΜΟΣ
* ΟΙ "ΙΖΒΕΣΤΙΕΣ" ΤΗΣ ΚΡΟΣΤΑΝΔΗΣ
- ΜΠΟΝ * ΧΙΠΠΙΣΜΟΣ
- ΟΛΙΒΙΕ - ΛΑΝΤΑΟΥ * Η ΓΡΥ ΣΤΗΝ ΙΣΠΑΝΙΑ
- ΑΝΤΕΡΣΟΝ * Η ΟΥΓΓΡΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ 1958
- ΚΟΝ-ΜΠΕΝΤΙΤ * ΤΟ ΜΗΝΥΜΑ ΤΩΝ ΟΔΟΦΡΑΓΜΑΤΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ
- ΑΡΣΙΝΩΦ * ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΧΝΟΒΙΤΙΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ
- ΙΣΟ * Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΩΝΙΑ
1970-1980
- ΙΣ * ΤΟ ΑΛΗΘΙΝΟ ΣΧΙΣΜΑ ΣΤΗ ΔΙΕΘΝΗ
- ΧΑΝΤΚΕ * ΒΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟ ΚΟΙΝΟ
- ΡΑΙΧ * ΟΙ ΡΙΖΕΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΚΑΤΑΠΙΕΣΗΣ
- ΡΑΙΧ * Η ΠΑΛΗ ΤΩΝ ΤΑΞΕΩΝ & Η ΨΥΧΑΝΑΛΥΣΗ
- ΡΑΙΧ * ΞΕΠΕΡΑΣΜΑ ΟΙΔΙΠΟΔΕΙΟΥ ΣΥΜΠΛΕΓΜΑΤΟΣ
- ΡΑΙΧ * ΕΡΩΤΙΣΜΟΣ & ΑΥΤΟΕΡΩΤΙΣΜΟΣ
- ΡΑΙΧ * ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΒΙΟΦΥΣΙΚΗΣ
- ΡΑΙΧ * Ο ΜΑΖΟΧΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ
- ΛΑΙΝΓΚ - ΣΑΑΣ * ΔΥΟ ΔΟΚΙΜΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ
ΚΑΤΑΠΙΕΣΗ
- ΚΟΥΠΕΡ * Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΤΡΕΛΑΣ
- ΜΠΡΕΝΤΕΛ * Η ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΣΤΗΝ ΑΝ. ΓΕΡΜΑΝΙΑ
- ΧΟΡΚΧΑΙΜΕΡ * ΤΟ ΑΥΤΑΡΧΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ
- ΑΝΩΝΥΜΟΥ * ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΙΑ ΕΝΩΠΙΩΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΚΩΝ...
- ΝΑΜΠ * ΔΙΠΛΟΣ ΣΥΛΛΟΓΙΣΜΟΣ
* ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Α'
* ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΜΠΗΤ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ Β'
- ΒΑΝΕΓΚΕΜ * ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ Ή ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ;
* Η ΕΞΕΓΕΡΣΗ ΤΗΣ ΒΟΡΚΟΥΤΑ

«...Το κράτος (κρατική δικαιοσύνη, κρατική Εκκλησία, κρατικός στρατός) και ο καπιταλισμός είναι, κατά την γνώμη μας, αδιαχώριστες έννοιες. Στην Ιστορία, οι θεσμοί αυτοί αναπτύχθηκαν παράλληλα, ενισχύοντας και υποστηρίζοντας ο ένας τον άλλον. Είναι ενωμένοι, όχι λόγω μιάς απλής σύμπτωσης της σύγχρονης ανάπτυξης, αλλά με τον δεσμό απίας και αποτελέσματος, αποτελέσματος και απίας. Έτσι, το κράτος εμφανίζεται σε μας σαν μια εταιρεία για την κοινή προστασία του γαιοκτήμονα, του πολεμιστή, του δικαστή και του ιερέα, που έχει συσταθεί για να προσφέρει την δυνατότητα στον καθέναν από αυτούς να διεκδικήσει την αντίστοιχη εξουσία του πάνω στον λαό, καθώς και να εκμεταλλεύεται τους φτωχούς. Αυτή είναι η καταγωγή του κράτους, αυτή είναι η ιστορία του και αυτή είναι η σημερινή ουσία του.»

ΠΕΤΡΟΣ ΚΡΟΠΟΤΚΙΝ